

UKDE KİTAPLIĞI: 42

Editör:
Yaşar ALPARSLAN
Serdar YAKAR

Baskı – Cilt:
FA AJANS
0.344 2350274 – 2353775

Kapak Tasarım:
H. İbrahim TOKLU

Sayfa Düzeni
Recep US

Baskı Tarihi :
Şubat- 2008

Hasan Reşit TANKUT

MARAŞ
YOLLARINDA

KAHRAMANMARAŞ
2008

İÇİNDEKİLER

Takdim.....	7
Önsöz.....	11
Maraşta Kurtuluş Bayramı.....	17
Bayrağa Yer.....	25
Sütçü İmam.....	30
Yılmıyan Benlik.....	36
Kadın Kahramanlar.....	40
Ana Baba Günü.....	44
Atalar Ruhu.....	51
Türk Ruhu.....	52
Maraş Yollarında.....	60
Kerhan Bağında Çiğ Köfte.....	69
Hep Batıya Doğru.....	74
Sünbüllüdereden Sonra Pirinç Tarlalarında.....	80
Berit Demirdağı.....	85
Göksun.....	90

Yayla ve Yaylacılık.....	95
Yaylada Bir Gece.....	100
Afşinin Ordugâhı.....	116
Şehirleşen Bir Köy Efsus.....	120
Eshabukehif.....	128
Elbistan Ovası.....	137
Elbistan Şehri.....	145

TAKDİM

Hasan Reşit Tankut Elbistanlı. 1893'te Elbistan'da doğmuş. Babası nizâmiyye mülâzımı Reşit Bey. Mülkiyeden mezûn. Muhtelif görevlerde bulunmuş. Birinci cihan harbine yedek subay olarak katılmış. Galiçya, Çanakkale, Tur-i Sînâ da gayretine başarılarına şahid olunmuş. Harb-ı umûmînin bitiminden sonra kaymakam olmuş. Millî mücâdelede Kuvây-ı milliyye içinde yararlılıkları görülmüş. İstiklâl madalyasına mazhar olmuş. Cumhuriyetin ilk yıllarında kaymakamlık yapmış. Emniyet teşkilatında çalışmış, mülkiyye müfettişliğinde bulunmuş.

Bizim için önemli olan şu. Hasan Reşit Tankut iyi bir dilci. O zamanki tabirle saylav. Türk Dil Kurumunda görev yapmış. Bu kurumda kurultaylara katılmış. Kol başkanlığı yapmış. Makaleler yazmış. Kitaplar te'lif etmiş Anadolu çocuğu. Türk dili üzerine yaptığı çalışmalarla Türk dilinin gelişmesine katkılarda bulunmuş.

İyi bir kültür sâhibi. Lisan biliyor. Mesela Nusayrilik üstüne Arapça kitap yazmış. Bu mevzûyu Türkiye de ilk yazarlar arasına girmiş. Kitap mütâlaa

edildiği zaman görülür ki Tankut konusuna vâkıf iyi bir âlim. Muhakkik, müdekkik. Çok geniş alanlara girmiş. Muvaffakiyyetle neticeler çıkarmış.

Tankut iyi bir tarihçi. Bunu Maraş Yollarında adlı kitabını okuduğumuzda anlıyoruz. Kitap bir rihle, bir seyâhatnâme tarzında olmakla berâber mükemmel bir târihî alt yapıya sâhip. Bir Elbistan ovası hakkında verdiği mâlumat bile kitabı muhteşem yapmaya yeter.

Tankut'un Türk diliyle uğraştığı dönem Türk diliyle alakalı fantazik dönem. Ütopya çağı. Hemen her milletin kelimeler üstünde oynayarak kendi dilinin eskiliğini isbât etme, kendi milletine kök yaratma, milliyetler çağında yeni bir millet yaratırken güven verme zamânı.

Ama her neyse herkesin bir şeye oynadığı, politikanın her şeyi kullandığı, bir şeye âlet ettiği o zamanda bir anadolu çocuğu olarak bu işte görev almış. Hayretâmiz bir şey. İncelemeye, üstünde çalışılmaya değer.

Tankut ilimle uğraşırken politikanın içerisinde de bulunmuş. Oluş serüvenini bilemiyoruz. Maraş milletvekili olmuş. Meclisde bulunmuş.

Tankut'un Doğu Anadolu üzerine çalışmalarını da tanıtım kitaplarında görüyoruz. Fakat ulaşabilmiş, değerlendirebilmiş değiliz.

En büyük arzûmuz bu şahıs üstüne bir çalışmanın yapılması. Hasseten Maraşlıların, Elbistanlıların bu zâta sâhip çıkıp eserlerinin ortaya çıkarılması.

İşbu sebeble biz Tankut'un bu arayış içerisinde yıllar evvel basılmış ve fakat bu gün nüshaları fevkalâde azalmış "Maraş Yollarında" adlı eserini yeniden basıyoruz. İstiyoruz ki tarihimizi aydınlatacak bu eser, aranıldığında rahat bulunsun. İnsanlar istifâde etsin.

Dağıttığımız ilk kitapta, çıkarttığımız ikinci kitapta dostlarımız bize yardımcı oldular. Güven duydular. Devâmı için teşvikte bulundular. Biz de her iki kitaptan vâdettiğimiz gibi lüzumlu yerlere, gerekli kütüphanelere Maraş'ı tanıtım amaçlı gönderdik. Ülkenin önemli tarihçilerine, aydınlarına ulaştırdık. Dostlarımıza sonsuz teşekkür ediyoruz.

Maraşımızda her türlü hizmetin hasseten de kültürel hizmetlerin içerisinde bulunan MADO Şirketler Gurubu bize bu hususta yardımcı oldular. Gelmeyen her işimizi yerine getirdiler, hizmeti tamamlamamızı sağladılar. Bizim kadar da onlar bu hizmete emek verdiler. Çalışmalarımızın devamında destek vaadinde bulundular. Şirketler gurubu adına sayın Mehmet Kambur'a sonsuz teşekkürler ediyoruz. Allah işlerinin önünü açsın, işlerine bereketler ihsân etsin için düâlar ediyoruz.

Dostlarımızdan desteklerinin devamını istiyoruz. Allaktan yardım talep ediyoruz.

Yaşar ALPARSLAN

ÖNSÖZ

Geçen yılki memleket gezilerinde tuttuğum notları yazı haline getirerek bu kitapta topladım. Bundan maksadım ikidir:

- 1) Memleketim olan Maraş'ın özelliklerini tanıtmak
- 2) Öz Türkçe ile yazmayı denemek.

Birincisinde ne dereceye kadar başarılı olduğumu kestiremem. Fakat bence bu bahiste başarılı olmanın ön sırada önemli bir yeri yoktur. Eksik kalan yanlarını, kusurlu taraflarını ileride tamamlamak, düzeltmek güç olmaz.

İkinci maksada gelince: Bunda başarılı olmak bir ergedir (gaye). Ben bu maksada erebileceğimi düşünmemekle beraber denemeyi yapmaktan da kendimi alamadım. Fakat dil konusu (mevzuu) insan varlığının maddî, manevî her halinde şiddetle etkili (müessir) olduğundan üzerinde çalışırken dikkatli ve özenli olmak yükümlüde – (mesuliyet)yiz. Bunun içindir ki, bu önsözü

bu konuya bağlamayı ve okurlarımla bu yolda birkaç satırlık konuşma yapmayı faydalı buldum.

Reddedilmesi haylice güç olan bir gerçek de dilin sosyal zihniyetle olan ilgisidir. Bundan dolayıdır ki her devrimin ardı sıra yeni bir dil hareketi başlar. Nitekim bizde de her sosyal hareketi bir dil hareketi kovaladı. Kemalist rejim sosyal yapıda ve zihniyette en esaslı devrimi yaptığı için son dil hareketimiz kökten ve en derinden başlamıştır. Türk Dil Kurumu bu hareketin gelişimini kurallamakta (kaide) ve yürüyüşünü kollamakta çok dikkatlidir. Maarif Vekâletine gelince: Onun sarsılmaz ve azimli gayreti yeni dili daha şimdiden geleceğin öz malı haline koymuş bulunuyor.

Böyle olmakla beraber bu harekete karşı koyanlar eksik olmadı. Bu karşı koymayı ben kötü niyet ve çürük istekten ziyade yadırgamanın doğurduğu sıkıntıya veriyorum. İnsanların bir çoğu alıştıkları şeye radelerinin bütün kudreti ile bağlıdırlar. Onlara göre hattâ her edinti (itiyat) millî varlığın içinde gerekli bir süredir (devam). Ondan ayrılmaya bir türlü katlanamazlar.

Çocuklukta bin bir sıkıntı ile, ağır güçlüklerle öğrendiğimiz dili şimdi kolay kolay kullanmanın büyük zevkini nasıl feda edebiliriz? Kalemi eline alan bir yazıcı, sınıfa giren bir öğretmen, kürsüye çıkan bir mebus, duruşmaya giren bir avukat, hastası ile konuşan bir doktor fikrini söz haline getirirken yeni kelimeler aramak zorunda kalırsa elbette ki şaşırır veya hiç olmazsa yorulur.

Bütün bu mütalealar her zaman hak kazandıracak kıymette olmakla beraber dâva, yoluna girmiş hızını almış yürümektedir. Onu doğuran yeni zihniyettir. Ve bu

zihniyet egemendir. Onu göğüslemek isteyenlerin çabası kendilerine yorgunluktan başka bir kâr bırakamaz.

Terimlerle doğrudan doğruya uğraştığım zamanlarda idi. Bir gün evimde birkaç çocuk velisi bir de Lise öğretmeni bir arada konuşuyorduk. Veliler söz birliği etmiş gibi öğretmene karşı cephe aldılar. “Çocuklarımıza yardım edemiyoruz. Ne onlar bizi anlıyor ne biz onları anlıyoruz” diyorlardı. Nasıl olduğunun farkında olmadım; bir anda hücum bana yöneldi. Bu sefer öğretmen onların safında idi.

“Bu ettiğiniz nedir?” dediler. “Bu işi nereden ve ne için çıkardınız? Bu yaptığınız atalar diline hiyanet değil mi? Olaylıktan bahsediyorsunuz. Eski dil bu kadar zordu da biz nasıl öğrendik.” Hücum çok katı ve insafsızca idi.

Yıllar geçti. Geçenlerde o dostlarım yine bende toplanmışlardı. Bu sefer öğrenci velileri terimleri bırakmışlar terbiye konusu üzerinde kötücül mütalealar yürütüyorlardı. Öğretmen doğruldu: “Bayanlar, Baylar” dedi: “Her yeni şeyi önce yadırgarız, farklı ölçülerle hepimizi şaşırtır, yorar. Bunda hepimizin hatası mucip sebepleri iyicil bir istekle mütalea etmeyişimizdir. Bencilliğimiz serin düşünmeğe meydan bırakmıyor, birden kızıyor kabarıyor. Yeni terimler çıktığı zaman ben de aynı ters duygunun hükmüne girmiştim.”

Öğretmen ilâve etti: “Ne yaptım biliyor musunuz? Yeni terimleri kötüledim. Sınıfta öğrencilere karşı kötüledim, evlerde velilere karşı kötüledim, toplantılarda herkese karşı kötüledim. İşin fenası kendime karşı da kötüledim. Aradan zaman geçti istemiyerek hattâ tiksinererek tekrar ettiğim bu acaip şeyleri artık kolay

kullanmağa alıştığım zaman onlar gözümün önünde bir bahçenin çiçekleri gibi parladı.”

“Aman! Ben ne büyük hatalar işlemişim diyordum. Önce muadele kelimesini öğretilene kadar neler çekerdim. Şimdi **denklem** deyince çocuk **denk** kökünün özündeki anlama birden bire erebildiği için ben bir de dil, hem de yabancı bir dil dersi vermek külfetinden kurtulmuş bulunuyorum.”

Matematik öğretmenin naklettiğim sözleri bize dil dâvasının okul içi kısmını aydınlatmağa yeter. Fakat okul, dil âleminin –önemli ve geniş olmakla beraber– yalnız bir bölgesidir. Okulda bugün hızla yürüyen hareket okul dışında o kadar canlı olamaz. Onun içindir ki yazıcılara, ediplere, şairlere düşen ödev çok kutlu, çok büyüktür. Yazılarımızda her defa hiç olmazsa bir tek yeni kelime kullanmanın büyük faydasına inanalım.

Böylece bir çok yeni kelime kullanmış olacağımız gibi okurlarımızı da yeni kelimelere alıştırmış oluruz. Biz bu yolda çalışırken yetkeli (selâhiyetli) dil bilginleri hatalarımızı bulacak, gösterecektir. Bu hal karşısında bize düşen onların bu uyarma ve düzeltmelerinden faydalanmak olmalıdır. Ben kendi hesabıma daima böyle çalışacak ve hiçbir zaman iddialı ve iddiacı olmayacağım. Çünkü ortaya atılan her yeni kelime, lâfız ve terim düşünülen anlamı – ifade kıymeti bakımından tamamiyle karşılayamaz. Dil mantıkçılarına göre aradaki bu farkı söyleyenin gayreti ve dinleyen dikkati tamamlar. Bütün bunlarla beraber, söz içinde kelime öyle bir canlı yaratıktır ki kullanıldığı yeri yadırgarsa evvelâ istemiyerek intibak etmeğe çabalar. Öteden beri göregeldiğimiz şekil ve ses değişimleri bundandır. Bunu

başaramazsa başka bir anlam edinmeğe çalışır, **önem** kelimesinin ehemmiyet'likten sıyrılıp ehemmiyet'in yanında yerleşmesi, **ödev** kelimesinin vazife şumûlü içinde özel bir anlam kazanması gibi. Bunu da yapamıyan kelimeler olduğu yerde donar kalır. Onlardan ürevler ve türevler çıkarılamaz. Okurlarımdan dileğim:

Kabil olduğu kadar sade Türkçe ile yapmak istediğim bu denemeyi bu mülâhaza ile okumalarıdır.

H.R.T.

MARAŞTA KURTULUŞ BAYRAMI

(12 Şubat 1944)

Maraş, Anadolu'nun orta büyüklükteki sakin şehirlerinden biridir. Onu, sakar ve sert tabiatlı Ahır Dağının dört tepeli, dört sağırlı geniş bir sekisinde (teras) kurmuşlar. Yücelerden bakılınca bu şekliyle Maraş yere henüz düşmüş taze bir çınar yaprağını andırır. Yere henüz düşmüş taze bir çınar yaprağının dolgun ve gür yeşilliği, bucak bucak kuytu dereleri, yamaç yamaç yalçın kayaları, yer yer köpüklü çağlıyanlarıyla bu şehir kuruluşunun daha ilk gününden başlayarak güzelliğe, sanata vurgun yaşadı.

Evet burası, çevrenin âsi tabiatına rağmen şiirin ve sanatın yuvasıdır. Zengin ışık bolluğu, hare hare renk taşkısı (tuğyan) iç varlıkta ancak bu anlamda akisler yapabilir. Ruhların berraklığı yüzlerde tatlılık, bakışlarda ılıklik, tanışmalarda cana yakınlık yaratmıştır.

1914-18 Büyük Savaşından önce biz Elbistan çocukları daha cenuptaki kültür merkezimize inerdik. Ben Şam'da okurdum. Her yıl ders kesiminden sonra Şam'dan kalkar G.Antep üzerinden Maraş'a gelir oradan

da Ahır Dağının ardındaki Elbistan'a giderdik. Yaz sonu bu yolu gerisin geri tekrarlar Şam'a dönerdik. Yolumuzun üzerinde büyük kasabalar büyük şehirler vardı. Maraş bunların içinde bir başka âlem yaşar, bir başka âlem yaşatırdı. Her sabah güneşle beraber sokağa fırlayan halkın yukarı mahallelerden aşağıya, Bedestene doğru akışında sessiz bir kıvılcımlanma sezilirdi. Yediden yetmişe kadar herkes koşardı. Gönül dolusu selâmlaşmalarda kekikli yamaçların süzdüğü bahar yellere yumuşaklığını duyardık. Çarşının durmak, dinmek bilmiyen git gelinde (amedüşüt) ateşli alışverişlerde, pınar başı gezilerinde, okul çocuklarının haşaralığında, pazar yerlerinde hep bu yumuşaklık, bu tatlılık bu ılıklik ve bu cana yakınlık vardı.

Bedestanda sanat erleri, bütün enerjilerini fazlar eser vermekte, bütün zekâlarını eseri mükemmelleştirmekte harcar, bütün Maraş son damlasına kadar dikkatini yalnız bu uğurda kullanırdı. Bu halk çok sakin, sonuna kadar barışçı idi. Böyle olmakla beraber yaşlılarımızdan Maraşa özgü döğüş ve uğraş hikâyeleri duymaz değildik. Tekli ve toplu kahramanlıklar devrinin bu çevrede olmuş bitmişleri başkalarından az canlı, az coşgu-(heyecan)lu değildi. O tarihlerde Maraş taburlarının kıymeti, hele yiğitliği ağızdan eksilmez, dilden düşmezdi. Halk şairleri bu kahramanlıkları ateşli ve ışıklı dille överdi. Fakat Maraş o günkü yaşayışıyla bir barış merkezi, bu merkezde Maraşlı, barışın gönüllü kahramanı idi.

1919 Şubatının ortalarına doğru idi. Bir sabah sokağa çıkanlar şehirdeki asker birliklerinin yola koyulmuş olduğunu gördüler. Bütün ağırlıklarıyla

Ceyhan boyunca yukarıya doğru çekiliyorlardı. İkinci sabah bu birliklerin Ahır Dağını da Berit Dağını da arkada bıraktığı duyuldu. Belirsiz, bilinsiz (şuur) bakışlar boşluğa ürkek sorgular savuruyordu:

Neden gittiler? Niçin bu kadar uzaklara çekildiler?

Bahar ovayı bezemiş bütün gençliğile şehre dolmuştu. Tarla tarla çiğdemler, öbek öbek nergizler Ahır Dağı yamaçlarının sayısız pınarlarına doğru sellenmiş taşıyordu. Yarpuzlu derelerin ıtrı bulut buluttu. Kuş sesleri ışıldamış, bahçelerin körpe yeşilinde konserler başlamıştı. Bu yılki bahar çok haşmetli idi. Sahipsiz, kuvvetsiz ve tek başına kalan şehir günlük hayatından şaşmadı. Bedestan yeni işliyor. Bedestendekiler eserlerinin üzerine eğilmiş yine çalışıyordu.

Şubatın yirmi üçüncü Pazartesi günü idi. Güney ufkunda bir kara bulut belirdi. Ağır ağır ilerleyen, yaklaştıkça çirkin çirkin büyüyen bir kara bulut. Çok geçmedi bu kara bulutun altından bir düşman süvari alayı sıyrıldı. Belirsiz, bilinsiz bakışlar boşluğa ürkek sorgular savuruyordu:

Bunlar kimdi? Ne için geldiler?

Gelenler yerleşti. Fakat ne için geldikleri bilinmedi. Tam yedi ay sahipsiz, kuvvetsiz ve tek başına kalan şehir yine sâkin yaşadı. Barışçı çehresini değiştirmede. Yine barışçı kaldı.

Güz gelmiş, Teşrin aylarına girilmişti. Maraş, bağlardan, bahçelerden, uzaklardaki çiftliklerden çekilmiş merkezde toplanmıştı. Ovada çiçeklerin boynunun büküldüğü bugünlerde Ahır Dağının doruğuna kar düşmüş, sert yakıcı poyraz başlamıştı.

1919 yılının Birinciteşrinindeyiz, ayın on beşinci günüdür. Şehirde sert ve yakıcı bir haber inledi:

Bütün Kilikya, Adana, Maraş, Antep, Urfa Fransızlara bırakılmıştı.

Ne oluyordu? Ahır Dağı göbeğinden çatlamış ovalara mı devriliyordu? Ceyhan şahlanmış gökleri mi tosluyordu? Yoksa Maraş tek Maraşlısına kadar yerin dibine mi geçmişti? Bu sefer boşluğa savrulan sorular belli, belinli ve hükümlü idi:

Maraş Türklükten ayrılacak, düşman eline bırakılacak ha? Bir anda Maraş tek bir kalp kesildi. Kaynağı belirsiz tek bir hareket genel bir hareketsizlik yarattı. Bütün Maraş bir anda soluk kesmiş susuyordu.

Demircinin çekici örse inmedi. Bakırcının tokmağı boşlukta durdu. Çulhanın mekiği yuvasında kımıldamadı. Saracın bizi geçmedi; ve dabağın derisi kolunda asıldı kaldı.

Babaların şefkatı dondu, analar yavrularını bağırlarından ayırdı. Delikanlılar aşkı geri itti. Can evine kadar işliyen sorgu, sorguların en uğursuzu beyinlerin içinde tekrar burgulandı:

Maraş Türklükten ayrılacak. Düşman eline bırakılacak ha? Ve sonra birden bütün Maraş bir ağız olarak haykırdı: Olamaz.

O vakit kalp işledi, kafa işledi, gövde işledi, sanat işledi. Fakat bu sefer her işleyen başka türlü işliyordu. Sakin, sulhcü şehrin o günkü halkını bu sual ve cevaptan sonra şuur altı (tahtel şuur) âleminin hükmüne girmiş buluyoruz. O günkü Maraşlı artık güzelliğe vurgun

değildi. Sanatın saf ve berrak aşkını sıyırmış bir tarafa atmıştı. Ev ocak da bilmiyordu. Onda, millet yapan ilkelerin (prensi) hepsi birden canlanmıştı. Kan kaynamış, gelenek (anane) parlamış, süre (duree) istemiş ve türe buyurmuştu:

Düşman koğulacak. Maraş Türk kalacak!

* * *

Çok geçmedi düşman suvari alayı Birinciteşrinin otuzunda Maraş ikinci bir düşmana devretti. Bu yeni düşman çoktu, kuvvetli idi, kıyıcı idi. Emrinde intikamcı taburlar vardı. Mala, cana, ırza el uzatıyordu. Camilere bomba, evlere kundak yerleştiriyordu. Bir taraftan da kendi yerleşiyordu. Her kün ufkun bir noktasını kara bir bulut burgular, bu kara bulutun altından yeni bir düşman birliği sıyrılır, gelir Maraşın hâkim noktalarından birine yerleşirdi. Maraşta Maraşlılar kadar düşman kuvveti toplanmıştı. İçinde bulunanlar Maraşın o günlerini göksel bir dille överler. İkincikânunun yirmisine kadar elli gün içinde Maraş ne yaptı? Bunu bize tarihin kalemi bildirecektir. Yalnız tarihin önüne geçerek daha şimdiden bildirelim ki bu elli günün içinde her biri bir milletin alın yazısını bozacak elli kadar kudretli olay vardır. Bütün bu olağandışı olayları yaratırken kahraman Maraş düşünceli, öfkeli ve sabırlı idi. Düşmanın baskısı gittikçe artıyor, bizimkilerden bir haber çıkmıyordu. En sonunda elli gün sabrın, düşüncenin, öfkenin çelikleştirdiği bir irade ile elli birinci gün düşmanın gırtlığına atıldı.

Boğuşma amansızdı. Yirmi iki gün sürdü. Bu müddet içinde Maraş kor ateşli bir mangal gibi yandı. Maraşlı alevlerin içinde bir dev gibi döğüştü. Savaşın yirmi ikinci günü Şubatın on ikisine rastlar. O sabah

güneş, yanmış yıkılmış kan çukuru halini almış bir şehir öreniyle (harabe) yenilmiş, kaçmış, döküntüsü ile ovayı doldurmuş bozgun bir ordunun perişanlığı üzerinde doğdu. Her iki taraf ta yıkılmıştı. Fakat ovada kan pıhtısı halinde parça parça sızıp giden kaçak ordu büyük bir milletin kudretli ve şöhretli devletini utandırmış beride yurdunun yıkıntısı üzerinde Ahır Dağına yaslanarak yarasını saran Maraşlı, Türk milletinin her şeye rağmen yaşayacağını müjdelemişti.

* * *

Yirmi dört seneden beri her Maraşlı nerede bulunursa bulunsun bu büyük günün hâtırasını kutlar. Kolayına gelenler Maraşa koşarak bayramın şevkini orada paylaşır. Maraşın bayramı geceli gündüzlü tam üç gündür. İlliklere sinmiş gururun bir halkı nasıl sevinç delisi ettiğini görmek isterseniz bu bayrama bir kerre geliniz.

Kendi haline bırakılmış bir kalabalığın kendi kendine nasıl teşkilâtlandığını, nefse güven ilâhî kudretinin ne şartlar altında çekirdeklenip filizlendiğini, sonra nasıl gövdelenildiğini bu bayramda görürsünüz yine bu bayram size ihtilâl beyannamesinin altına imza koyan kahramanı ve teşkilâtı tutmak yolunda baş koyan halk çocuğunu tanıtır.

Kendi bayrağının indirildiği anda tuğyanlaşıp taşan halk selini bu bayramda seyredersiniz. Çarşıdan, bedestandan ve sokaklardan akan bu halk seli Ulu Cami meydanında göllendiği dakikadan itibaren gök yüceliğine ve Tanrı büyüklüğüne erdi. Bu ululuk karşısında düşmanın akli durmuş ve tüfenk tetiğindeki parmaklar oynamamıştır. Bu halkın bir ağ tırmanıp bir kale aşlığını

ve bir düşman bayrağını yere çalıp yerine kendi bayrağını nasıl diktiğini yine bu bayramda görürsünüz. Düşmanı yakmak için evini elile yakan, vurulan kocasının tüfengini kaparak ateşi devam ettiren peçe ve kafes arkası kadınlarını bu bayramda tanırırsınız.

O günlerde Maraşlı dev, melek, ölüm ve candı. Ölçüye sığmaz, akla girmez, hesaba uymaz olayların kahramanı olan Maraşlıya sorarsanız o size “ben sade Türktüm” cevabını verir. Bugünkü Maraş çocukları da bu üç bayram gününde dev, melek, ölüm ve candır. Çocuğun yumruk kadarından kocanın sakalı dizindeki yine aynı ruhta buluruz.

* * *

Bütün Maraş daha kış başından bayram hazırlığına koyulur. Yerli kıyafetler, o kıyafete uygun silâhlar tedarik edilir. Bunlar yoksa yeniden var edilir. Sakatlanmış, yıpranmışsa onarılır. O günün savaşında kullanılmış araçların (vasıta) hepsi yeniden düzülür. Bu hazırlanmada tertipli bir ev kadınının kışlık düzmesi gibi zorlayan bir özen ve kaygılı bir dikkat vardır. Aydın gençler Halkevinde sık sık toplanarak gösteri tertipler. Ve Şubatın on ikinci günü gelip çattı mı Maraş yerinden oynar. Büyük olayların ana vasıflıları meydanlarda, salonlarda, olduğu gibi canlandırılır. Bu olayların her biri büyük bir şaire büyük bir eser yarattırarak kadar dolgundur.

Kartacadan Bastile kadar medenî dünya bir çok halk ayaklanması, halk yengisi (galebe) gördü. Bunlardan sade hürriyet için olanları çok azdır. Gözü kara, kalbi katı halk ayaklanmalarında kıpram, daha ziyade çok süren bir bunaltıdandır. Uzun sürmüş işgenceli bir kölelik, ahlâkı,

vicdanı sümürtüp sinirten (hazmettiren) devamlı bir açlık, uykuları bile tiftikleyen uğursuz bir korkutucu ve bütün bunların arkrepleştirdiği kara bir kin.

Fakat Maraşta bunların hiç biri yoktu. Düşman daha yeni girmiş, zulüm yeni başlamıştı. Hayatın değişik tarafı sade bir hükûmet değişikliği gibi görünüyordu. Bunlar da yeterli geldi. Maraş, halk ayaklanmasının en temizini, halk yengisinin en şanlısını yaptı.

Okurlarıma bu kurtuluş savaşının birkaç perdesini açmağa çalışacağım:

BAYRAĞA YER

1944 kurtuluşundayız.

Gecenin sonlarına doğru idi. Makineli tüfekler kekeleydi ve bombalar gürlledi. Zaten cepheye siper çukurunda uyur gibi tetikte idim. Fırladım. Pencerenin arkası henüz karanlıktı. Gecenin katmerlerini bir kılıç gibi yaran mor kızılık şafakından çok başka idi. Malatyadan, Gazi Antep'ten, Ankara'dan, İstanbul'dan ve komşu kazalardan gelen dâvetliler, Halkevinin geniş örtmesinde toplandık. Henüz bir şey görülüyor fakat büyük şehrin sâkin ve sessiz uyanışı duyuluyordu. Sanki tabiat da bize uymuş bayram yapıyordu. Gece, Maraşın dört tepesi üzerinde öbek öbek toplandı ve sonra birer sorguç halinde göklere doğru uzandı. Bu sorguçların arasından seherin gümüşü kızıl ışığı taşıdı. Seherin gümüşü kızıl ışığı içinde Maraş mahallelerinin bayramcı kolları belirdi. Bunlar aşağıya çarşıya doğru akıyordu.

Arkada Ahır Dağının karlı gövdesi büyük, oylumlu beyaz bir alev gibi sessizdi. Tepelerde makineli tüfekler kekeleyor. Bombalar gürlüyordu.

Bulduğumuz semtin bayramcılarına katıldık. Mahallelerden inen, çarşı içinden kabarıp gelen kollar

Ulu Cami meydanında toplandı. Halkın ortasında büyük kıtada bir Türk bayrağı dalgalanıyordu. Dikkat ettim kimse konuşmadı. Fakat yürekler sahipsiz bir sesin temposuna göre atıyor, kulaklar sahipsiz bir sesin geldiği tarafa açılıyordu. Çehrelerde büyük karar verenlerin çatkısı ne kadar belli idi. Meydanda susanlar inledi. Camide okuyanlar inledi, göğüs hizasından yukarı taşımayan bu inilti yürekleri doldurdu, birleştirdi, sım sıkı kenetledi; ve ayaklanmış halk birliği yürüdü. Bir tepe tırmanacak, bir kale divarı aşacak bir düşman bayrağı indirecek bir Türk bayrağı dikecekti. Yukarı mahallelerde makineli tüfekler kekeleyor, bombalar gürlüyordu. Bu bayrak niçin indirilmiş, ve sonra nasıl dikilmişti.?

Bir hiyanet ve bir gaflet

24 sene evvel işgal kuvvetlerinin komutanı şerefine Maraşta bir suvare verilmişti. Suvarenin sahibi düşmanlarla çalışmış bir yurttaştı. İlk dansı komutanla evin kızı yapmak yakışıyordu. Komutan bunu istedi. Kız, okumuş, aydın ve güzeldi. Bir haile kahramanı gibi doğruldu. Üç renkli kurdela ile süslenmiş başını cama dayadı ve komutana bak dedi:

“Şu paçavra üstümüzde dalgalandıkça dans benim için haramdır.” Paçavra dediği Türk sancağı idi ve o sancak Türklük olalı beri o kale üzerinde dalgalanıyordu. Kız hiyanet etmişti, komutan gaflet etti ve o anda bayrağı indirtti. Yerine halk yengisinin üç renklisini, Fransız bayrağını çektiler. Bu hiyanet, bu gaflet hemen duyulmuştu. Maraş o anda sokağa döküldü, meydana toplandı. Ulu Camiyi doldurdu. Sahipsiz seslerin işaretine uydu, sessiz iniltilerini kalbine doldurdu. Sabaha kadar

gönül bağı tamamlanmış, halk iradesi parlamıştı. Yine bugünkü gibi makineli tüfekler kekeliyor bombalar gürlüyordu. Yürüdü, dağı tırmandı, düşman bayrağını söktü, yerine Türk bayrağını yeniden dikti.

Bu yürüyüşün ne önderi, ne baştan geçtisi, ne programı, ne silâhı vardı. Oradan tekrar kale duvarları aşıldı. Tekrar tepeden inildi, hükûmete varıldı ve orada Mutasarrıfın bitişindeki odada yerleşmiş olan yabancı hâkime: “Senin burada işin yok. Defol, git!” denildi. Hâkimin yakasına sarılan kol, oraya tesadüfen ilk gelen Maraşlıındı.

Makineli tüfekler kekeliyor bombalar gürlüyordu. Ayaklanmış Maraşın uğradığı yerden her kuvvet kaçıyor. Türk bayrağını indirten komutan da akıntıya kapılmış, halk selinin içinde bir tahta kılıç gibi yüzüyordu. Ve sade şu sözleri tekrar ediyordu:

Ne yapıyorsunuz yahu delirdiniz mi?

Komutan haklı idi, Maraşlılar delirmişlerdi. Aklın ve bilinin (şuurun) itaat ettiği kutlu çılgıya (cinnet) temiz insanların temiz hürriyet aşkından doğan çılgıya tutulmuşlardı.

Bugün de bayramcılar aynı delilerdi. Belediyenin önünde törenin açıldığı işareti verilince halk kitlesi yürüyüşe geçti. Önce bir genç kafile kınından sıyrılmış bir kılıç gibi, ana kümeden ayrıldı. Bunlar tepeden tırnağa kadar yerli kıyafette idiler. Bu kıyafet çok çekici ve alıcıdır. Beyaz keçeden dökülmüş sivri ve uzun bir külâh; bu külâhı alın üzerinden sırma işlemeli, ibrişim saçaklı bir poşu çenberler; sırtta kısa kollu, kalçalara kadar uzanan sırma işlemeli bir aba vardır. Aba göğüs üzerinde

kavuşur ve beli çokluk beyaz renkte ipek bir kuşak boğar. İşlemeli çuha şalvarın altında kısa konçlı yumuşak çizmeler vardır. Bu kıyafeti Eti devri kabartılarında aynen görürsünüz. Eti kıyafetli Maraş gençleri kartal yavruları gibi parladılar. Uzunoluğa doğru süzıldüler. Onların hızı halk kitlesini çekti. Büyük caddenin iki tarafındaki evleri damlarına kadar dolduran halkın ortasında yine bir halk akını dağ içi Ceyhanı gibi sert ve yıkıcı bir çalımla yürüdü. Tepeyi tırmandılar, kale duvarlarını aştılar, ve Türk bayrağını yerine diktiler.

Makineli tüfekler susmuş, bombalar susmuştu. Şimdi Maraş şehri yaptığı büyük ve şerefli tarihten bir yaprak açmış gürül gürül okuyordu.

* * *

Akşam Halkevinde müsamere var. Sokakları dolduran halk bu kültür kalesine de aynı şevkle hücum ediyor. Ne yazık ki Halkevinin kiralık salonu hem dar hem elverişsizdir. Ne yapalım? diyorlar. İçine giremez, içindekileri gözümüzle göremezsek gönül gözü ile bakar ve iç varlığımızla sezeriz ya. Bu kahraman insanlar kahraman oldukları kadar da yumuşak ve uzdur. Yalnız bu bayram günleri için bile olsa burada büyük bir Halkevi büyük ülküyü tamamiyle doyurabilir.

Müsamerenin programı zengindi. Konferans vardı, türküler vardı, canlı tablolar vardı. Konferansı değerli genç hemşerilerimizden İlk Öğretmen Müfettişi Remzi Arifioğlu verdi. Aynı zamanda çok iyi konuşan bu kültür adamının konferansında Maraş kurtuluşunun sıralanmış, sınıflandırılmış, münasebetlerine göre ilgilendirilmiş ana çizgilerini gördük.

Sazlar, türküler bize Maraş halkının ruhunu sesletti. O havaların içinde ulusal seciyeyi işliyen etkin (müessir) sebepleri tanıdık. Dalgalarında benliğimizi ve kendi kendimizi okuduk.

Canlı tablolar şunlardı:

- 1) Sütçü İmam.
- 2) Governör'ün Aşıklı oğlu Hüseyin ile görüşmesi.
- 3) Evini yaktıran kadın.

Bu canlı tabloları yaşatan Halkevili gençleri kutlamak borçtur. Bu borcu öderken onların canlandığı bu tabloları ben de yine onlardan aldığım ilhamla dillendirmeğe gayret edeceğim.

* * *

SÜTÇÜ İMAM

Sütçü İmam işgal kuvvetine karşı silâh çeken ilk Maraşlıdır. O, Türk kadınlarına saldıran şımarık, silâhli düşman neferlerinin üzerine atılmış ve tabancasını boşaltmıştı. Attığı kurşun tek bir nefer öldürdü. Fakat bir halk bütünlüğünün birden ayaklanmasını diriltti. Sütçü İmam kurtuluş savaşımızın hem müjdesi, hem kumandası oldu. Onunla Maraş bir şey yapmak kabil olduğuna erdi. Yine onunladır ki ölümü göze alınca herkesi olduğu gibi her şeyi ve her hali öldürmenin olurluğuna inandı. Sütçü İmam'dan sonra işgal kuvvetleri Maraşlının gözünde durmadan küçülüyor, durmadan horlaşıyordu.

Gençler sahnede onu, onun olayını canlandırırken İsviçreli kahraman Giyom Tel'i hatırladım. Aralarında benzer taraflar ne kadar çoktu! Bir an için "Sütçü İmam ile Giyom Tel'den hangisi daha erkek?" dedim; düşündüm bir sonuca varmadım. Fakat galiba Giyom Tel'i bildiğimiz ve tanıdığımız şahsiyete büyük Alman Şairi Şiller sahip kıldı. Giyom Tel'in kendisi Sütçü İmamımıza ve ayaklandığı halkın yurdu Maraşımıza benzediği için Şillerin eseri hakkındaki tahlillerden bir parçasını naklediyorum:

“Eserin hakikî kahramanı halktır. Bu eserde halk ve tabiat birbirini bütünler. Tabiatın kendisi sükûnu ve barışı bozanlara karşıdır. Wilhelm Tel’e gelince: o da tabiatın öz çocuğudur. Politikaya karışmaz, sâkin, uysal, uğraşsız, güdün (iddiasız) süzdür. Hayat yolunu böylece izler. O ancak tedirgin edilince bu hayattan sıyrılıp çıktı.”

İşgal kuvvetinin valisi Gessner meydana bir sırık diktirmiş üzerine kendi şapkasını geçirtmişti. İsviçrelilere bu meydandan geçin ve şapkamı selâmlayın diyordu.

Halk akın akın geçti. Ve şapkayı selâmladı. Bu arada Giyom Tel de geçti; çocuğunun elinden tutuyordu. Dalgınlıkla mı oldu, yoksa içinden mi geldi burası pek bilinmiyor. Direği geçtiği halde şapkayı selâmlamamıştı. Gözcüler onu tuttular hemen oracıkta at üzerinde dolaşmakta olan düşman Valisi Gessner’e götürdüler. Vali sordu:

“Niçin selâmlamadın?”

Tel, valiyi karalamadı. Yalvarmadı da. Az konuşur bir adamdı. Burada da az konuştu: “Ne ise cezamı yapın” dedi. Vali soğuk, alaycı bir sesle: “Sen avcı imişsin. Benim için de bir nişan at” dedi.

Giyom Tel’in çocuğunu aldılar. Büyük bir ağacın kalın gövdesine dayadılar. Başına da bir elma koydular. “Haydi büyük avcı bu elmayı vur” dediler. Giyom Tel sadağndan bir ok çekti, yatağına yerleştirdi. İkinci bir oku da gizlice yeleşinini altına soktu. Kirişi gerdi bırakınca fırlayan ok oğlunun başındaki elmayı tam ortasından vurmuştu.

Gessner sordu: “Yeleşinin altında sakladığın ikinci ok ne içindi?” Giyom Tel cevap verdi:

“Birincisi oğlumu vursa idi, ikincisi ile bağrını deşecektim.” Giyom Tel’i bağladılar; zindana götürülüyordu. Bir tesadüf onu kurtardı. Giyom Tel’in bu hareketi ve böylece kurtuluşu İsviçre hürriyet savaşlarının müjdecisi olmuştu.

Bizim kahraman Sütçü İmam’a gelince¹ :

Sütçü İmamın bir dükkânı, bu dükkânda bir maltızı, bir tenceresi, 3-5’te bardağı vardı. Akşama doğru atına biner, yakın köylere gider, güğümlerine süt doldurur sabaha karşı döner sütleri tenceresinde kaynatır ve erken işçilere bardak bardak satardı.

Bir de tabancası vardı. Bu tabancayı bütün ömrünce taşıdı. Fakat hiç kullanmadı. Belki tabanca kullanan bir başkasını da görmedi. Fakat ne olur ne olmaz. Geceleri köyleri dolaşmıyor mu? Önüne bir kurt, bir köpek, her hangi yaramaz başka bir hayvan çıkabilir.

¹ Hemşerilerimizden Adil Bağdatlı oğlu Uzun Oluk adlı kitabında Sütçü İmam’ı şu satırlarla tarif eder.

“Sütçü İmam girişilen işlerin hiç birinde kendini göstermemişti. Gündüz dükkânında, gece evinde yaşayan ilişiksiz bir fakirden ne umulabilir? Sükûti, çekingen olan bu yurttaşın Giyom Tel gibi bir kafaya sahip olduğunun kimse farkında değildi. Sütçü yapılan işleri görüyor, işliyor fakat kendi âleminde ayrılmıyordu. O düşünüyordu. Atacağı kurşunun hedefi kim olacaktı. İlk kurşunu mu ikincisi mi isabet edecekti? Ve bu isabetten ne çıkacaktı? İşte o bunları düşünüyordu. Oduncu Giyom ilk oku hedefine saplamış, ikincisini de saklamıştı. Sütçü İmam da ilk kurşununa yerini buldurmuştu. Ve bu isabetten bütün Maraşlılar işgal ve istilâyâ karşı koymak cesaretini almıştır. Düşman ise Maraş’ın kolaylıkla yutulup hazmedilemeyeceğini anlamıştı. Sütçü İmam, hemşehrilerinin giriştikleri işlerden bir netice çıkmadığını ve şehrin kapısının Fransızlara kapanmadığını görmesi üzerine düşüncelerinin neticesini aldı. Kararını verdi. Onun kararının hülâsası düşmana eğilmemektir.”

Alıcılar kendisiyle konuşmaktan hoşlanırlardı. Fakat o herkesle ancak damla damla konuşurdu.

Fransızlar büyük bir kuvvetle Maraşa dolunca bu sakin adamın durgunluğunda bir de derinlik başlamıştı. Alaca karanlıkta dükkânın önünde dikilip süt içenlerin ağzına bakıyor, sözlerine kulak veriyor, bazan bir şey söylemek istiyor gibi irkildiği oluyordu.

Bir gün bir hemşehri: “Bunlar çoluğa çocuğa el atmağa başladılar” deyince Sütçü İmam sordu: “Peki ne yapacağız?” Bu soru üzerine süt içenler arasında hararetle bir konuşma başladı. Büyükler harekete geçti. Sık sık Governör’e gidiyorlar. “Biz dayanamıyoruz” diyorlar. “Bizim halk serttir” diyorlar. “Sonra bir ayaklanma olur, can yanar, kan akar” diyorlar.

“Governör’ün bu demelere aldıracağı var mı ki! Dün bir alay asker daha geldi tepemizin üstünde Amerikan mektebine yerleşti.”

Elleri süt parasını Sütçü İmama uzatırken gözleri birbirinin yüreğine korku ve şüphe aktardı. Çekildiler...

Biraz sonra Uzunoluk hamamından çarşafly peçeli Türk kadınları çıkmış telâşlı, ürkek çabalarla çarşının kalabalığını çaprazlama kesmeğe çalışıyorlardı. Üç neferlik bir Fransız devriyesi, önlerini kesti. Üçü de silâhlı, üçü de vazifeli idi. Türk kadınlarını durdurdular:

“Nereye bayanlar, yüzünüzü örtmeğe ne hakkınız var? Burası Fransız hükmüne girdi. Fransız medeniyetinde kadınlar açık gezer” dediler.

Kadınlar feryada başladı. Dükkâncılar, kahvede oturan aylaklar (işsiz) koştu. Kadınlarla, düşman

neferlerini çenbere almışlardı. Yaşlılardan biri, bir baba tavrı aldı ve Fransızlara: “Bu kadınları bırakın. Yaptıklarınızla onları can evinden vuruyorsunuz” dedi. Kocayı tüfenk dipçığı ile döğdüler. Kadınlardan birinin peçesine asılarak yırttılar. Saldıran düşman kolunu bükmeğe istiyen Çakmakçı Said’i ve arkadaşını kurşunla vurdular. Kadın bayılmış Sait ölmüştü. İkisinin cesedi yanyana uzun uzun serilmiş yatıyordu.

Sütçü, olan bitene dükkânından uzun uzun baktı. Sonra derin derin sustu. Bir şey mi düşünüyordu? Bu adam çehresinde iç varlığına açılır tek bir penceresi bulunmayan kimselerdendi. Dükkânın kuytu bir köşesine doğru süzülde. Orada yüzünü divara dönerek çömeldi. Atının eğerini devirdi ve kuburluğundan çektiği eski, paslı tabancayı bağrına bastı. Bir müddet okşadı ve sonra ağzını ağzına alarak onu uzun uzun öptü.

Sütçü İmam konuşmuştu. Ağzını tabancasının ağzına vermiş, içini tabancasının içine dökmüştü.

Bu öpüşme bir hüküm imzalaması idi. Sütçü İmamla tabancası kimi, neyi hükümlemişlerdi? O anda onu kimse duymadı. Fakat bir dakika sonra bütün Maraş duyacak, bütün Anadolu duyacak, bütün dünya duyacaktı.

Gafiller! Hürriyet ve şeref gelenekli milletlere dokunmayınız. Onların en ölümsek zamanlarında bile bir zulüm öldürücüleri, bir Sütçü İmamları vardır.

Bir anda kudret belirdi. Sersemlemiş halk çenberini yaran bir adam göründü. Elinde bir tabanca vardı. Şaşkın bakışlar bu tabancanın çeliğinde birleşti. İlâhî hareketi bekliyorlardı. İmam, baygın kadının yerde sürünen perişanlığına, Çakmakçı Said’in kızıl kanla

çevrenmiş cansız yiğitliğine baktı. Sonra döndü. Öldürecek kurban seçmeğe uğraşan düşman neferinin şımarıklığına baktı. Ve tabancasını bunun üzerine boşalttı. Sessiz sütçünün çevresindekiler de susuyordu. O anda bütün Maraşta birtek ses kabardı. Yukarı mahallelerde, Ahır Dağı sekilerinde ve Türk bayrağının dalgalandığı kalede gürleyen bu ses Sütçü İmamın tabancasından çıkmıştı. Bu ses silâh başına kumandası idi.

YILMIYAN BENLİK

İkinci perdede Halkevi gençleri bize Aşıklioğlu Hüseyin adında bir gençle işgal kumandanını konuşturdular. Bu konuşma bana yurdu alınmış, nesli köle edilmiş bir Yunan çocuğunun kahramanlığını hatırlattı:

Yunan elini alan Romalı general, Yunan gençlerinin en değerlilerini Roma hizmetine seçmek için bir sınav (imtihan) açmıştı. Kazananlar köleliğin en yenni (hafif) sine kavuşacaklardı. Duygu dolu bir genç hiç çekinmedi sınav levhasına şu sözleri yazdı:

“Savaş alanında ölenlere ne mutlu! Onlar hiç olmazsa köleliğin acısını tatmadılar.”

Aşıklioğlu da bu Yunanlı çocuk gibi düşünüyordu. Fakat onun gibi köleliğe razı olmadı. Düşman komutanına dişini ve tırnağını göstererek seni boğana kadar uğraşacağım. Dermandan kalınca da öleceğim dedi. Bu konuşma okul okuma kitaplarının baş yaprağı olacak değerdedir. Olayın akışında olursak bu değere kolayca ereriz. Bakınız bu olay nasıl oldu:

Ayaklanan halkın hücum safları caddelerden taşaya taşaya kaleyi alıp düşman bayrağını yere çalınca düşman komutanı belinlemişti (mebhut). Ne yapacağını düşünemiyordu bile. O halkın dışında idi fakat çekerlerine (cazibe) kapılmış beraberlerinde yürüyordu. Halk hükûmete gitti. Vilâyet salonuna uzanan halk eli Governör'ün yakasına yapıştı onu çekti. Tartakladı, tokatladı ve bir kepek torbası gibi tuttu dışarıya fırlattı. İşgal komutanı yine orada idi. Ordusuna komuta edemiyor yaverine emir veremiyordu. Geceyi nasıl geçirdi bilemiyoruz. Fakat erkenden çarşıya indiği zaman onu "sersem tavuğ" a dönmüş buldular. Duvarlara selâm veriyor, rasgele her hangi bir yolcudan, bir esnaftan kinsiz bir gülücük istiyordu. Kahvelere girdi. Oturanları selâmladı, camilere girdi, kubbelere saygı savurdu, çarşıda dolaştı, el sıktı, hatır sordu. Fakat bütün Maraş ağız birliği etmiş gibi hep aynı durumu gösterdi. Hiç biri ağzını açmadı. Koca Maraşın içinde koca bir ordunun komutanı yalnızlığa hükümlenmiş bir cezalı gibi idi. Nerede ise çıldıracaktı. Küfür bile olsa, lânet bile olsa, tek bir söz istiyordu. Nihayet Nakip Camiinin önünde bir taş sekiye oturmuş bir genç buldu. Bu genç Aşıkloğlu Hüseyin idi. Biraz uysal görünmüş olmalı ki Komutan Hüseyine yaklaştı ve konuşmaya başladı:

-Sen burada ne oturuyorsun?

-Oturuyorum işte sana ne?

-Beni tanımadın galiba. Ben Maraştaki ordunun komutanıyım. Hem biz buraya iyilik etmeğe geldik. Mektepler açacağım. Memleketinizi güzelleştireceğim. Sizi zenginliğe, gönence (saadet) kavuşturacağım.

-Biz sizin ne olduğunuzu, neler yaptığınızı biliyoruz. Adanadaki, Osmaniyedekilerin hali belli. Hem bize düşmanın iyiliğinden acısı olmaz.

-Oğlum siz Maraşlılar dik kafalısınız. Fakat bunun sonu kötüye varır. Bir bez parçasından başka bir şey olmıyan bayrak için bu kadar gürültü yaptınız.

-“Bir bez parçası” mı dedin? Sus, küfrediyorsun. O bayraktır. Ben anamdan doğdum kalede bayrağımı gördüm, şimdiye kadar da görüyorum. Onu görmemek için ya kör olmalıyım yahut ölmeliyim. Değilmi ki ölürsem görmeyeceğim. Onu göremediğim gün ölmüşüm demek.

-Ben istersem kuvvet kullanır sizi perişan ederim.

-Sen bir şey yapamazsın.

-Neden?

-Çünkü ben varım.

-Sen kimsin?

-Ben benim işte. Ben bütün Maraşım. Bütün Maraş benim gibi.

-Üstünüze topları boşaltır, gök yüzünden belâlar yağdırırım. Maraşınız son evine kadar yanar kül olur. Çoluk çocuk son tekine kadar ölür. Yok olur.

Aşıkloğlu koynundan bir deste çıra çıkardı. Bu küçük çapta bir kundaktı. İçinin gayzini komutanın yüzüne püskürerek:

“Bunu görüyor musun” dedi. Bundan hepimizde birer deste var. Bir gün seni yakmak için Maraşın yanması gerekirse evlerimizi hep birden tutuşturalım diye

hazırladık. Çoluk çocuğa gelince: Merak etme, onu da düşündük. Onları şu gördüğün Ahır Dağının ardına süreceğiz. Onlar senin keyfine kurban olmaksansa kurda kuşa yem olmayı yine kendileri isteyecektir.”

Aşıkıoğlu doğruldu, belinden bir hançer çekti ve “nihayet şu demir parçası yok mu? Bu her şeye yeterlidir” dedi.

Devletler yenmiş muzaffer bir devletin şöhretli komutanı bir kere daha şaşırıldı. Kolları yanlarına, kafası göğsüne düştü. Bakışlarını ufkun çok ötesine sağdı. Dolaşan bacaklar üzerinde yuvarlanır gibi yürüdü gitti. Bu komutan Maraşlının önünde daha o günden kaçmağa başlamıştı.

KADIN KAHRAMANLAR

Gençler Maraş kurtuluş savaşından üçüncü ve haşmetli bir tablo daha canlandırdılar. Bu tabloda yurt ve hürriyet aşkının kadın ruhuna bürünmüş ince ve kibar bir görünümü (manzara) seyrettik. Yaşatan kadın, öldüren olduğu zamanda da kadın, yani güzel ve güzelliğin kendisi kalıyor. Hesaplı özverinin (feragat) en temiz, kendinden geçmenin en bilinlisi (şuurlu) bu tabloda idi. Gençler bu büyüklüğü o derme çatma sahneye nasıl doldurdular. Biz o hudutsuzluğu havsalamıza nasıl sığdırdık hâlâ bilemiyorum. Tablo şu idi:

Mahallenin ortasında büyük bir taş yapının delik ve yarıkları mazgallanmış, içine her çeşitten ateşli araçlar yerleştirilerek bekitlemiştir (tahkim edilmiş). Sığınanlar hem kalabalık hem acınsız (merhametsiz) kimselerdir. Üstün ateşlerine güvenerek durmadan can, mal yakıyorlar.

Beş on delikanlı karşılarındaki bir eve girdi. Onları susturmağa çalışıyor. Fakat neye yarar? Bizim taraf açıktadır. Düşmanın kurşunu boşa gitmiyor. Çok yaralı, çok ölü veriyoruz. Hem şu köşe başındaki pembe ev yok mu? İşte o hain pembe ev yalnız ateş alanımızı

daraltmakla kalmıyor artıkla bizi bir de açıkta savaşımağa mecbur ediyor. Çete başkanı ah o pembe ev, demeye kalmadı kapıda bir kadın göründü. Bu kadın çok gençti bir ocak kurduğu, vakitli bir evin bayanı olduğu da çok belli idi. Üzerinde ölüm, dirim anlarının büyük kararına ermişlere özgü (has) içsel (deruni) bir dingi (istirahat) aynı zamanda yine o anların ateşli dirikliği (dinamizm) vardı.

Sesi odanın içinde bir tabanca gibi patladı. Yiğitler dedi. Karşınızdaki şu pembe ev benimdir. Görüyorum ki ateşinize engel oluyor. Ben kendim yakmak istedim, tutuşturucu her şeyi hazırladım. Çocukları azıttım. Fakat ateşlemeyi beceremedim. Kadın bir lahza sustu. Sonra yalvaran bir sesle ne olur? Biriniz göze alsa da evime kadar gitse dedi. Bir elinde bir ibrik petrol vardı. İkinci elinin avucunda başka bir şey sıkıyordu. Petrol ibriğini uzattı. Genç bakışlar genç kadının alevli gözlerinde toplandı. O anda kulaklarında beyinleri burgulayan bir uğultu başladı. Bu uğultuyu hepsi birden anladı: Ölüm bir ölüm aşığı çağırıyordu.

Ey en tatlı çağrı! (davet) sen insanları hürriyete kavuşturan göksel bir sedasın. Çocuklar hep birden ibriğe uzandılar. Bu ölüm sonuçlu işi hiç biri başkasına bırakmak istemiyordu.

Fakat Çete Başkanı bırakır mı ya? İnsan istediği yolda ölemez, herkes ödevlendiği yerde ölecektir. İbriği ilk kapan Ökkâş dışarı fırladı. Başkan komuta ediyor. Gençler ateş ediyor. Kadın bir duvara dayanmış titriyordu. Dudaklarını dişliyor, tırnaklarını avuçlarının etlerine geçiriyordu. Birkaç dakika sonra pencerenin kıyısından evine doğru göz attı. Oradan bir duman, bir

alev bekliyordu. Çok beklemediler. Beş on dakika geçmemişti ki, pembe evin pencerelerinden kara dumanlar ve yılan dili alevler titrerken genç kadının halinde bir dingi (sükûn) ve dudaklarında kızıl bir gülücük alanladı. Bu sefer yiğitlere ikinci elini uzattı. Bu el küçük bir kese tutuyordu. Genç kızlarımızın ibrişimden ve sırmadan ördüğü ağzı büzgülü ufak para kesesi. Bunların üzerinde genç kızlığın aydın ve yıldızlı duygu tomurcuklarından çiçekler işlenir. Zeliha bu keseyi mazgal diye kullanılan pencerenin kenarındaki bir çiviye taktı. Bu sefer utangaç bir sesle: Bu kesede on altın var evimi yakan yiğite verirsiniz olmaz mı? dedi.

Sonra Zeliha düşman ateşini unutarak mazgal pencereye upuzun kapandı. Kızlığının, gelinliğinin, ilk analığının gönenç (saadet) yuvası evine, pembe eve bir daha bakmak istedi. Şimdi pembe ev bir cehennem ağzına dönmüş yanıyor, çatırıyor ve bütün oylumu ile çöküyordu. Bu yangın düşmanı telâşa vermiş ateş kestirmişti. Döndü. Yiğitlere baktı. Zelihanın dudağında gülücük daha kızıllanmış, durumundaki dingi daha çok umut anlamlı idi. Yiğitler canınız sağ olsun dedi ve bir gölge sessizliği ile dışarı doğru süzülüyordu. Birden kapı açıldı. Odanın içine bir kasırga doldu gibi oldu. Ökkâş alevden çıkmış dumanlı gövdesini döşemelere fırlattı. Pençeleri, parçalanmış bağırını tutuyordu. Yangını her yana sardırmadan evden çıkmamıştı. Bu arada düşman ateşine de uğramıştı. Hep birden Ökkâşa baktılar. Ökkâş bir bir arkadaşlarını süzdü. Sonra bakışları Zeliha'nın gözlerine taşıtı orada, hürriyet için, kurtuluş için ölüme koşmuş iki kahramanın iki yılmaz bakışı birbirine karıştı, birleşti. Sonra divardaki çiviye takılı küçük para kesesinin renkli, kıvrak, ince oyaları üzerinde eridi gitti.

Ökkâş ölmüş, Zeliha başka türlü bir ölüm aramağa gitmişti. Mazgal pencerelerden pembe evin artık tamamen çöktüğü görülüyordu. Şimdi düşman bekitini alt etmek kolaylaşıyordu. Çetenin Başkanı ödevli insanların belinli (şuurlu) iradesiyle gürlledi:

Ateşe devam.

ANA BABA GÜNÜ

Pembe evin yandığı günler Maraş kurtuluş savaşının her anlamda ateşli günleri idi. Kararlar ateşli, saldırganlar ateşli, baskınlar ateşli, ölümler ateşli idi. Gündüz boğucu bir duman içinde boğuşuluyor, geceleri azgın bir ateş içinde yanıp yakılıyordu. Aşıklioğlu Hüseyin'in dediği oluyordu: Maraş düşmanı yakmak için kendini yakıyordu. Çünkü her şey düşmandan yana idi. Maraşın her yüksek yerinde bir düşman birliği vardı. Aşağıda şehrin göbeğinde han, bedestan, kapalıçarşı, kilise, mektep gibi sağlam yapılar ve taştan örülmüş her barınak bir düşman kalesi haline getirilmişti. Bu kalelerden durmadan ateş yağıdırıyorlardı. Topla yıkamadıkları Türk mahallelerini bomba ile, lâğımla atıyorlar, sokaklara yağlı paçavralar yağıdırıyorlardı. Verdun kahramanları bayağılaşmışlardı. Bastil halkçılarının torunları üç renkli bayrağın şerefini tanımaz olmuşlardı. Hürriyet aşıklarını kırıyor, halk hürriyeti için ayaklananları öldürüyorlardı.

Hülâsa o günler ana baba günü olmuştu. Tanrının kitabında anlatılan gün, malın, evlâdın para etmediği gün gelip çatmıştı. O gün ancak ak yürekler ve temiz benlikler mutludur. O gün Maraş son karara varan bir halk kitlesi

idi. Var kalmak için yok olmağa karar verilince varlıkla yokluğun farkı kalmaz. O zaman insanların kendilerine geldikleri, gerçek benliklerine erdikleri andır. Kitlenin öz malı olan gelenekler o zaman yüze çıkar. Yapma, takma görenekler, imrenerek alınmış iğreti edintiler (itiyat) o zaman silinir, ortadan kalkar.

O günlerde vicdanlar ihtirastan, öçten bencillikten arınmış göklere açılmıştı. Koca Maraş tek bir aile ocağı olmuş birbirine karışmıştı. Yabancı, yadırgı yoktu. Herkes ana oğul, herkes bacı kardeşti. Herkes herkesindi. Ben tüm için ölecektim. Tüm varlığını bana bırakacaktı. Bu mahşer yerinde söz yalnız içgüdünüdü (insiyak). Onun içindir ki herkes iyiyi ve gerekliliği yapıyordu. Yapılan her şey tüm'ün dileğine uygun çıkıyordu.

Peçeli, çarşafı, kafesli, dört dıvarlı kadınlar kendini erkekten ayıran her engeli atmış, sokağa fırlamış, şimdi bozkırın kadını olmuştu. O kadın gergefi bırakmış, silâhlığa yapışmış, tığ'ı atmış silâha sarılmıştı.

Dört önemli iş vardı:

- 1) Düşman bekitlerine varabilmek için aradaki evleri yakmak.
- 2) Bekitlerin dıvarlarını yaramazlarsa onları damlarından delerek havaya vermek.
- 3) Ateşçi kollar örgütlemek (teşkilâtlandırmak).
- 4) Bunları çabuk başarabilmek için kendimizi yakmak.

Varlıklılar anbarlarının anahtarlarını ortaya koydular. Kadınlar yedirme ve giydirme işini

düzenlediler. Çocuklara gelince: Onlar da çıralı çam destelerini, yağlı paçavra kundaklarını dağıtacaklardı.

Evlerin dıvarları delinerek silâhlı kümeler bir birine bağlandı. Ateş tutmıyan yerlerde kazanlar kaynıyor faydalı araçlar (vesaiti müfide) hazırlanıyordu. Yararlı her şey yarayan yerlere taşınıyordu. Bakır ibrikler barut doldurularak bombalar yapıldı. Baltalar, et satırları, ekmek bıçakları hep bir araya getirildi. Çıralı tahtalar kıymıklandı. Şiltelerin pamuğu silkildi fitil döküldü. Paçavralar yağlandı kundak yapıldı.

Bu hazırlık süre dursun herkes elindeki her şeyle durmadan ateş ediyordu. Hücum safları kendiliğinden toplanıyor, saf başları kendiliğinden çıkıyordu.

Şu taş yapının dıvarına yamanmış yiğitlere bakınız, sanki önceden düşünülerek bugün için böyle sağlam bir şekilde yapılmış gibi görünen şu demir kapıyı nasıl baltalıyorlar. Üstlerinden yalnız kurşun değil, kazan kazan kaynar sular, mangal mangal közler aktarıldığı halde kapıyı doğramakta devam ediyorlar. Baltanın sapına her lahze bir başka el yapıyor orada ölenlerin yerini tutmağa koşanları kim yolluyordu?

Onları korumak için ateş eden şu gence bakınız. Kurşununu en ince yarıklardan bile geçirebiliyor. Fakat kendi açıkta olduğu için dördüncü kurşunu da yedi. Yer kana boyandı. Canı yavaş yavaş sızıp tükeniyor. Tükeniyor amma arkadaşlar demir kapıyı henüz yaramadılar. Dişi sıkıp biraz daha yaşamak, dört beş el daha ateş edebilmek gerek.

Bu yiğitin başı ucundaki pencerenin ardında kafesin perdelediği bir çift ateşli göz, bir yerdeki yaralı

kahramana bir de kapıyı baltalayanlara bakıyor. Yerdekinde beş on saniyelik can, demir kapıda beş on baltalık dayan (mukavemet) kaldı. Bu iki ateşli göz yaralı arslanın dışısındı. Yaralı arslanın başı tüfenkin kundağına düşünce pencerenin perdesi düştü. Bir anda sokakta beliren kadını kocasının cansız gövdesine abanmış gördüler. Son bakışma, son öpüşme olmadı. Gözlerin ateşi yaşlarını kökünden kuruttuğu için hıçkırık ta duyulmadı. Kadın silâhı kapmış kocasının cansız gövdesine dayamış ateş ediyordu.

Kadın, erkek Maraşlılar! Size komuta eden bu kudretli er kimdir? Bu sorguyu sakın sormıyalım. Çünkü o günün kumandanı ataların ruhu idi, tarihi ve dünyayı doldurmuş olan bütün Türk atalarının, bütün Türk kahramanlarının ruhu bir araya gelmiş. o gün Ahır Dağının doruğunda otağ kurmuş buyuruyordu:

Ateş, Ateş.

Maraş kurtuluş savaşına başladığı günden biliyordu ki: Kendisi büyük bir yangının ilk kıvılcımı olacaktı. Burada kendi yanacak fakat ateşiyle bütün yurdda düşmanı yakmak yollarını aydınlatacaktı.

Yangın çöküntülerinden çıra gibi tutuşmuş kadınlar, kömür kesilmiş yavrular çıktıkça yakacaktı. O da atalar ruhuna uymuş haykırıyordu:

Ateş, Ateş.

* * *

Gecenin katmerli karanlığına bürünmüş otana¹ izbeleri dolaşmağa başladı. Elinde yağlı çıralardan bir deste vardı. Kadınlar çocuklar onu sardılar, kadınlar kuru dudaklarla çırasının alevini emdi. Çocuklar dizine sarıldı. Kavruk dilleriyle çırasından sızan kızgın yağ damlalarını yaladı. Bunlar ateşe dayanamıyordu; artık kurumuş, kavrulmuşlardı. Otana onlara sordu:

Kurtulmak, tatlı ışığa, serin suya, yumuşak havaya mı kavuşmak istiyorsunuz? İstedığınız yalnız sizin olan bir yurt mu? Demek siz hürriyet istiyorsunuz. Öyle ise çocuklar. Şu elimdeki desteden çıralar alın. Şehre yayılın. Düşman ateşi üzerinde alev gibi dolaşın. Cansız gövdeler üzerinde can gibi esin. Yakın! Kül edene kadar yakın! Elinizdeki ateş yetmezse gövdelerinizi tutuşturarak yine yakacaksınız.

Kadınlar, çocuklar otana'dan ateş aldı ve alevden seslerle haykırdı:

Ateş! Ateş.

Şarıl şarıl kan sızan bir ev yıkıntısının altından yumruk kadar bir çocuk fırladı. Beli iki büklümdü. Sırtındaki yükü gövdesine canıyla bağlamış gibi idi. Bir elinde de bir ibrik petrol vardı. Sen ey ana kuzusu! Saçı bitmedik yavru! Bu cehennemün bağrında işin ne? Çocuk kabardı, büyüdü ve gürleşen bir sesle bağırdı. Anam yolladı. Bana yol gösterin! Vaktim dar. Okulun dibindeki evi yakacağım. O ev bizimdir. Onu ateşliyeceğim. Ateş ateş. Ve üstünde parlıyan bir bombanın alevi içinde sırtındaki çıra destesi, elindeki petrol ibriğiyle bir arada türbe önündeki bir mum gibi iplik iplik yandı gitti.

¹ Altayların ateş tanrısı.

* * *

Düşman bekitlerinin (istihkâm) arasındaki evler, mahalleler, hep böyle yakıldı. Ateşin yakamadığı büyük taş yapıların damlarına nasıl tırmandılar. Petrol tenekelerini, barut fiçilerini nasıl çıkardılar. Ateşi onlara kim uzatıyordu? Düşman ateşine karşı nasıl korundular? Bunları şimdi o kahramanlardan sağ kalanlar da hatırlıyamıyor. Çünkü o günkü devlerin o günkü işleri akıl ölçüsünün dışında idi.

Maraşta bedesten, han, mektep, medrese gibi atalar yapısı büyük taş yapılar vardı. Bunlar Maraş halkının seciyesi gibi sağlamdı. Yıkıcı ve yakıcı her şey onların kapusunda ve dıvarında hiçbir şey yapamıyordu. Çıktılar. Onları damarlarından burguladılar. Ateş altında çalışıyor fakat ateş gibi eritiyorlardı. Ölüyorlardı. Fakat ölüm gibi işliyorlardı. İçeriye attıkları her barut fiçisi bir yanar dağ kesiliyor, gerisin geri kendilerine taşıyordu. Bu yanar dağların ağzında bir avuç alev kesilenlerin yeri derhal doluyordu.

Başları bir kalem efendisi idi. Kalem gibi narin parmakları vardı. Taş hanların, bedestenin damlarında dolaşırken o taştan yapıları, o kurşun kaplama kubbeleri akik saplı kalem traşla kalem açar gibi doğradı. Zorladığı bir demir kapu çatırdadığı zaman Maraş bir fırın içine dönmüştü. Çatırdıyan kapıdan bir ateş sağıldı. Ateş süngü ucu gibi göğsüne saplandı. Sonra göklere doğru kıvrıldı. O ateşin bağrında kavrulurken sevgili memleketine son bir dilekte bulundu.

Ateş. Ateş!

Ve ateş temizliğin en temizini yapıyordu. O gün Maraşta verilen kurbanların hepsi makbuldü. Çünkü hepsini ateş yalamıştı. Onlar alevlerin kızıl ucunda göklere ağdıkça (uruç ettikçe) sağ kalanlar duman halinde düşmanın gırtlığına doluyor, köz halinde bağrına dayanıyordu. Nihayet kül kesilmiş olan Maraş büyük ve şöhretli düşmanının zulmü gibi şan ve şerefini de söndürdü. Maraş bu kudreti nereden bulmuştu? Bu savaş da, bu yengi (galebe) de ne stratejinin, ne maddî kuvvetin, ne şaşırtıcı, beklenmiyen olağanüstülerin, ne rastgele tabiat tepkilerinin hissesi vardı. Maraşa bu kurtuluş savaşını yaptırın kudret tek ve ilâhî bir kudretti:

ATALAR RUHU

Halkevinden çıktık. Kalabalığımız caddelere yayıldı. Üç gün üç gece süren heyecanlı, hareketli ve taşkın neşeli kurtuluş bayramımızın tatlı yorgunluğunu duymağa başlamıştık. Savaş günlerinin sert, dirik ve çetin halkında şimdi barışçı insanların kuzuluğu vardı. Yeniden yapılmış temiz ve beyaz evlerin arasında, özenle döşenmiş caddelerin üzerinde yürüyorduk. Bir kolumuz çocuk bahçesinin körpe ağaçlı gezisine aktı. Her tarafta pırıl pırıl ışık vardı. Güven ve ümit dolu bir hava içindeyiz. Yürüyoruz. Biraz ötede bir gönençli (mesut) halkın ortasında Maraşın duygulu halk şairi Aşık Mehmet 1944 bayramının ilhamlarını okuyordu.

TÜRK RUHU

(Maraş'ta Kurtuluş Bayramı) nı yazıp bitirmiştım. Fakat sonunu bir türlü bağlayamıyordum. Bu halk ayaklandı. Bu halk yendi. Bu halk olağanüstüler yaptı. Yapabilirdi. Çünkü geçmişi büyük, gelenekleri büyük, kendisi büyüktü. Sade büyüktü deyip geçmeğe gönlüm yatmadığı için olayları hüviyetlendirecek bir cümle, bir kelime arıyordum. Tam o sırada elime bir kitap uzattılar. Bu kitap Tekinalp'in henüz basılmış yeni bir kitabı idi. Üstünde "Türk Ruhu" yazılı idi. Tekinalp aynı zamanda benden bu kitabın Fransızcasına konulmak üzere bir mektup istiyordu. Şu halde kitabı hemen okumak lazımdı.

Kitabın her kısmında bir Maraş kurtuluş savaşı okudum. Bu ölmez milleti tarihin her devrinde, yer yuvarının her bölgesinde egemen kılan kudret bu kitapta hüviyetlendirilmiştir:

Atalar Ruhu.

Türk Ruhu'nun Fransızcası için yazdığım mektupta Maraş kurtuluş savaşı temel konu olduğundan bu kitaba ondan da birkaç satır almak yerinde olur¹.

¹ Bu mektubun aslı 15 Mayıs 1944 tarihli Yeni Sabah'ta yayınlanmıştır.

“1914-18 Cihan Savaşı felâketle sonuçlanınca Toroslar arkası vilâyetlerimizden yalnız ordularımız çekilmekle kalmadı. Onların ardı sıra oralara düşmanın kuvvetli birlikleri de geldi yerleşti. Böyle anlarda şehir ve kasabalarda sivil idare yeni duruma göre şekillenir. Halk dayanışmaları, halk bütünlükleri çözüldü, ihtiraslar kudurur ve yerli çarpışmalar başlar. Her yer için tabii olan bu kargaşa şartlar tamam, durum elverişli olduğu halde cenup vilâyetlerimizin hiç birinde görülmedi. Bilinenin, beklenenin aksine olarak o tarafların hele baş şehirlerinde bir derlenme bir direnme havası estiğini görürüz. Halk kendiliğinden teşkilâtlandı. Her kasaba istilâcı kuvvetlere karşı asırlık devletler yeterliği ile savaş açtı. Bunların arasında memleketim olan Maraş, ise çabuk başlamak, daha çetin ve kesin savaşmak, kısa bir zamanda en çok fedakârlık, olağanüstü bir gayretle düşmanı yenmek bakımından başta gelir. Maraş halk ayaklanmasında kumanda yalnız içgüdünün (insiyak)dü Fakat tek ve tüm bütün halk en mükemmel bir ordu gibi savaştılar.”

“Bastili yıkan gayz hamlesinin buradaki örneği daha çok asilânedir. Kartacanın haşmetli özverisini (feragat) Maraş halk ayaklanmasının civanmertliği yanında çok sade görürsünüz. O savaşta Romalı Regulus’un yiğitlik ahlâkına, Jan Dark’ın cezbeli yurtseverliğine, Giyom Tel’in hesapsız, mülâhazasız kahramanlığına ne kadar çok misaller vardı.”

“O gün Türk Ruhu elimde soruyordum Maraş bu kudreti nereden bulmuştu. Çünkü bu savaşta ne stratejinin ne maddî kuvvetin, ne şaşkıncı, beklenilmeyen olağanüstülerin, ne rastgele tabiat tepkilerinin hissesi vardı. Maraş kurtuluş savaşını yaratan kudret:

Türk Ruhu idi.

Evet bu halk ayaklanmasının kudreti elbette ki içseldi (derunî). Çünkü tanıdığımız, ölçüsünü yapabildiğimiz kudretlerin dışında idi. Bu ruh nedir? Ne vakit görünür? Gözümün önünde şöyle bir tablo canlandı.

Büyük bir depremin yerinden oynattığı bir kaya bir insan üzerine yuvarlanıyor. Tam onu bir sisam tanesi gibi ezip posa haline getireceği anda o insanda birdenbire bir yıldırımlık belirdi. Doğruldu. Hayret! Kayanın devrilmesini durduruyor. Şimdi o küçük insanın o büyük kaya ile uğraştığını görüyoruz. Kaya tekrar devriliyor. İnsanın gözleri yuvasından, dili ağzından fırladı. Zavallı ölüyor. Fakat ne oldu? Ne oluyor? O küçük insan bir dinamit gayzi ile o koca kayayı param parça etti.

Maraş kurtuluş savaşında olduğu gibi en zayıfın en güçlüye yenkisini (galebe) sağlıyan bu kudret elbette ki yalnız ruh kudreti diye adlandırılabilir. Tekinalp bu kitabında Altaylardaki Bozkır göçebeliğinden başlayarak bugünkü Cumhuriyet Türkiyesine kadar bütün Türk tarihinde, Türk dünyasında Türk ruhunu incelemiştir. Daha evvel fikir adamları başka milletlerin ruhunu incelediği zaman onlara “beyhude zahmet millî ruh nasıl tarif edilebilir” dediler. Belki bizde de bu yolda itirazlar eksik olmayacaktır. Fakat Maraş’lılar yalnız kendi ruhlariyle baş başa kaldıkları zamanı henüz unutmadıkları için onlara millî ruhtan bahsetmek çok kolaydır.

Bence her milletin dış ve iç yapılarından başka bir üçüncü yapıları daha vardır ki o, cemiyetin şuur âleti âlemidir. Cemiyetin ihtirasları, iştiyakları, dehâsı hep o âlemden geldiği halde şuurumuz oraya kendiliğinden akamaz. Milletler daima baş başa olmadıkları bu kuvvetin

tabîi olarak hükmü altındadırlar. Her hangi bir etki veya edinti (itiat) ile ona karşı gelmiş olanların dış ve iç yapılarını solmuş, pörsümüş görürüz. Her bakımdan gökrem, gelişik, sosyal gövdeleri gözden geçirdiğimiz zaman ise onları bu hükme uymuş bulacağımızda asla tereddüt etmiyorum.

Ne zaman millî ruha karşı azgımız? Hangi devirlerde millî ruhun emrine uyduk. Geçmişteki bu durumlarımızı iyice öğrendiğimiz zaman ileriye sağlamak içinde daha yetkeli (selâhiyetli) oluruz. En doğru yürüyüş hattını çizmek, en asıl ideolojiyi edinmek için bu bilgiye muhtacız.

Ruh, cemiyetlerde kendini karakter ve gelenek gösterileriyle (tezahür) tanıtır. Çevre, tarih, yaşama şartları gibi ruhu yapan ilkeler (prensip) arasında kana da büyük hisse ayırırlar. Millet oluşunda kültürcü olan Tekinalp millî ruhun oluşunda kana önem vermiştir. Gerçek de odur. Millet oluşunda kan esas olmamakla beraber ruhun oluşunda kanı temel tutturacak sebepler çoktur. Biz milleti dil, dilek ve kültürde birlik diye tarif ederiz. Bu üç esas doğrudan doğruya ruhî olduğu için onlara hususiyetlerini veren şüphesiz ki yine kandır.

Okurlarımın, hele hemşehrilerimin bu kan meselesine dikkatini çekmek isterim. Zamanımızda bu dâvayı bir politika konusu yaparak çeşit çeşit nazariyelere bağlamak modası aldı yürüdü. Bununla büyük sosyal birlikler kurmayı düşündükleri gibi kurulmuş sosyal birlikleri de parçalamayı kastediyorlar. Birinci kasıt sade bencillik (hutkamlık) ise de ikincisi doğrudan doğruya saldırgan (hücum) ve hiyanettir. Millet sosyal bir birlik olduğu için onun oluşunda Cumhuriyet Halk Partisinin

nizamnamesinde denildiği gibi dilde dilekte ve kültürde birlikten başkası aranamaz. Böyle olmakla beraber hiç çekinmeyerek iddia edebiliriz ki bugünkü Türk milleti kan duzajını en çok saf olarak muhafaza etmiş olan milletlerdendir. Çünkü camiaya önceden ve sonradan karışmış olan kuvvetlerin hiç birinde kan bakımından tamamiyle uzaklık ve yabancılık yoktur. Dil, dilek, kültür birliğinde bu kadar kolay bağdaşabildiğimizin başlıca sebebi işte budur.

Dil, dilek, kültür bazan yabancı etkilerin baskısı altında asliyetinden ayrıлып sapabilir. Meselâ kendi kendine sızıp girebilen veya sevildiği, imrenildiği için ödünçlenme yolu ile bizim tarafımızdan sokulan yabancı kültürler, eglimler (temayüller) bazan derinde, bazan yüzde bir takım değişiklikler yapmaktan uzak kalmaz. Tarihimizde bunun bellikleri çoktur. Bu sebeplerle doğan yeni ruha Tekinalp “sentetik ruh” adını veriyor. Sentetik ruh günlük genel yaşayışın perdesi gibidir. Alt tabaka yani halk kendi özünde millî ruhunu sınıksız saklar. Büyük anların baskısı zorlamağa başlayınca bütün bu yeniler, bütün bu sonradankiler, bütün bu öğretiler birden bire sıyrılır, silinir. O zamanlarda Maraş kurtuluş savaşında olduğu gibi aslî ruh egemendir. Kuvvayı Milliye, Millî Mücadele, İnönü, Sakarya, Dumlupınar, Lozan, Teşkilâtı Esasiye bu aslî ruhun harikalarıdır.

Tekinalp kitabında “Millî ruh bilhassa halka taallûk etmek bakımından bir milletin yalnız dehâsı, özü, hattâ kültürü demek olmayıp daha derin, daha el ile tutulmaz, daha doğrusu ırk ta mevcut bir şeydir” diyor. Tekinalp’ın bu tarifi çok mükemmeldir. Hele Türk ruhunu bundan iyi tarif edemeyiz. Çünkü yine kendisinin

dediği gibi Türk millî ruhunu ne vatani, ne dini, ne edindiği kültür ve medeniyetler yapmış değildir, Türkde devam eden atalarının ruhudur.

Burada bir lâhza ırk kelimesi üzerinde duralım. Bu kavramı da politika konusu yapanlar oldu. Fakat ben şimdi onun didiklemesini yapmaktan ziyade Türk – Mogol ırk birliğinden söz açmak istiyorum. Türk ruhunu incelerken onu Moğolunkinden ayırmak tarafıyım. Cengiz Han büyük ve cihangir bir Türk imparatorluğunun başında idi. O imparatorluğa adını kendi vermiş onu Türk ve Mogolların eliyle kendi kurmuştu. İmparatorluk kurmakta birleşmiş olan bu iki kavmi biz aynı ruh ve aynı karakterde bulmuyoruz. Cengiz Han bunun farkında olduğu için yasasını daha ziyade Türk törelerinden, Türk geleneklerinden almışa benziyor.

Cengiz Han bir Türk – Mogol birliği yapmak gayretini gösterdi. Torunları bu işi daha ilmî, daha şümüllü yapmak istediler. Hülagu devrinin büyük tarihçisi Bar Heberus (Grigoryus, Ebul Farac İbn Elıbri) Mogollara üstün bir derece ayırırken Türklerin hakkını yemek cesaretini bulamadı. Onun kaydına göre İbrahim Yalvaç karısı Sara'nın ölümünden sonra Türk padişahının kızı Kantura ile evlenmişti. Bar Hebreus'un bu tanıklığına dayanarak Türk adını İbrahim devrine kadar çıkarabiliriz.

Fakat Cengizlilerden Ebu Sait devrinin bilgin tarihçisi Reşid el din (1336'da öldü) egemeninden fazla Mogolcu geçindi. Garb bilginleri bu zatın tanıklığına dayandıkları için bir Türk – Mogol adı çıkardılar. Hattâ bir çokları Türkü Mogol asıllı bir kavim saydılar. Bizim görüşümüze ve anlayışımıza göre bu telâkki yanlıştır.

Hattâ Reşideddin'in kendisi zamanımızda Türk ve Mogol kabilelerini birbirinden ayırt etmek kolay değildir. Kendine Mogol diyenlerin bazıları Türk, Türk diyenlerin bazıları Mogol asıllıdır demek suretiyle Türk Mogol ayrılığını kabul ediyor.

Türk kavimleri binlerce yıl önce Altay yaylalarının bir kısmında yaşıyordu. Bilginlerin iddiasına göre zaten insanlığın ilk beşiği Altaylardır. Türklerin yaşadığı bölgelerde iki ayrı tabiatta bozkırlar vardı:

1) Uzun otlu boz kır, 2) kısa otlu boz kır. Uzun otlu bozkırlarda atlılar yaşardı. Tekinalp'in Türk ruhunu incelemede ilk temel tuttuğu Alp (Fatih) Türkler bunlardır. Kısa otlu steplerin Türk kavimleri koyun ve deve beslerlerdi. Bunların bir kısmı çoban, bir kısmı nakliyeciydi. Çin ve Japon denizini Akdenize bağlayan büyük kervan yollarının nakliyeciy ve tüccar egemenleri bunlardı. Atlılar, ülkeler alır kaleler açar devletler kurardı. Nakliyeciler şehirleri, kasabaları ticaret inelge (menzil) lerini doldurur yerleşir, medeniyetler kurarlardı.

Bunları yazmaktan maksadım Türk ruhunda bu bakımdan bir özellik (hususiyet) bulunduğuna işaretidir. Nitekim kurtuluş savaşının kahramanı olan Maraşlı, silâha sarılmadan önce tezgâhının başında ve ince araçlarının içinde tabiatın renklerini, zevkinin şiiiriyle bezeyerek harikalar işliyen bir sanat eriydi.

Tekinalp'in, bu değerli eserinde Türk için belirttiği ruhî vasıflar şunlardır:

Kuvvetli ruh, cesaret, dirilik, otorite kurmak, büyük yetiştirmek, disipline girmek, ahde vefâ, civanmertlik, cömertlik, dinî tesamuh.

Bunlara bir de iyilikten alma, inatlı bir sebat, vasıflarını katarsak Türk ruhunu yapan ilkeler tamamlanmış olur.

Halkevliler, Türk'ün bütün bu vasıflarına inanarak çalışırsak bugünkü çiftçide, tacirde, sanayicide, mütefekkirde dünkü bozkır göçebesini, alpi ve savaşıyı bulacağımızdan şüphe etmemelidir.

MARAŞ YOLLARINDA

Dört mevsimin cenneti

Ankara hava alanından gönlümüz sevinç ve güven dolu olarak uçmuştuk. Özenli bir temizlik, tertemiz bir yönetim bu alana cana yakın bir bizimkilik sindirmişti. Biz uzaklaştıkça o kendi merkezine doğru toplana toplana ufaldı ve sonunda bir gözbebeği kesildi. İçten bakışlarla öpüştük ve ayrıldık. Güneş mavi kubbenin ortasında idi. Steplerin üzerinde belirgin yarıklar ve tırmalayıcı bozluktan başka bir şey görülmüyordu. Orta Anadolunun düzlüklerini gerçek çehresiyle tanıyabilmek için Ağustos sonlarında, hava içinde iki bin metreden yukarıya yücelmek yeter. Yukarıdan görülebilen yer bölümünün hiçbir noktasında hattâ yeşile yakın bile olsun canlı bir renk görülmez. Koyu ve açık bozluk, beyaza çalan ve esmere kaçan bozluk. Fakat, enine boyuna bozluk ve alabildiğine bozluk. Şurada burada kel tepelerin koltuğuna sığınmış bir deste söğütten orada bir yudum su bulunduğu varırsınız. Fakat derelerin seyrekliği, cılızlığı karşısında boğazınız kurur ve göğsünüz daralır. Erimiş kurşun seli halinde uzayıp giden Tuz gölünün soğuk ve donuk aynasında benzinizin solduğunu görürsünüz ve köyler bu canlılık içinde silik yığınlar

halindedir. Fakat bu hava yolunu bu yılki gibi bir bolluk yılında yapıyorsanız kavruk ve yakıcı bozkırların yüzünde altın ve gümüş temizliğinde sayısız benekler de görürsünüz. Bunlar harman ve davar sürüleridir.

Harmanlar o kadar çok ve o kadar sık idi ki hangisinin hangi köyün malı olduğunu bir türlü ayırt edemiyorduk. Hele sürüler? Onlar da harmanlar gibi bereketlenmişti. Bu bozkırlarda berekete nasıl edilir? Bu davar sürüleri nasıl birden bire birkaç kat artıverir? Bunlar öyle sorulardır ki onları ancak step Türkünü iyice anlayabildiğimiz gün çözümlendirebileceğiz. Uçak burnunu kaldırdı ve biz artık Toroslara doğru ağıyoruz (uruç). Çıplak ve ağaçlı Toroslar yere yapışmış gibi. Ve aşağıda kuytuluklar içinde bulut parçaları. Bu âlemde ve bu kertede görünün, yakıştırma ve benzetmenin ölçüsü bambaşkadır. Edinilen en güçlü duygu gururlu bir öz veridir (feragat). Hiçlik içinde bir eğemenlik, üstün ve her şeyden üst bir ergeye doğru hızlanmak hırsı, ve galiba biraz da mistik. Şu anda Kemalettin Kamu'yu okuyorum.

Emelin ölçüsüz. Cesaretin çok.

Sanki boşluklara atılmış bir ok.

Yolunda dağların karanlığı yok.

Bulutlar başının üstünde değil!

Eskiler bastıkları toprakların bir karış altındaki karanlık acundan çok korkarlardı. Onun için her şeyi gökte aradılar ve mavi kubbenin ardındaki yeşil ışıklı cennetin hasreti ile yanıp kavruldu. Babil kulesini o

maksatla kurdular, ve büyük kuşların sırtına o maksatla binip uçtular.

Artık kafaların içinde Toros tepelerinin ölçsüz ve dağınık yelleri esmeğe başlamıştı. Pencerelerimizden boşluğa bir cennet arar gibi bakışıyorduk. Uçak, burnunu aşağı aldı, biz şimdi iniyoruz.

Boşluk içinde altla üstün ayırt edilemediği zamanlar da var. Torosların doruklarında (zirve) iken üstümüzde hayal cennetini perdeleyen mavi bir kubbe vardı. Şimdi altımızda dünya cennetini yaşatan yeşil bir ovaya iniyoruz. Burası ölmez baharın, ve sona kadar genç ve taze yeşilliğin beşiğidir. Burası Adana ovasıdır. Etiler devrinde Hatusastan kalkıp da steplerin karlarını göğüsleriyle yara yara Torosların ılık boğazlarına gelen her kervan Seyhan ovasını görür görmez şükürün ve neşenin en güür sesi ile haykırırdı: Adaniya, Adaniya.

Etilerin de anladığı anlamda gerçekten cennet olan Adanaya inmiştik. Biraz evvel kafamızın içinde esmiş olan ölçsüz, dağınık mistik yelleri katı, yapışkan, haşlıyan bir sıcak bir anda eritti. Üstümüzün kalınlığını hep atmıştık. Fakat sırtımıza Ağustos güneşinin Adana gömleği geçmişti. Şimdi gerçekle yüz yüze idik. Meğer Adana yalnız kış cenneti imiş.

Bolluğun hiç eksilmeyeni, bereketin hesapsız, ürekliğin şahlanmışı ile Adana toprakları daima vefalı kalmış ve yiğit çocuklarına gönencin (saadet) ve servetin en taşkınıni vermiştir. Fakat bizim gibi günü birlik konuklar bütün bu nimetin hayranlığı içinde serin bir pınar başının ve tatlı bir poyraz esintisinin hasretini duyarlar. Adanadan sonra bütün yol boyunca hep bu hasretin ateşiyile kavrulduk.

Gâvur gölünün zalim ve öldürücü sazlığını çığıllıklar içinde yarıp geçen tiren bizi Eloğlundaki pelte halinde boşalttı. Kokmuş bataklıkların en keskin zehiri bu durakta koklanır ve burada rüzgâr geceleri sade sivri sinek eser.

Kafilemiz Eloğlundan ayrılalı daha yarım saat olmamıştı ki gevşek ve bitkin gövdelerimizde bir dinçlik başladı. Belkemiğimizin dikeldiğini, sinirlerimizin gerildiğini duyuyorduk. Alnımızı okşuyarak açık yakalardan bağrımıza doğru serin bir rüzgâr duyuyorduk. Bu rüzgâr bizim Ahır dağından kopar. İnce anlamlı ve tatlı heybetli Ahır dağı! Serin rüzgârlarımızın olduğu gibi serin sularımızın da kaynağıdır.

Şehiri dik ve dolambaçlı caddelerini sürerek yukarı doğru tırmandık. Halkevinin bahçesinden enginliğe doğru sırasıyla dalga dalga ağaçlıklar, katmer katmer çimenlikler akıyordu, ve bu yeşil bahar âleminin ortasında serpilmiş evlerin köpük beyazlığından papatya kümeleri ve gür renkli kiremitten gelincik öbekleri seyrediyorduk. Daha aşağıda ova genç ve körpe bir yeşillikti. Dağlar, tepeler bu ovanın eteklerini üzerlerine çekmiş gibi görünüyordu. Kendimize gelince: Bahçenin çiçekleri gönül alan tatlı kokularını, havuzun fişkıran suları serinliğini bol bol dağıttı. Hiç şüphe yok ki dört mevsimin cenneti burası idi. Burası güzel Maraş'tı.

* * *

Ahır dağının güney yamacı çıplaktır. Güneş yazın zerrelere o yamaçlara altın tozu halinde saçar ve çakıl taşçıları yakutlaştır. Kekikli sırtların billûrlaşmış tülü lekesizdir. Aşağıda ılık ve rüyalı derelerin yarpuzundan baygın bir koku bulutlanır. Bu renk, bu tül ve bu kokunun

birleşerek kapladığı oylumlu, heybetli ve yüksek bir seki (teras) var ki galiba Adem Babanın en yakın torunlarından bazıları tarafından keşfedilir edilmez yurt tutulmuştu. Çünkü onlar Adem Babanın cennet anı (hatıra)larını duymuşlar ve vasıflarını ondan bellemişlerdi. Bu sekinin üst kenarında beyaz, berrak, tatlı ve serin sular fişkıran ve çevresini mutedil iklimlerin her çeşitten ağaçları kuşaklar. Bahçeler sulara doğru taşar ve suların coşkunu ağaçlara doğrudur. İşte bu taşığı, bu coşku ve hiç durmayan tatlı bir cıvıltı içinde gökselleşen sekinin ortasındaki şehir Maraş'tır. Ağustos ayında her tarafta yakıcı ve kavurucu olan güneşin orada deriler üzerindeki etkisi (tesir) tatlı ve hararetle bir öpücük etkisidir. Bunun için olmalı ki eskiler bu güzel şehre kutlu güneş anlamına gelmek üzere Maraş demişlerdi.

Işığı, gölgeyi en yumuşak bir kaynağıyla birbirine ekliyeabilen bu şehirde eski ve çok eski; yeni ve çok yeni sanat eserlerinin bir bütün halinde üslûplaşmasında da alıcı bir güzellik görürsünüz ve renkler koyudan açığa doğru kayarken bir alâmisemadır.

Onun içindir ki Maraşlı gurbete çok dayanamaz. Maraş kalesinin dişlek duvarlarından süzülerek üstümüze doğru gelen renk tufanı ile yıkanırken yine Kemalettin Kamu'yu hatırladım. Bu duygulu, ince şairimiz gurbet ellerde memleketini hatırlarken şu mısraları söylemişti.

Doğuda kırmızı. Batıda turuncu.

Yanık bir yürüğü andıran bu tunç.

***Bu renk ülkesinde ne yok ki bizden
Mavi, Marmaradan, mor, Akdenizden.***

***Yeşil, bir köşedir bana Bursa'dan
Kara Erciyesin yarıları gibi.
Sarıda güzü var uzun yaylanın
Beyaz Erzurumun karları gibi.***

Şehrin alt ucu ile üst başının arasında 300 metrelik bir rakım farkı var. Aşağı mahallelerde sıcak iklimlerin er biten sebzelere tarlalar ve ağaçlarından bahçeler gördüğünüz halde üst kenarında badem, ceviz ve nar ağaçları arasında üzüm bağlarında gezersiniz. Yazla ilk ve son baharın sokaklarında birleşebildiği biricik memleket Maraş olmak gerektir.

Onun içindir ki Maraşlı, evinin bahçesinde güller, çiçekler arasında ve fişkirtılı havuzun kenarında bir yandan doruğunda poyrazın kudurduğu Ahır Dağını bir yandan da güneşin kasup kavurduğu ovayı seyrederken memleketini öğmekten kendini alamamış ve bakınız ne demiş:

***Yücesinde kekik biter, keklük öter.
Ovasında turaç gezer, pirinç yeter.***

Maraşın havasında müvellidülhumuza zerrelere mercimek kadar büyük olmalı. Çünkü buranın nefeslenen her yaratığı, insanı, hayvanı ve bitkisi hep iri, özlü ve canlıdır. Diri oldukları kadar da çalışkan olan Maraşlılar bir zamanlar kervan devrinin ekonomisini büyük sanat evleriyle mutlamışlar ve tabiatın kendilerine ayırdığı feyizden büyük ölçüde faydalanmayı bilmişlerdi.

Bir lâhza düşündüm. Fikir yolu ile sonraki Etiler (Post Hittite) devrine kadar çıktım. Kısa kollu, uzunca belli abalarıyla bellerini sıkı ve büyük tokalı kemerleri ve kemerlerine takılı enli palalarıyla, sivri ve kalkık uçlu edikleri (bir nevi ayakkabı) sivri keçe külâhlarıyla Maraş Etilerinin büyük, kuvvetli kervanları Maraş bedestenine doğru sürüp getirdiklerini görür gibi oldum. Bunlar Berit Dağının (Maraşın 40 kilometre güney batısında) demir cevherini taşıyorlardı. Yine aynı kılıkta insanlar bu cevherleri eritip döğüyor ve işliyordu. Yine aynı katır kabileleri bu işlenmiş demir ürünlerini Mezopotamyaya dağıtmak üzere Berut limanına götürüyorlardı. Yakın vakte kadar dünya ekonomisi ölçüsünde çalışmış olan Maraş sanat evleri şimdi yürekler acısıdır.

Bu sanat evleri bir bütünlük ifade eden büyük donatımların her kısmını ayrı ayrı işliyebiliyordu. Dabaklık, saraçlık, demircilik, demir döğmeciliği, çadırcılık, çadır dokumacılığı, genel dokumacılık, kıl dokumacılığı hem büyük ölçüde hem üstün bir düzgünlükte idi. Bu sanat evleri belli başlı bir seferin belli başlı ordusunu donatabiliyordu. Maraş sanatının aynı zamanda ne kadar ince olduğunu Prof. Baltacıoğlu'nun Türke Doğru'sundan okuyalım:

“Maraşın bu papuçları benim için bir sürpriz oldu. Yeni bir hakikat keşfetmiş gibi sevindim durdum. İnanınız ki bu papuçlar eşsiz sanat eserleridir. Üzerindeki münhaniler, kıvrımlar, biçimler ve renkler beni günlerce düşündürdü. Yarabbi! Bu ne zevk, zevkde ne tekâmül bu! Maraş papuçlarına bakarak eski kurnaları, yalakları, kapı tokmaklarını, kalemtraşları hep düşündüm bu papuçların derisine renk veren, biçimini bulan, kenarlarını kesen, parçalarını diken elleri ve ruhları düşündüm. Onlar birer anıt sanatkârdır hiç şüphesiz.”

Bedestenin ve arastanın bugünkü ıssız iniltisi içinde acınırken halkımızın her şeye rağmen hâlâ yaşadığı diri ve sağlamsanat aşkı ümit ve gururumuzu arttırdı. Gerçekte bu eski medeniyet merkezi bugünkü haline rağmen yine de sanata vurgundur.

Maraşın gündüzle beraber sokaklarını dolduran çocuk alaylarını iki takıma ayırmak gayet kolaydır. Göğüslüklü ve çantalıları öğrenci, koltuğunun altında azık çıkını taşıyan önlüklüleri çırak. Öğrenci ile çırak aynı gayretle çalışır ve aynı sevi ile öğrenir. Bu yumruk kadar ufak çocuklar ustanın dizi dibinde çekirdekten yetişme sanat eri olurlar ve galiba Maraş sanatının üstünlüğünü, inceliğini bu çekirdekten yetişmede arayacağız. Ne yazık ki bir yanlış anlayış bu çocukları sokaklara döktü. Bir usta bir kalfa ve bir çırakla çalışan bir sanat evine bu çırak adaylarından iki çocuk alınınca çalışanlar beş sayıldığı için muamele vergisi tahakkuk ediyormuş. Evvelce ustalar bu çocukları bağrılarına basarlar, evlât edinirlerdi.

Şimdi onları ağlıya ağlıya sokağa bırakıyorlar. Bazıları da sokak içlerine ev bodrumlarına sığınarak kaçak çalışmaya mecbur oluyorlar.

Bu müstesnâ ve çok feyizli memleketin çok eski zamanlardan beri büyük bir medeniyet merkezi olduğunu yer adlarından da çıkarabiliriz.

Maraş, Hartlap, Kerhan gibi. Hele bu Kerhan bütün başka ve eski kerh'ler gibi önemli bir su memleketidir. Ahır Dağı büyük bir depo halinde sekilerinin kenarlarından fişkırttığı sular ile pınarlar, bolaklar, çaylar ve ırmaklar yapar ve aşağıda durultu (Rüsubî) topraklarını yarararak akan büyük ve öfkeli Ceyhan'ı besler. Bu besleyici suların en göz alanları Kerhandadır. Kerhan, Kudüs ve Antakya gibi dua sinmiş yerlerin çürük kaya tabiatlı toprakların ötesindedir. Oraya, üzüm, badem, incir, ceviz ve zeytini bir arada yetiren kuru, serin yamaçlardan sekerek geçtik. Yolumuz kısa, sade on kilometrelikti. Fakat gölük (mekkâre) sırtında üç konak dağ yolu yapmış kadar hırpalandık.

Maraş yoldan yana çok talihsizdir. Bu vilâyetin bu kadar yolsuz kalmasını yalnız tabiatının sakarlığına vermek haksızlık olur. Eğer bu küçük vilâyetin İç Anadoluyu güneye bağlayan Maraş-Kayseri yolu için merkez yardım edebilseydi vilâyet içi kasaba ve köy arası küçük yolları elbette ki böyle kalmıyacaktı.

Şimdi Kerhan'da ulu çınarın gölgesinde ve çakıllı yamacın böğründen böngüldiyerek çıkan tatlı bir pınarın başındayız. On kilometrelik bir otobüs yolculuğunun param parça ettiği dinçliğimizi yeniden toplamağa ve yeniden edinmeğe çabalıyoruz.

KERHAN BAĞINDA ÇİĞ KÖFTE

Kerhandayız. İçinden geçtiğimiz heybetli kuytuluk. Yüzümüze zerrelere halinde serinlik püskürüyor ve vaktinden evvel büyümüş çocukları andıran dev gövdeli ulu çınarların genç ve körpe dehlizinde koyulaşan boşluk bizde okşamak ve kucaklamak duygusu kabartıyordu. Her yaprak bir çocuk yanağı ve yapraklardan süzülüp gelen her ışık parçası bir çocuk gülücüğü idi.

Burada da Ahır Dağının güzel bir sekisindeyiz. Bu sekiler (teras) gökten parçalardır. Üstümüzde çınar ve ceviz kubbeleri, ötede bağların zümrüt seccadeleri ve daha yukarıda meşeliklerin dolgun tok ve yeşil dalgaları var. Başını uzatıp sert ve keskin bakışlarıyla bizden dikkat ister gibi duran Ahır Dağının çıplak doruğunda azgın poyrazlar çatışıyor. Bu doruk (zirve) dinmeyen poyraz uğraşının (mücadele) merkezidir.

Buradan poyraz kırıntılarını ruhumuza kadar her zerremizle emer ve içeriz. Oturduğumuz yerde ayağımıza dolaşan, eteğimize sarılan gümüş suların kimisi ok gibi hızlı, kimisi çocuk gibi uzdur. Bitişikteki sekinin yeşil eteklerini çılgınca yırtarak çılgınca dökülen derenin ak

köpükleri ile ovaya kadar inen görümler (nazar, müşahede) orada güzelliğin bütünleşmesine de ererler.

Konuk sever ev sahipleri göz ve gönül doyuran zengin bir sofraya kurmuşlardı. Bağ komşuları da toplamağa başladılar. Konuşma dertleşme şekline girmekte gecikmedi. Türk milletine özgü içsel (derunî) bir hal var. Üç dört Türk bir araya geldi mi kısa bir hoş beşten sonra hemen genel dâvalara ve ulusal işlere geçilir. Tekçilik ne kadar güçlü olursa olsun toplulukta baş görüşmenin temelini tümçülük teşkil eder. Katı didiklemeler (tenkit) hattâ kötülükler hep o maksatla yapılır. Teker teker hepimizin hasreti her zaman için yurt ve ulus gönencine yöneliktir (müteveccih). İç ve dış yönetimden, haklardan, menfaatlardan hızla hararetle konuştuk. Daha topluca ve daha bağdaşık bir kalkınma için daha neler yapmak gerektiğini tasarladık. Geçen yılki darlığın sonuçları canımızı sıkımsı ve bizi düşünceye salmıştı.

Bir aralık arkadaşımız Doktor Kemal Bayezit kalktı ve biraz ötede bir su başında oynayan çocukların yanına vardı. Soluk benizleri ve şiş karınlarıyla ilgileniyordu. Biz de gittik. Bu çocuklar hastalıktan kalkmış gibi cılız ve dermansızdı. Biz acınıp dururken yaşlı bir hemşehrimiz: Durun dedi. Geçen yılki darlıktan çıkınca ilkbaharda sebze ve meyveye saldırdık. Dut ve kiraz bolluğu hepimizi bozdu. Yaşlı hemşehrimiz güçlü yumruğunun işaret parmağını tarih sayfalarını karıştıran çelik bir kalem gibi sert fakat kesik kesik oynatarak ilâve etti:

“Bu gördüğünüz boynu armut saplı cılız çocuklar, Türk yavrularıdır. Onların damarındaki kanın bir damlası

yeniden canlanmağa yeter. Yarın harmanlar kalkıp da taze buğday çıkınca evlerimizde çiğ köfteler yoğrulmağa başlar. Her sıkım çiğ köfte bir avuç kan yapar ve bu sayrılılar (hastalıklı) bir hafta içinde gürbüzleşir.”

Neşelendik. Biraz ötedeki avluda döğülen etin âhenkli düpdüpünden bize çiğ köfte yoğrulacağı anlaşılıyordu. Bu çiğ köfte bizim illerin baş yemeğidir. Benim de iliklerime kadar bütün gövdem her zerresiyle çiğ köfteden dokunmuştu. Günün üç öğününde de çiğ köfte yediğimiz günleri hatırladım. Etin siyah ve yağsız parçalarını budaksız ve kıymıksız sert bir kütük üzerinde keskin ve ağır bir tahra (satır) ile helle olana kadar kıyarlardı. Macun kıvamını alan bu et sonra genç gelinlerin avuçları içinde ufak bulgur tanelerine sıvanır ve övüştürülürdü. Bol biber ve eğer mevsimi ise taze soğan ve maydonozla uzun müddet yoğrulduktan sonra geniş tabaklara sıkım sıkım öbeklenirdi. Bu güzel görünümün çeker (cazibe) kimde dayan (tahammül) bırakır. Hemen aç kurtlar gibi saldırırdık. Onun da benim gibi düşündüğünü, yutkunmasından anladığım bir arkadaşımızı köftenin makbulü bulgurun bu yılkinden ve etin bukünkünden yapılırdı. Et kanlı olmalıdır deyince Ahmet Esen coştı ve şu beyiti okudu:

Bozkurt önünsemez dünden kalanı

Avın kapup ağzı kan olmayınca.

Hemen Göthe'nin şu beyti hatırıma geldi: O:
Aşağı yukarı yakın bir tercüme ile:

“Ben isterim körpe, dolgun yanağı

Kedinin fareden aldığı hazla.” demişti.

Ahmet Esenin okuduğu beyitteki yalçın ve hırçın iştahla Göthe'nin beytindeki yalçın ve hırçın iştahı benimseme bakımından tetkik etmiyeceğim. Benzetmelerin hoş veya hoş değil şekillerini bir tarafa çalarsak bu beyitlerde iştahın gerçeğini tanımış oluruz.

Şimdi evimde (Maraş Yollarında)yi yazarken bir türlü yemek yediremediğimiz iştahsız kızım radyonun başında çocuk saatini bekliyordu. Radyo açıldı ve içinden Ayşe Ablanın çocukları seslendi. Sesleri odamın içine gül yaprakları gibi serpildi. Ve sonra Ayşe Abla ile bir ağızdan okumağa başladılar:

Çiğ köfte ne acı da

Ayran onun ilâcı

Çok yağur gelin bacı

İlle canım çiğ köfte.

Ne olurdu bu çocuk saatini Maraşa gitmeden evvel dinlemiş olsaydım. Bu çiğ köfte Amanos küme dağlarında ve güney aklam (sathi mail) ındaki Türk halkının başlıca besin (gıda) maddesidir. Çiğ maddelerden yağurup çiğ olarak yediğimiz bu baş yemeğin bizce tadına eş olmadığı gibi faydasına da ölçü

yoktur. Fakat bugünkü yaşayış şartları ve dünküne bakarak farkları da hesaba katılınca çiğ köfte aynı kıymeti taşıyabilir mi? Bilginlerimizin bu konu hakkında bizi aydınlatmasını beklemek hakkımızdır.

Nihayet çiğ köftemiz geldi; yiyebildiğimiz kadar yedik ve bardak bardak ayranlarımızı içtik. Memleketimizin güzelliği, bolluğu, halkımızın yiğitliği, koçaklığı bizi mutalamıştı.

Aşağıda Gâvur gölünün sazlıkları üzerinde bunaltıcı bir sis görür gibi olduğumuz sessiz bir anda Rasih Kaplan kükredi:

Ne zaman bu bataklık, pamuk tarlaları halini alacak. Ve çok gerilmiş yaydan fırlayan bir ok gibi dikelen Abdullah Yayıcî ilâve etti:

Kurşunî hotoziyle lokomotif ne zaman Maraşa doğru süzülecek.

* * *

HEP BATIYA DOĞRU

Bir iddiaya göre “şehirler daima batıya doğru genişler.” Bu iddianın sahipleri bugünkü medeniyetin yüz akı ve ögüncü olan milyonluk şehirlerin hepsinde bu batıya doğru gelişmeyi görürsünüz diyorlar.

Şehirler neden doğuya, güneye veya kuzeye doğru genişlemiyor da sünüp uzamaları ve genişlemeleri batıya doğru oluyor? Kendi özlüğünde (haddi zatında) şehir canlı bir yaratık mıdır veya bir gişilik (şahsiyet)? Bu yadırgı sorunun yersizliğine hükmetmiyelim.

Yeni doğmuş kasabaların bazısında bir çocuk gökeremliği görürüz. Serpilip büyümeleri âdetâ göz ile kovalanabilir. Hele üç dört yıl aralıkla ikinci bir görüşümüzde kasabanın şehirleşmeğe başladığı farkedilir. Bu gelişmeyi iyi ve dikkatli bir Belediye sıkmadan kollayabilirse büyüme sakatsız ve kusursuz olur. Fakat kasabanın veya şehrin hangi tarafa doğru gelişmek meylinde olduğunu önceden kestirmek en önde bir şarttır. Şartlarını bulmuş bir kasaba eğlimini (meyil) göstermekte gecikmez. Şehirler işte bu bakımdan canlı yaratıklardır.

Kasaba ve şehirlerin batıya düşkünlüğü yapan insan dışı kuvvet nedir? Bu sorunun karşılığını

tabiatçılara bırakıyorum. Benim burada okurlarıma bildirmek istediğim gerçek Maraş şehrinin de batıya doğru gelişmekte olduğudur.

Güneşin geceyi parçalayıp ufku kana boğduğu bir anda idi. Maraş anfisinin yukarı basamaklarından seyre dalmıştık. Yücelere nar çiçekleri saçılmış, aşağıları patlıcan ve menekşe moru dalgalar boğmuştu, ve şehir son uyku dakikalarının rahat ve doygun nefesini alıyordu. Renkler açıldı, duruldu ve nihayet altın sarılığında eridi gitti.

Şehrin göbeğinden batıya doğru yol alıyoruz. Yer yer yıkılardan ve yapılardan, caddeleşen sokaklardan, meydanlaşan köşelerden ve parklaşan meydanlardan şehrin bizimle beraber ve şimdiki yolumuzda yürüdüğü ne kadar belli...

Batı parkta duraklık. Genç ağaçların arasında ve taze çimenlerin ortasında bir sabah kahvesi içmek hoş olacaktı. Çok geniş havuza çok bol su geliyordu ve yeni yapılan tarhların çiçekleri sabaha yeni açılmış sevdalı gözlerin mahmurluğunu taşıyordu. Batı park da bir seki (teras) dır. Buradan da şehir, kale, ova o Ahır Dağı birden görülüyor.

Burası da yurt sevgisini ve hayal ışıklarını birden bu sevgi üzerinde desteleyen ilham merkezlerindedir. Kahveleri içerken hepimiziin aynı dalgada olduğunu anlamak çok kolaydı. Hepimiz de şehri ve şehrin kalkınmasını, büyümesini, büyüye büyüye bütün şu sırtlara tırmanmasını, bütün şu tepeleri taçlandırmasını, dalga dalga taşmasını düşünüyorduk.

Büyüyen ve ilerliyen bu şehrin koluna girmek ve yolunu açmak kadar zevkli bir emek düşünülemez. Bir zamanlar gecemizi elektrikleme, suyumuzu borulamak ve meydanlarımızı paralamak ateşle kavrulur dururduk. Nihayet bir gün oybirliğinerdik, araçları topladık ve dileğimizi plânladık, suyumuzu demir boruya alacak, gece hayatımızı elektrikleyecek ve meydanlarımızı parklandıracaktık. Fen adamlarına başvurduk. Onlar fikirlerini verdiler. Biz de işe koyulduk. Daha başlangıçta iken bir yanlışlık belirdi. Bu yanlış istediğimiz sonucun yarısına mal oluyordu. Elektrüğimiz ancak kıt kanaat o günkü şehre ve o günkü şehir hayatına yetebilecekti. Suyumuzu çaresizler gibi hesapla harcıyacaktık, halbuki biz suyun en boluna, en uysalına sahiptik. Epeyce uğraştık. Fakat fen adamları hatalarını kabullenmediler. Diretiler. Bize Paris gibi en medenî bir şehirde bile adam başına ancak 40 litre su veriliyor, Maraş gibi yarı köylü bir şehirde su bolluğuna neden bu kadar zorluyorsunuz diyorlardı. Boyun eğdik ve her şey oldu bitti. Şimdi Maraş'da hem elektrüğimiz hem de borularla dağılır baskılı ve çok temiz suyumuz var. Parklarımıza meydanlarımıza hem su hem elektrik verdik.

Fakat ne yazık ki, hızla büyüyen genişliyen bu güzel şehirde sokakların yarısı bu nimetlerden mahrumdur. Bütün bunlara rağmen o fen adamlarına ve o günkü belediyeye yarım da olsa bize kazandırdıkları bu nimetlerden dolayı candan, yürekten minnet ve şükran duygumuzu her vesile ile açıklamaktan kendimizi alamıyoruz.

Sözün bu akışı beni batı parkta bir kahve içimi daha durup okurlarımla genel anlamda bir memleket

konusması yapmaya heveslendirdi. Son beş on yıldan beri her alanda ilerlediğimizin, içinde olduğumuz halde biz de farkındayız. Avrupa ve Amerikada ihtisas yapmış değerli bilginlerimiz ve fen adamlarımız geleceğin şüphesiz ve ümitli ufkunda yıldızlar gibidir. Fakültelerimiz ve yüksek okullarımız her türlü övgüye lâyık bir durulma ile seçkin bir gençlik donatmağa başladı. Bütün bunlar güven ve sevinç temelleridir. Fakat yurdu tanımak, yurdun özel sosyal hayatını yakından ve içinde yaşayarak öğrenmek yolunda henüz yayayız. Hattâ hiçbir inelge (menzil) aşmadığımızı bile iddia edersek yanlış olmaz. Öğrendiğimize göre Anadolu hiç olmazsa beş bin yıllık bir medeniyet yurdudur. Bu koca medeniyet, hayatını tabiatın özel şartlarına göre daha ilk bin yıl içinde düzenlemişti. Onlar insan, hayvan ve bitki yaşayışını isterlerine (icap) en uygun yollardan ve yönlerden kavuşturmak usullerini daha o zamanlarda düsturladılar. Şimdiki gelenekler o düsturun ve o düzenlerin devamından başkaları değildir.

Şu halde şehirlerimizi kurarken ve evlerimizi yaparken olduğu gibi ışık, su ve hava vermekte de yalnız kitapların içinde kalmak hatalı olduğu kadar zararlı oluyor. Paris gibi medenî bir memlekette nüfus başına günde kırk litre su belki yeter. Fakat su bolluğu içinde Maraş'ı az su kullanmağa zorlamak onu medenî kılamaz. Paris'te evin muşambalarını bir el taşı içindeki su ile ve süngerle silerler. Fakat biz taşığımızı yıkamak ve bahçemizi sulamak için bir ton su harcarız.

Sonra Maraş gibi orta çaplı şehirlerimizde kübik üslûpta ve apartman tarzında yapıların çoğalmakta olduğunu görüyoruz. Mal sahipleri bu biçim evleriyle bir

yenilik yaptıklarına inanıyor ve mimarlar da ancak bu biçim meskenleri teşvik ediyor.

Bence birinciler de, ikinciler de hatalıdır. İleri hamleli Türk sosyeta medeniyeti toprağa ve tabiata bitişik olarak kuracaktır. Şehirli Türk'ün evinde sebze ve meyve veren bahçesi ve matbahının bitişğinde tıklım tıklım dolu kileri bulunacaktır. Basık tavanlı küçük odalar bizi bunaltır ve apartman hayatının baskısı Türk ailesini manen olduğu gibi maddeten de küçültür.

Dar yerde yaşayanların yarı hayatı sokakta geçer ve sokak sevgisi, aile sevgisini koğar, bütün muhabbetini çocuklarına vermiş olan benci, benimkici ailelerin çoğalması her sosyete için bir zaif oldu.

İlmimizi sosyemize ve geleneklerimize göre yerlileştirmeye çalışmak ödevlerimizin başında gelir. Hayvancılık Fransada da Türkiyede de ileri ve önemli işlerdendir. Fakat her iki memleketin bu işi her halinde bir olamaz. Onun içindir ki, yalnız kitaplarda tanıdığımız ağıllardan bütün gayretimize rağmen bizde faydalanmak kabil olmadı.

Yine meselâ şimal memleketlerinde okumuş bir dahiliyecimizin şeker hastalıklılara meyve olarak kavun verdiğini anlatırlar. Belki bu sade bir hikâyedir. Fakat bizim bilmemiz lâzımdır ki bizde kavun şekerin kendisi olduğu halde şimal memleketlerinde kavun hıyardan farksızdır.

Memleketi tanımak konusu çok söz götürür. Bundan başkaca ve daha didikli bir şekilde konuşmak faydalı olacaktır. Hatalı olmaktan ve kusurlu görünmekten herkes kaçınır. Onun içindir ki işlerimizde

uyanık ve dikkatli oluruz. Fakat herkes her zaman hatadan kurtulamaz. Bunun için de hatayı kabullenmek ve derhal onu düzeltmek seciyesini edinmeğe gayret etmeliyiz.

SÜNBUİLÜDEREDEN SONRA PİRİNÇ TARLALARINDA

Şu sağıımızdaki yamaçları tırmanarak yukarıya doğru açılan bağların hepsi yenidir. Bir memlekette neşenin ve ümidin derecesini ev bahçelerindeki çiçeklerin çeşidinden ve şehir dışındaki bağların üzümünden anlarım. Çünkü hem çiçek hem üzüm evce çalıştıran, daima özen ve düzen isteyen ürünlerdir ve Maraşlı aileler bunların her ikisine de gönül vermiş gibidir. Bir salkımdaki üzüm dizilerini şiir mısraları gibi okuyabilen gözlerin nuru yumuşak ve tatlı ifadeli oluyor. Onun içindir ki karasında ışığın en parlağı özleşen gözleri üzüme benzetirler ve bu muhitin atak olduğı kadar yumuşak, cesur olduğı kadar mülâyim insanların hepsi üzüm gözlüdür. Bağların yeşil çevresini çenberliyen işlenmiş tarlaların kızıl çehresi bize bu bağcılığın durmamış olduğunu gösteriyor.

Fakat solumuzdaki derenin şahlanmış sakkarlıklarına bakıp ta oranın bu cennet içinde kanatan bir çalılık olduğunu sanmayınız. Bu derenin ilkbaharını adından anlayabiliriz: Sünbüllüdere.

Bağcılar Sünbüllüderenin yalnız baharı ile kanmamışlar onun da çabuk salmak kabil olan her avuç toprağına el koymuşlar.

Nihayet bağ bölgesinden çıktık. Şimdi karşımızda pirinç tarlaları zümrütleniyor. Pirinç ziraatı Maraşın başlıca ve çok başarılı bir sanatıdır. Maraşlı ovasında bulduğu her sulu yerde bir pirinç tarlası canlandırır. Fakat Maraşlının kabiliyeti ve dirikliği için bu ovalar çok dar hattâ verimsiz kalıyor. Memleketin neresinde kuvvetli toprak, devamlı su ve oldurucu güneş bir arada ise oraya bir Maraşlı yetişmiş, bu feyzi işlemiş ve toplamıştır. Pirinç ekiminin besleme ve yaşatma faydasına ölçü bulunmaz. Fakat bunun karşısında bir de kan emen ve öldüren tarafları bulunduğunu unutmıyalım. Bence pirinç dâvası hem dört elle sarılıp destekliyeceğimiz başlıca, ulusal bir tarım hem can havliyle saldırıp önleyeceğimiz bir salgındır. Pirinç ekimini bırakmak büyük ve başışlanmaz bir suç olur. Fakat bu ekini bugünkü halinde bırakmak ise daha üstün ve daha büyük hatadır.

Bugün yolumuzda rastladığımız pirinç tarlaları eğlimli topraklarda olduğu için onların suları göllenmez ve devamlı olarak değişir. Onun içindir ki orada görüştüğümüz köylülerin rengi kanlı ve hareketleri canlı idi. Yine onun içindir ki bu tarlalar gözlerimizde zümrütleşti.

Şimdi Ungut köyündeyiz. Ebulgazi Bahadır Hanın Şecerei Türki'sinde Çin seddinin bekçileri diye adlandırılan Ungutlar Mogolistan'ın kuvvetli Türk boylarından biri idi. Bunların Süryani harfleri ile yazılmış mezar taşlarında Türkçe yazılar okudular. Mahmudi Kaşgari'nin Divanında adları geçen Yağma Türkleri de

Pazarcık ovasının yarı nüfusunu yaptığına göre üzerinde bulunduğumuz bu yolun büyük Türk akın yollarından biri olduğuna inanmak doğru olur.

Ungut köyüne kadar çevrenin güzelliği bizi oyalamıştı. Fakat bu köyden sonradır ki nasıl bir yolda ve nasıl bir taşıtta olduğumuzu duymağa başladık. Gelici geçici hastalıklardan en çok üzüntülü ve bıktırıcı olanı diş ağrısıdır derler. Fakat Ağustos ayında kötü bir yolda emekliden hizmete alınmış lâçka bir otomobil de üst üste yolculuk etmenin en keskin diş ağrısından daha usandırıcı ve üzücü olduğunu şimdiden öğrenmiştik. İkinci Cihan savaşının dördüncü yılı sonunda genlikten ve genişlikten lâtife yollu bile olsun bahsedilemezse de çektiklerimiz bize her şeyi unutturacak kadar ağır geliyordu. Bereket versin ki her beş dakikada bir sakatlanan otomobilimizin bize verdiği mecburî molalardan faydalanıyor, bir taraftan ferahlanırken bir taraftan da muhitimizi yakından tetkik edebiliyorduk.

Taşıtlı azlığı hele yedek parçalarla lâstik darlığı bazı sanat erlerimizde icat melekesini kamçulamaktan geri kalmadı. Maraşta çarşığı gezerken bir tamirhaneye de uğramıştık. Orada genç ve uyanık bir şöförün artık kullanılmaz hale gelmiş, parçalanmış lâstikleri ölüyü diriltir gibi nasıl onarıp yeniden hizmete koyduğunu gösterdiler. Bu çok çalışkan hemşerimiz... kötü yolların zoru ile parçalanmış lâstiklerin sakat kısmını bir operatör ustalığı ile oyup çıkardıktan sonra yine aynı şekilde kestiği parçalar ile âdetâ yama vurur gibi yalamakta ve onları dışarıdan ve içeriden demir kollar ile perçinlemektedir. Atölyesinde komşu vilâyetlerden gelmiş şöförler vardı. Bunlar lâstik yamatıyorlardı.

Memet usta usulile yamanmış lâstiklerin binlerce kilometre yaptığını öğrendik. Şimdi biz de bağırsak deresini, Alikayasını, Berit ve Delihobek eteklerini, Tekiri ve sarplığı ile tanınmış Saraycık ve Eger bellerini onun usuliyile onarılmış, vidalarla perçinlenmiş lâstikler üzerinde aşacağız. Ceyhanı bir gözü büyük ve çok yüksek köprüsünden geçiyoruz. Buradan sonra Ceyhan bir dağlıdır ve her dağlı gibi itaate girmesi biraz zor ise de bir kerre girince ovalıdan çok hayırlı çok uysal ve çok faydalı olur. Ceyhan ırmağından ileride bahsedeceğiz. Yapmakta olduğumuz bu yoldan biz de çok seyrek geçeriz daha doğrusu yeni geçmeğe başladık. Binaenaleyh bir çokları için henüz yeni keşfedilmiş yerlerden olan bu çok kıymetli bölgeden bahsetmek sıkıcı olsa da faydasız olmayacaktır.

Ceyhan köprüsünden sonra dar bir dağ geçidindeyiz. İki tarafımız alabildiğine yabanî fıstık ormanlarıyla ve daha yukarılarda çıplak tepelere doğru çam ağaçlarıyla örtülüdür. İnsan kendini bu el değmemiş feyzin ortasında bulunca neler neler istemiyor. Şu çamlar için bir işletme ve fıstık ormanları için bir aşı istasyonu.

Arabamız da bu görüden (manzara) hoşlanmış gibi coşku (heyecan) içinde idi. İyi yol alıyorduk. Birden bire dar derin ve bunaltıcı bir dereye girdik. Bu dere on kilometreliktir. Fakat kırktan fazla virajı var. Onun içindir ki adına Bağırsak deresi demişler.

Bağırsak deresinden ıslak pansumandakiler gibi lâpa ve bitkin olarak kurtulduk. Şimdi Alikayasına doğru gidiyoruz.

Maraş Göksun yolunun bu noktasında tabiatın erişilmez ve anlaşılmaz büyüklükleri hep bir aradadır.

İnsan yenemediği kuvvetin hayranlığını haz içinde yaşar ve uzaklaştıramadığı korkunun destanını yapar. Bu yerlerde ve bu hallerde kazıyabildiğiniz gülücüğün altında aczin acısını görür ve erebildiğiniz destanların şiirinde dehşetin kendisini okursunuz.

Ulu boşluğun iki büyük yuvar (kürre) i sanki bu yerlerde tokuşmuşlar gibi. Biz bu yuvarlardan bazalt sathında bir tarafımız boşlukta olmak üzere adım adım yüceliyoruz. Yolun en yüksek noktasından önümüze yeni bir ufuk açıldı ve bu ufkun karşısında biz de, arabamız da biraz durmak ve dinlenmek zorunu duyduk.

Şimdi anlatıyorlar: Karanlık ve uzak geçmişin insanları bu Alikayasının iki tarafında uzun zaman birbirini tanımadan yaşamışlar. Bu geçedekiler de öbür geçedekiler de çok ileri sosyetler ve çok çalışkan uluslarken bir yolunu bulup bu kayayı yaramamışlar. Kaya bu dağların arasına gökten düştüğü için hem köklü hem çok sağlamdır. Nihayet bir gün yine göklerin kılıcı indi. Bu kayayı böylece ikiye böldü. Dikkat ettim çok dipte ve derinde yem yeşil bir su Alikayasının altını bir yılan çevikliği ile burguluyordu ve bu yarığı yapan bu su idi.

BERİT DEMİRDAĞI

Biz Alikayasının yücesinden aşağı beri sağılırken aşağıdan göklere doğru iri kuşlar süzüldü. Bunlar sessizliğin kayalaştığı yerlerde ve alt ile üstün en çok uzaklaştığı ıssızlıklarda yaşayan büyük, korkunç etciller (Akilüllühum) dır. Bizden aşağıda iken poyrazın kaptığı çadır gibi idiler. Fakat üstümüze çıktıkları zaman avcı uçaklarına benziyorlardı. Tedirgin bir kaçışla ufku okladılar ve biraz sonra Berit Dağının kara doğrusunda noktalaştılar. Berit buradan büyücü külâhı gibidir. Ben bu dağın gölgesinde bir ağırlık ve karaltısında bir pamukluk duyarım. Çok çocukken beni Gölüklerin (mekkâri) sırtında onun Doğu ve Kuzey yamaçlarından geçirirlerdi. O taraflarda köyler, kasabalar, hanlar ve inelge (menzil) ler vardı ve bu konak yerlerinde masallar, efsaneler ve demeler söylenirdi. Efsane âleminin yadırgı insanları Beritin böğrünü delerek cehenneme kadar iner ve oradan ateşten çubuklar halinde demir çekerlermiş.

Otuz beş yıl önce de büyük körüklerin kudretini arttırdığı odun ateşlerinde Beritin toprağını yakıyor ve içinden demir damlaları süzüyorlardı. Binlerce yıl hep böyle yaptıkları muhakkaktır. Çünkü metinler bize sonraki Hititler (Post – Hittite) in ve Mitanilerin buradan

demir taşıdıklarını söylüyor ve Maraş çarşısının demirciler bölüğündeki boynu bükük gayret de bunu sağlamaktadır. Bu dağa Maraşta Berit ve Elbistanda Berit derler. Beritin demir yüzdesini yetkili fen adamlarından sormuştum. Önemlidir demişlerdi. Niçin işletmiyoruz dedim. Bizi ve araçlarımızı oraya götürecek yol yok dediler.

Altımızdaki yol pek zalimleşmiş, Kafatasımızın içinde beynimizi sallamağa başlamıştı. Fakat ne olsa bizi ve tekniğimizi Beritun demir cevherine götürecek olan demir yoluna yol değil miydi? O anda onu sevmeğe ona sarılmağa onu kutlamağa karar verdik. Şimdi artık sarsıntı falan duymiyorduk.

Eskiler Beritten demir sağacağız diye ormanları söndürmüşlerdi. Şimdi o, yanık yamaçlarda sicimleşen körpe çam fidanlarından çayırlar görüyoruz. Bu ıssız yerlerde bu fidancıkları hangi esirgeyici eller koruyorlardı.

Orman kanunumuz için mevcutları batırdı olmıyan yerde yetirdi derler. Birinci iddianın ne dereceye kadar doğru olduğunu bilmiyorum. Fakat ikinci iddiayı sağlayan genç ormanlardan bir çoğunu sayabilirim.

Şimdi güneş baş dikinde (semtürreis) dir. Dar boğazlar, küçük ve süresiz vadiler. Yer yer aynalaşan çaylar, dereler ve yüksek yaylaklar arasındayız. Ağaçlı yamaçların uzun otlu çayırlarında fıstıklaşan danalar ile tayların tüyleri ışıl ışıl parlıyor ve koyun sürüleri çıplak tepelerin kısa otlu kadife çayırlarını papatyalamış gibidir.

Nedirlilerin yayla çadırlarından cana yakın görünlü, temiz bayraklı karakola kadar zengin hayvan

sürüleri, dolgun harmanlar, sapları selvi kesilmiş mısır tarlaları ve yeni dikilmiş bağlar görüyoruz. Bu kuş konmaz kervan geçmez derelere tabiat cömertliği kadar da insan emeği taşımış. Bölgeyi bilmiyen yolcuların yadırgamakta hakları var. Onlar şu dıvar didikliğindeki sakar dağların ardında ne ılık vadiler, ne bitek topraklar, ne serin yaylalar, ne zengin ormanlar, ne eşsiz madenler bulunduğunu nereden öğrenecekler. İnsan tabiatın bu kadar çaprazlık içinde bir araya getirip dizelediği bu güzellikler, bu güzellikler karşısında coşkulu şairimiz Behçet Kemal Çağlar'ın gönlü ile, duygusu ile konuşur:

Yukarı baktım mı yer yer tepeler

Dev olup dağları inesim gelir.

Aşağı bakdım mı yer yer bahçeler

Kuş olup dallarda ötesim gelir.

Vaktiyle Kızılırmak kavsinin içindeki klâsik Eti devleti, bütün Anadolu bütün Balkan yarım adası, Helen eli ve Ege adaları ordusunu topluyarak zengin ve güvenli bir yoldan Suriyeye indirmiş, orada kadeş muharebelerini yapmıştı. Bu büyük ordunun izlediği yola Hitit yolu diyorlar. İnsan biraz daha yukarıdaki büyük buğday anbarını (Elbistan ovasını) da hatırlayınca bu Hitit yolunun şimdi üzerinde bulunduğumuz yoldan başkası olmadığına inanacağı geliyor. Orta Kızılırmak bölgesini denize götüren bu en kestirme yol belki o zamanlardan başlayarak yolların en güvenlisi, en zengini ve en gizlisi idi.

Ala balığı ile tanınmış Tekir çayının başındayız. Ala balık altı yüz metreden yukarıdaki sulara yaşadığına göre yolumuzun epeyce yükselmiş olması gerekti. Zaten güneş dağları aşmış, yayla yelleri bulunduğumuz çukura doğru akmağa başlamıştı. Son bir gayret Eger ve Saraycık bellerini tırmanarak en yüksek noktaya geldiğimiz zaman bir deniz gibi yeşil olan Göksun ovasını henüz güneşli ve aydın bulduk. Ancak bir dıvar kalınlığında olan bu ince beller Maraş vilâyetini iklim farkı bakımından ikiye ayırır. Bu iki kısmın arasında bu bellerden başka Ahır Dağı, Berit Dağı gibi aşılmaz, geçit vermez büyük ve sarp dağ kümeleri vardır. Vaktiyle Maraş'tan Elbistan'a bu dağ kümeleri arasından gidilirdi. Yer adları oraların sarplığı ve sakarlığı hakkında fikir verebilir. Hatırimda kalanı şunlardır: İt atan, Karga –sekmez, Sakal tutan.

Vilâyetin cenup bölgesinde mutedil iklimin her türlü mahsulü alınır. Dağlar ağaçlı ve yaylalıdır. Şehir yakın mesafelerde büyük yabanî fıstık ormanları var. Akdeniz ikliminin mahsulleri arasında Maraş yakınlarında zeytin ağacı görmek hoşça giden bir görüdür. Ovada pirinç ve pamuk ekilir. Ne yazık ki Maraş ovasının beşte dört kısmı bataklıktır. Bu bataklık kurumuş olsa idi şimdi aldığımız 700 – 1000 balya pamuğu o zaman dört beş bin balya olarak alacaktık. Şehrin eteklerinde oraya mahsus bir kırmızı biber yetişir. 940 yılının kayıtlarına göre Maraş bostanlarında 500 ton kırmızı biber yetiştirilmiştir. Bu biberin büyük kısmı pastırmada kullanılmak üzere Kayseriye çıkarılır.

Bu kısa bilgiden Maraş şehrinin her türlü ters şartlar altında bile neden hâlâ 3000 nüfusu besliyebildiğini anlamak kolaylaşır. Bu bölgede bağcılık

başka tarım işlerini engellemeyecek, kolay, alışılmış ve sevimli bir uğraşma mahiyetinde olduğu için büyük, küçük idare âmirleri genel çalışma saatlerinden birkaçını bağcılığa ayırırlarsa kısa zamanda büyük ölçüde sonuç alacaklarından emin olabilirler.

Vilâyetin bu bölgesinde bu çeşitli imkânların ve feyizlerin hemen hepsi orta ölçüdedir. Bu çeşitleri ayrı ayrı bereketlendirdiğimiz zaman topu birden büyük bir yekûn ve mâna ifade edecektir. Fakat yukarı bölge yani Göksun ve Elbistanda iklim bambaşkadır. Oralarda yalnız hububat, hayvan ve orman vardır. Fakat bu varlık ölçüye ve akla sığmıyacak kadar büyük ve boldur.

GÖKSUN

Göksun küçük ve yeni bir kasabadır. Yalnız yeniliğinden dolayı değil, fakat insanın yüzüne gülen bir içtenliği için de orayı derhal seversiniz. Bana öyle geliyor ki her konuk veya her yolcu geldiği andan başlayarak Göksunlu olabilir. Çünkü orada ne sorgulu bakışlar, ne yoklayıcı ve meraklı soruşturmalar ne de tartılı hoş beşler var. Günaydın diyenin dileği sizin için aydın bir günden başkası değildir.

Bizi kasabanın biraz ilerisinde karşıladılar. Akşam yaklaşmış, gölgeler koyulaşmış olduğu halde çevre bize aydın ve ışık görünüyordu. Halkevinin dar sundurmasında oldukça sıkışık bir halde akşam yemeği yiyoruz. Küçük bir kasabanın küçük ve kullanışsız Halkevinde bir akşam yemeğinde otuzdan fazla Halkevinlinin bir arada oturabilmesini, hele bir araya gelmesini mutlu bir müjde sayarım. Bunlar her yaşta yurttaşlardı. Sağlam bir sevgi ilebağdaşdıklarına ve yahut hiç olmazsa sevgisizlikle uğraştıklarına inandıracak durum ve tutumları vardı. Bu kalabalık akşam yemeğinin her hizmetini kendileri görüyordu. Sakat iskemleler, yine sakat oldukları bunala bunala yanmalarından belli olan Primus lâmbaları ve bütün eksiklikler bu azimli

çocukların gayreti karşısında çekilir hale geliyor, basitleşiyordu. Bu, başarılı bir Halkevi terbiyesi mi idi? Yoksa bu terbiyeli insanlar böyle bir Halkevi mi canlandırmışlardı? Bu iki sorunun her ikisi de müspet cevaplıdır. O anda görüyor ve inanıyorduk ki Halkevleri iç varlığın işlendiği yerlerdir. Kültür ilkeleri buralarda canlanır ve kültür birliği bu evlerin gayretiyle gövdelenir. Halkevinin kapısından içeri her giren günlük hayat savaşının yorgunluğundan hiç olmazsa birazını dışarda bırakır ve orada öfkeler, ihtiraslar dikiş tutturamaz. Sade, ilkel ve yoksul olmakla beraber Göksun Halkevi bize bu muhakemeyi yürüttürecek kadar özlü ve canlı idi.

İkinci günün çok erkeninde yine bu Halkevlilerle birlikte yeni bir Halkevi için yer aradık. Gençler ip tuttular adımladılar hemen oracıkta elbirliği bir de bina taslağı çizdik. Bu hevesli hareket karşısında Göksünlüler bir çocuk saflığı ile neşeleniyorlardı. Göksün kasabası 1240 rakımlıdır. İçme sularının en hafifi ve en tatlısı Göksünündür ve insan gece uyku saatlerinin her birinde 24 saatlik bir dinlenme ve rahatlamaya erer. Göksünde geçen günlerin içinde her yaşta insanın gençliğine doğru on sene yaklaştığı gerçektir.

Kasaba, eski olduğu sanılan büyük bir Hüyüğün yamacındadır. Şimdi bu Hüyüğün sivrisinden çevremizi gözlüyoruz.

Buradan Göksün ovası bir deniz gibi görülür. Bu denizi yapan yeşillik korunmuş çayırların uçsuz bucaksız mısır ve fasulya tarlalarıdır. Göksün ovası mahsul kalktıktan sonra kışın beyaz perdesi serilene kadar daima yeşil kalır. Çünkü toprağın yüzünde akan çayları isteğe göre dağıtma kabil olduğu gibi toprağın çok yakın altı da

daima rutubetlidir. Bu uygun şart bu ovada hububattan ziyade fasulya ve mısırı rağbetlendirdi. Çayır bolluğu hayvan üretimine alan açtı. Bir zamanlar Göksün ovasında hatırı sayılır at yığıları gezerdi.

Hüyüğün dibinden gümüslene gümüslene büngüldeyen Terbüzek suyu birden bire büyür ve çaylaştığı yerde kömür çayına dökülür. Kömür çayı Binboğa dağından gelir. Bu iki su birleşince Göksün çayını yaparlar. Ovayı yarım ay biçiminde bir dağ zinciri kuşatmıştır. Uzakta dağ eteklerinin koltuklarındaki köyler birer damla gönenç (saadet) gibi parlıyor ve dağlar ağaçlıdır. Hüyüğün üzerinden poyrazın estiği tarafa bakıyoruz. Karşımızda Binboğanın ovaya katmer katmer dökülen dalgalı etekleri hep haşmet anırtıyor. Bu arada Höbekli bir sağrıya işaret ederek “Durnadağı” dediler.

Evet bu haşmetli “Durnadağı” haşmetli bir zaferin anı (hatıra) sını saklar. Burada iki Türk ordusu çarpışmış ve iki Türk bölüğü birleşmişti. Yavuz Sultan Selimin yukarıdan gelen büyük ordusu Dulkadir oğlunun aşağıdan gelen yine büyük ve kuvvetli ordusunu burada, Durnadağında yenince Berit ve Ahır Dağlarının ardındaki Türk bölüğü ana bölüğe katılır ve böylece Türk bütünlüğü tamamlandı. Dulkadir oğlunun Yavuz'a kafa tutabilmesi için hatırı sayılır bir orduya komuta etmesi gerekti. Bu orduyu Elbistan ovası doyuruyor, Maraş bedesteni donatıyordu. Bu geniş ova bu büyük bedestan yine o zamanki yerlerinde yine o zamanki hallerindedir. Oralarda aynı usta, yılmaz çiftçiler, bedestende aynı çalışkan ve ince ruhlu sanat erleri var. Yine o zamanki verimi sağlayabilmek için Kayseriden Maraşa kadar bir demiryolu bekliyorlar.

Göksün ufak bir kazadır. 24 bin nüfusu vardır. Bu nüfus memleketin içinden ve dışından göçmek suretiyle toplanmıştır. Aynı ayrı memleketlerde ayrı ayrı tarım şartlarına alışmış oldukları halde bunlar Göksün ovasında yerleşince yeni yurdun isterlerini pek çabuk tanımış ve bu yeni şartlara uymakta gecikmemişlerdir; Göksünde her köy bir başkasının örnek çiftliği gibidir. İyi toprak işliyen, temiz tohum tutan, yolunda hayvan besliyen, ağaç koruyan, meyve aşlıyan, her köyden başkaları da faydalanmış, Göksün köyleri böylece birbirinin hem öğretmeni hem öğrenmeni olmuşlardır.

Göksünlüler oraya özgü bir fasulya yetiştirdiler. Bu fasulya Elbistan ovasına da geçince ürün hem hacimlendi hem büyük bir şöhret kazandı. Geçen sene yüzlerce vagon yolladıkları halde yine bir o kadarı yerinde kaldı. Elbistan'ın yetiştirdiği bir elma aldı yürüdü. Şimdi bütün bu ovalar yetiştirmekte ve aşılacaktır.

Göksün ovasının gözü alan feyizlerinden biri de ağaç bolluğudur. Dağlar vaktiyle hep ağaçlı imiş şimdi de yeniden ağaçlanıyorlar. Orman kanununa dayanan bu tabiat gayreti bir taraftan çalışa dursun diğer taraftan gayretli Göksünlüler imkân buldukları her yerde ağaç yetiştirmeği ve yetiştirmiş ormanları korumayı ulusal bir ödev tanıyor. Bu küçük ve yeni kasabanın ruhunda incelik ve asillik duyanlar aldanmadıklarına inansınlar. Çünkü Göksün orta çağda önemli bir merkez ve büyük bir ordu durağı idi. Bir türbe heybeti saçan Hüyüğün yerinde kale vardı. Abbasilerden Harun el Reşid'in üç oğlu da (Emin, Me'mun, Mutasim) burada Bizans'a karşı bir setir ve müdafaa ordusu tutarlardı. Daha evvel

Bizanslılar da bu Göksün'ü aynı maksatla önemlendirdiler. Müslüman Türklerin Anadolu'yu açmağa başladıkları sıralarda Göksün bir saldırı üssü olarak kullanıldı. Çünkü Göksün Kayseriye götürün en güvenli yolun ucundadır.

Bugünkü Göksünde medeniyet adına yalnız ruh inceliği ve kibarlık görürsünüz. İnce bir ruh ve çok güçlü bir kalkınma dileği.

Kocasından vefasızlık görmüş genç bir kadının ağıtını okudular. Bu ağıtta erkek, ocak ve çocuk aşkını en göksel bir derecede görebiliriz. Kadın köylüdür. Çok gençtir ve hiç okumamıştır. Fakat bakınız aşkını nasıl ağlıyor:

Bir kundak komadım ayak ucuma

Ellerde görsem de gitmez gücüme

Derdimi söylen de anam bacıma

Ölürsem yazdırın mezar taşıma

Yarimin bıyığı altun sarısı

Yarimden ayrıldım gece yarısı

Beni kınayana olsun darısı

Ala beşik sallamadı kollarım.

YAYLA VE YAYLACILIK

Göksun'un batı yanları bir yayla âlemidir. Çukurovanın hayvancı obaları yaz aylarını bu dağlarda geçirirler. Dar fakat ağaçlı ve bol sulu yaylakların buradaki özelliği büyük baş hayvan besliyebilmesindedir. Yaylacılar konaklarını ağaçların sonlarına doğru kurarlar. Çıplak bayırlar tepelere kadar koyunlarıdır. Fakat aşağıya doğru ağaçlı sırtlarda sığır sürüleri ve at yığıları gezinir. Yaylacılığın yüzde ve kolay olduğu zamanlarda çevre çok canlı ve zengindi. Bu yıl iyi, mutlu haberler alamadım. At cinsinin artık inkiraza mahkûm olduğu kanaatine varmışlar. Çarşığı boyliyerek geçen kağnıların mandaları ve öküzleri değil ama binek atlarının gerçekten cins dışı olduğunu biz de görüyorduk. Halbuki at bize daha uzun zaman binit, taşıt ve çekit aracı olacaktır.

Bu notları aldığım Göksün kasabası uzun yaylanın, bin boğanın ve daha bir çok ağaçlı ağaçsız yaylaların ortasında olduğu için yayla konusunu hiç olmazsa bu ölçüde konuşmamız faydalı olur: Yaylacılığın medeniyetle uzlaşmaz bir ilkelik olduğunu sananlar var. Kanaatlerine göre çadıra çıkmak veya çadır hafifliğinde yayla damı kurmak hayvancılık bakımından faydasız, boş emeklerdendir. Fazla olarak yaylacılık ruh üzerinde ters

etkiler yaparak tekliğe ve yalnızlığa doğru kayan bir karakter işler. Bu iddia sade fikir olarak doğru ve yerinde sayılabilir.

Filhakika insan oğullarının kediler gibi yataklarını ve yavrularını izbeden izbeye taşınması yadırganırsa da toprağa bitişik bir üretim hayatı yaşamak zorunda olanlar için tabiatın imkânlarını oldukları gibi kullanmak üretimin en kestirme yoludur. Bu yoldan ancak tabiata karşı savaş açtığımız zaman ayrılabiliriz. Bizde toprağı işliyenler eski zamandan beri üç türlü hayat şartına uymuşlardır. Bunlar:

- 1) Yerleşikler,
- 2) Gezgin'ler,
- 3) Yaylacılar, diye adlanır.

Birinciler artık dörtte üçü geçti. Üretim arttıkça, ürün kıymetlendikçe yerleşik köy hayatı iyiye ve ileriye doğru kalkınacak ve köyler yılın her mevsimi için yaşanır hale gelecektir. Bu kısım, varlığımızın kendisini yapar.

Gezgin'ler gittikçe azalıyor. Biz bunları son fertlerine kadar bir köye veya kasabaya bağlayıp yerleştirmek yükümüzdeyiz. Fakat yaylacıları gezginlerden saydığımız gün çok zararlı bir hataya düşmüş oluruz. Bizde yaylacılar geniş (extensif) hayvancılık yapanlardır. Onlar bu hayatı sade göçebe kalmak için üstün tutmuş değillerdir. Bazı kötü ve kötü yerde kurulmuş köyler var ki oraların halkı ışıksız ve havasız damların küfünden pire ve yakarca hücumundan kurtulmak için yazın çadıra çıkar. Onlar ile yaylacılar arasındaki fark çok belirgindir. Birincilerin evlerini ve köylerini yıkıp iyi yerlerde ve kullanışlı şekillerde

yeniden kurmalıyız. O zaman biz zorlasak bile onlar çadıra çıkmaz. Fakat hayvancıları kendileri istemeseler bile biz zorlayıp yaylacılıkta devam ettirmeliyiz. Çünkü et besin (gıda) maddesi koyundan ibaret olan Anadolu, koyunu ele gelir ahır hayvanı haline getiremez. Bu hale hem koyunun biyolojisi hem Anadolu iklim şartları engeldir.

Yaylacılık sanıldığı gibi dünyadan kalkmış değildir. Dünyanın büyük ve konforlu bir oteli halini almış olan İsviçre’de bile evleri ile, hayvanlarıyla birlikte yaylaya çıkan ailelerin sayısını yükseğe çıkarırlar. İskoçya ve Pirene koyuncuları hayatlarını yaylacılık çerçevesi içinde düzenlemişlerdir. Eğer Amerikada Arizona’nın kendine özgü yaylacılığı olmasa idi Amerikanın büyük bir kısmı etsiz kalacaktı. Ayaklarımıza giydiğimiz ayakkabıların çelikleşmiş köseleleri yaylacılığa dayanan geniş hayvancılığın bir armağanı değil mi? Maraş bedesteninin evvelce ordular donatan saraçlığı ve ayakkabıcılığı bu yayla hayvancılığına dayanıyordu. Meşhur Maraş dabakları bugün eli böğründe işsiz kalmış ise bunun sebebini bu yaylacılığın körelmesinde arayacağız.

Muş’da, Bingöl, Kelkit vadisinde Karaköl, Diyarbakır yakınlarında Karacadağ gibi ağaçsız ve kısa otlu yaylalar nasıl milyonlarca koyun otlandırabiliyorsa Göksün ve çevresinde gördüğümüz ağaçlı, bol sulu ve uzun otlu yaylalarda o kadar çok büyük baş hayvan semirtilebilir. Bu büyük yaylaların yurt içinde genel tarım hayatımıza uygun bir şekilde yayılması Anadolumuzu mutlulandıran başlıca bir tabiat bağıdır.

Yaylalarımızı geniş hayvancılığı kolaylaştıracak bir düzene kavuşturduğumuz gün et, yağ, deri ve yün bolluğuna ereceğiz; et yüzü göremiyen köylülerimizin ete kavuşması buna bakıyor ve Doğu Akdeniz bizden et istiyor. Hayvan, nakil aracı istemiyen ve denize kadar kendi ayağı ile giden en kıymetli bir ihracat matbaıdır.

Yaylacılıkta başlıca büyük ve çok önemli bir fayda da bir kısım yurttaşın hayat için çalışırken ve yaşadığı müddetçe farkında olmıyarak spor yapmasıdır. Hem de daima programlı, sürekli ve tabiatle yüz yüze bir spor. Ben bu insanların arasında içsel gerilik adına yalnız saflık gördüm. Yaylacının komşusu için atan kalbinde daima temiz duygular vardır. Yardım fikrinde ise menfaat ve karşılık ölçüsü yer tutamamıştır. Geniş bir görü ufku içinde, her gün başka bir çehre ile bakan tabiat, yaylacının iç varlığını daima ışıklı tutar. Duygularında baharın tazeliği ve yücelerin berraklığı vardır. Bu hayattan sehre gelip yerleşenler faziletlerini birkaç karın muhafaza edebiliyorlar.

Türk eğemenliği zamanında orta çağın Avrupada, Asyada ve Afrikada kudret kullanmış büyük yaratılışlı insanları olağanüstü meziyetlerini bu yayla hayatının okulunda geliştirmişlerdi. Onların hemen hepsi erinden başbuğuna ve hükümdarına kadar hep yayladan indiler.

Yaylanın karşılığı kışlaktır ve her ikisinin arasında bir de yayla yolu vardır. Ben bu konuyu gıda maddeleri ile birlikte didikleme isterdim. Fakat toprak kanunumuzu konuşmağa oturacağımız günler yaklaştığı için bu gezi notları arasına sokuşturmayı faydalı buldum. Toprak kanunu ile her çiftçi Türk bir parça da olsun toprak sahibi olacaktır. Bundan maksadımız gerek

devletin, gerek teklerin elinde bolluğundan ve genişliğinden dolayı işletilmeyen toprakları işliyen ve işleten ellere vermektir. Yine bundan başlıca bir maksadımız da şunun bunun kredisine avuç açan, yersiz yurtsuz yarımçı çiftçiye mal ve hürriyet sağlamaktır. Bu arada yayla üzerindeki tasarrufları da gözden geçirmek yükümüzdeyiz. Yaylalar evvelce köylere ve obalara bırakılmışken bugün bir çok yaylaların tekler eline geçtiğini görüyoruz. Bunlar buraları mal satar gibi arttırmaya çıkardıkları için kiranın insafsızca yükselmesine ve yaylacıların birbirine düşmesine yol açıyorlar. Yayla tasarrufları ve yaylaya götüren yolların belirtilerek devlet yolları haline getirilmesi daha şimdiden düşünülecek çok önemli konularımızdandır.

YAYLADA BİR GECE

Artık çamlı eteklere gelmiştik. Mısır ve fasulya tarlalarının yeşil denizi arkada, çok aşağıda kalmıştı. Bu yeşil denizin uzaklaştıkça esmerleşen dolgun ve koyu dalgaları nihayet örtük anlamlı ve kül mavisini titrek bir ufukta eriyip gitti. Şimdi yapımlı dağların sessiz fakat ürkü (haşyet) okunan kısıklarındayız. Yamaçları yarararak düşen küçük sularda okun hızı ve havanın serinliğinde buzun billurluğu var. Yayla yolunda olduğumuzu ve durmadan yükseldiğimizi belirten başka imler ve işaretler de çoğaldı.

Yayla başlayınca çamlar seyrelir ve mazılar bodurlaşır. Tepelerde çıplak kayaların sırtardığını görürsünüz. Dolayda çocuklaşan bir boynu büküklük sezilir ve gülümsemek istiyen bir öksüzlük duyarsınız. Biraz daha yükselince yer yer pınarlar ışıdamıya başlar. Bu pınarların acıyan, okşayan, ve sizi iç varlığımızdan çekip sürükliyen tatlı bakışları var. Fakat bu pınarların bu saf, bu temiz bakışlarına, bu tanıkça ve dostça göz kırplılarına aldanıp önlerinde diz çökmeye gelmez boş

bulunur da çökerseniz onlar sizi gırtlığınızdan yakalar ve dondurmaktan daha öteye geçerken buydururlar.¹

Yayla vasıflarını tamamiyle toplamış bir noktada idik. İnelim dediler. Arabadan birer birer indik, bitkin gibi idik. Yolun zorundan ziyade bizi yamaçların heybeti ezmişti. Uzunca bir boğazın sakar bir tarzda düğümlendiği bir yerdeyiz. Burası sedef kırıklarından doğar gibi donuk pırıltılar kıvılcımlandıran bir özdü. Yukarısında dik yamaçların kehlerinde (kenar) gölge tutar gibi üzerimize doğru eğilmiş çok yaşlı sakat ve eğri büğrü çamlar yüksek çatılmış tapınak (mabet) kubbelerini andırıyordu. Bayır halini almış vahşi yarmalarda toplanan suların telâşlı, öfkeli biraz da savruk fıkrdayışı gözlerimizi olduğu gibi gönlümüzü de vecd doldurdu. Bu özde uğuldar gibi gelen bir sessizlik ve ezgisine doyum olmıyan bir gürültü vardı.

Gök yukarda, güneş baş dikinde (semtürreis) ve kor halinde idi. Kana kana su hem de bardağı buğulandıran serin bir su içecek zamanda idik. Çöl geçen gezginlerin kuyu başındaki sevinç nâresini andıran bir ses haykırdı:

-Buyduran! İşte Buyduran pınarı.

Tertemiz bir kum çukurunda bir kuş gözü kadar berrak bir pınar gördük. Kıyısına diz çökmüş ve bileklerine kadar kollarını kumlarına gömmüş iki katırcı bu pınarı sümürürcesine içiyorlardı. Biz de onlara uymaktan kendimizi alamadık. Diz çökerek kollarımızı bileklerimize kadar suya gömdük. Biz bağrımızın sığağını

¹ Buydurmak, buzdurmak yani buz kesmek demektir. Türkçede y, z değişiminin seyrek görülen misallerindendir.

gözlerimizle pınara akatırken pınar; serinliğini sulariyle içimize doldurdu. Doğrulduğumuz zaman bileklerimiz kadar ellerimizi pınarda kalmış sanıyorduk. Bu pınara; içine giren âzayı buz kestiği için buyduran demişler.

Buydurandan sonra vahşi yamaçları uçakla yükselir gibi dikine süzülerek geçtik. Şimdi baştan başa değişmiş başka bir âlemin havasını koklıyoruz. Dinçleştik. Çelik hareketli olduğumuzun farkındayız. Değirmendereyi de geçince çam görülmez oldu ve mazılar çalılışmaya başladı. Çıplak dorukların tepesinde poyraz dalgalanıyordu. Bu poyraz gök oylumunda geniş ipek bir çarşaf gibi idi. Esnek, kıvrak bir şeffaflıkla, parçalanmadan ve dağılmadan esiyordu. Bazen nasılsa kopmuş bir parçasının birden bire dağıldığını sarımtırak yeşilliklerin çiçekli düzlüklerine, çıplak kayadağların kırçıl yarıklarına serpildiğini sanıyorduk.

Solumuzda birden bire beliren dik yamacın alabildiğine genliği içinde yer yer bodur mazı kümeleri ve acın (merhamet) isteyen bozlak kaya yığınları arasında parça parça ve çok cılız arpa tarlaları görüyoruz.

Sıkıcı, ifadesiz bir görü. Ve of! Dediğimiz sırada yukarıdan beri bir neşe akınıdır başladı. Poyrazın kanadına takılıp gelmiş olan bu şakrak, oynak ses dalgaları çocuk kahkahası gibi ilgisiz ve ilkesizdi.

Coştukça coştı. Ne kadar candan, ne kadar cana yakındı. Onlara ruhumuzu açmıştık. Bu, göklerin sesi miydi? Yapmacıktan uzak ve anıştırmadan arı idi: Orakçı yayla kızları türkü söylüyorlardı. Bu kızlar arpa tarlasının içinde her renkten çiğdem öbeyi gibi renkli görünüyordu. Söyledikleri ne idi? Neyi ve kimi okuyorlardı? Biz ayırt edemedik. Fakat hiç kimse de ayırt edemezdi,

edemeyecektir de. Bu kızlar zamanın kahpeliğine küsmüş, kendi hıncının içine çekilmiş eski bir medeniyetin ruhunu terennüm ederler. Duyguları yaylaları kadar yüce, ezgileri poyrazları gibi pürüssüzdür. Peçesiz aşkı ve riyasız seviyi okurlar.

İşte nihayet yaylamız da göründü. Sağ yanımızda dereyi doldurarak süzülen sığır sürüsü de gösteriyor ki yayla uzak değildir. Bu akşam burada saz âlemi coşturacak, halk türküleri söyleyecek ve Bozdoğanlı Mustafa'yı dinliyeceğiz. Ne vakitten beri Bozdoğanlı Mustafanın övgüsünü (methini) yapıyorlardı. Çukurovanın bu güngörmüş ihtiyarı bizim yaylaların da sevilmiş bir eri idi. Hem yiğit hem koçaktı. Kapısı tanrı konuklarına ardına kadar açık dururdu. Gönlü sevginin, güzelliğin uzal (ezelî) durağı idi. Onmamış aşkının türküsünde acının ve güzelliğin bağdaşık şairi dinleniyordu. Andırından, Göğsünden okuduğumuz atlılar sıradağları bağlıyan belenin ortasında güneşin sertleşip kızardığı saatte kavuştu geldi. Hep birlikte çardağımıza yerleştik. Direklerle çatılmış, söğüt dallarıyla örtülmüş, kilim ve keçelerle çevrilmiş, halı ve şiltelerle döşenmiş bir yayla damı. Açıkta sünek (elestiki) alevlerle yanan büyük bir ateşin üzerinde döz döz et söğülüyordu. Bir çalı dibinde tereyağı çanakları ve yoğurt bakraçları vardı. Atlılar zengin terki ile geldiği için heybeleri bir türlü boşalamıyordu. Salatalıklar, üzüm sepetçikleri, soğan ve marul vardı. Her boyda her renkte şişeler saf bağlayup duruyordu. Ve koç yiğitler bütün bunlardan yere yayılı geniş cecimin üzerinde geniş bir yer sofrası düzdüler. Eğer yaylanın verdiği insafsız açlık gözleri karartmasa insan bu çok renkli bu çok bezekli

sofrayı bir Türkmen halısı süzer gibi seyredecek. Hep bağdaş kurduk, omuz omuza oturduk.

Gençler dışarıda gazlayıp solukladıkları lüks lâmbalarını yaktılar ve onları çardağımızın dört köşesine astılar. Ufukta güneş yangın yapmıştı. Söğüt dallarının arasından bu yangını seyrederken gevşeyen sinirlerin tatlı tembelliğini daha kolay duyabiliyorduk.

Ufaktan bir saz mırıltısı başladı. Sustu. Yeniden seslendi ve nihayet bağdaşık (ahenktar) düzenli, düzgün bir ezgi halini alınca birdenbire dikkat kesildik. Şimdi bir yayla çocuğu da sesleniyordu. Endamlı, gürbüz bir çocuk. Sesinde yayla rüzgârının çelikliği ve durumunda yaylâ dorukları gibi göğe bakan bir heybet vardı.

Dadaloğlunu söylüyordu. Geçen asrın yiğitlik şairi Dadaloğlu bütün ömrünce övdüğü at, kadın ve pusat türküleriyle, aramızda idi. Onu yaşatıyor onun ünlediği kahramanlık dolu günlerin tadını yaşıyorduk. Sinirler yeter derecede gerilmiş, kalpler olacak kadar atmış, göğüsler gururla kabarmıştı.

Saz yeniden dillendi bu sefer halkın büyük lirik şairi Karaca oğlanı okuyorduk:

“Yağdırır yağmuru yeli estirir.

Kimini güldürür kimin küstürür.

Kadir mevlâm kısmet ise göstürür. (Gösterir)

Sevmeli güzeli öğmeli değil”.

Karaca oğlanla beraber sevgilinin dizlerine kapandık. Onu sevdik. Ve gerçenin (realitenin) perde tutmıyan çehresinden güzelliğin öpücüklerini hep bir arada, birbirimizi önlemeden, uğrun ve gizel (mahfi), hareketlere sapmadan derdik. Âşık devam etti.

“İlgıt ılgıt esen seher yelleri.

Esüp esüp yare değmeli değil.

Ak elleri elvan elvan kınalı.

Elâdır gözleri, sürmeli değil”.

Bir aralık dışarı çıktım ne göreyim? Bütün oba bize bitişik idi. Bütün bir halk çalılar kadar renksiz, kaya gibi sessiz gecenin perdesini bürünmüş, Karaca oğlan dinliyor, Karaca oğlanı okuyor, Karaca oğlan sevgisini yaşıyordu.

Gök çok uzakta idi, biz tamamen gökte idik. Gündüzden çok uzaklaştığımızın farkına vardım. Aşağıdaki ormanın karaltısı silinmiş çıplak, deşikli, bozlak tepecikler düzlenmişti. Artık yıldızların sabahçıları gelmişti. Kervan kıran aldatacak yolcu ve Seher Yıldızı avutacak derdli arıyordu. İlgıt ılgıt seher yeli yare değmiyor fakat çok serin esiyordu. Tekrar ateşli alemimize atıldım. Âşık Karaca oğlanın şu parçasını okuyordu.

“Turnalar sürüyle havada kışlar.

Bakın başıma geldi gördüğüm düşler.

Size derim size yiğit kardeşler.

Kavli yalan yarı sevmeli değil”.

Bir köşede, petrol lâmbasının isli ve solgun ışığının kuytusunda büzülmüş, küçük yapıda bir koca vardı. Bu seksen beşlik gün görmüş, hayatı gelgeç (macera) dolu ihtiyarı Bozdoğanlı Mustafa diye tanıyıştık. Buruşuk çehresinin çizgileri ak ve çok parlak sakalının ışığı içinde daha çok koyu, daha çok anlamlı görünüyordu. Karaca oğlanın bu kıtası okunurken birden bire irkilmişti. Yüzünün buruşuk derileri arasında gömülüp gitmiş olan kara gözlerinde bir damla gençlik parladı. Kolları âşıkın mâkamına uyararak omuzlarına kadar yükseliyor sonra dizlerinin üzerine düşüyordu. Erkek ve gerçek bir sesle son mısıra’ı tekrarladı:

“Kavli yalan yarı sevmeli değil”.

Yanıdakiler dikkat durumu aldılar. Bozdoğanlı koca coştukça onlar seviniyorlardı. Karaca oğlan’ın şu parçası da okunuyordu.

“Karacaoğlan der ki konup göçmedim.

Yar elinden dolu bade içmedim.

Fırsat elde iken alıp kaçmadım.

Öldürmeli beni döğmeli değil”.

Bozdoğanlı Mustafa bu kıtanın da son mısra'ını coşkun bir ezgi ile tekrarladı. Bu aralık üç dört kişi dize gelerek yanına kadar süründüler ve yalvarmaya başladılar:

-Ne olur? Mustafa Ağa bir az da sen söyle.

Ve Mustafa Ağa çok yalvarmadan, fazla nazlanmadan söylemeye başladı. Fakat bu gece; içinin teperi şahlanmıştı. Altmış yıl önceki gençliğinin ateşini kazanmış, altmış yıl önceki aşkının dileğine uymuştu. Zaten söyleyecekti.

-Baylar, dedi:

“Ben de sevmiştim. O zaman, cahil uşaklardık. Gönül kuşunu konduğu her çalıya kadar kovalar onun hevesine göre yaşardık.” Bir lâhze durdu. Galiba bütün bizler, bu geceki hayli huylu uyanık âlem, seher yelinin yare değmeyen esini, yeniden canlandırdığımız petrol lâmbaları ve her şey silinmişdik. O altmış yıl önceki yirmi beşlik delikanlının aşkını yaşıyordu, âlem sade kendi âlemi idi. Çok uzaklara sağılan canlı bakışlarla bilmediğimiz ufukları tarar gibi uzun uzun baktıktan sonra kendine geldi ve evet dedi:

“O da körpe bir kızdı. Ardından çok dolandım. Çok gecelerim onun hasretiyle yandı. Çok uykularımı onu uyarmak yolunda dağıttım. Nihayet bir gün o ceylânı bir su başında buldum. Eğilmiş bir bakraç çalkıyordu.

Yokardan beri inerken resmini su göletinin içinde tanıdım. Kaçırıyayım diye biraz geriliyerek bir taş a yaslandım. Şunu demişim:

“Dolanarak geldim güzel yanına.

Şifa verdin bedenime canıma.

Muhanetlik yakıştır mı şanına.

Senin için dolanıyom ne diyon?”

Güzel kadın önce belinledi (mütehayyir). Put kesilmişti. Derken gövdesinin bütün yuvarları ürperdi. Büzülüp ufaldığını seziyorum. Göletin kıyısında uzun uzun düşündü. Islak kıyılara, gümüş sulara, suların beyaz çakılları oynatarak fişkırın büngültüsüne baktı. Bakıları (nazarları) su kabarcıklarının aynalarında sekti. Sonra suya düşmüş kendi aksinde merkezlendi. Kendine geldiği zaman baygın bir haz ile gülümsediğini sezer gibi oldum. Cesaretim arttı ve dedim:

“Yorulsam da yatsam güzel dizine.

Doyup kanabilsem şirin sözüne.

Sönmez sevgin ateş verdi özüme.

Harıl harıl yanıyorum ne diyon?”

Beni tanımıştı. Fakat kadınlığın uzal (ezelî) utancı ön vermiyordu. Kıpırdıyamadı. Bu genç kız gerçekten güzeldi. Dikkat ettim başının ak şeşine (tülbent) patlıcan moru bir keyfiye sarmıştı, kınalı parmaklarını meliklerine (saç örgüleri) götürdü. Cesaret toplıyordu. Artık her şeyi söylemenin sırası geldiğine inanmıştım. Birkaç adım daha yaklaştım ve şu sorguyu yaptım:

“Coşkun sular gibi akıp çağlaman.

(Çağlamıyorsun)

Ağ üstüne sırma çenber bağlaman.

(Bağlamıyorsun)

Bir çift cevap verip gönlüm eğlemen.

(Eğlemiyorsun)

Senin için dolantıyorum, ne diyon?”

Bozdoğanlı Mustafa Ağanın ufak yapısı büyümüşü. Başının dumanı ak saçlarını karartmış gibi görünüyor, gözünün nuru arttıkça artıyordu. Bir ayağı mezarda olan bu seksenbeşlik kocanın çalımında hepimizi imrendiren bir gençlik canlandı. Yaz bulutu gibi yeğni (Hafif) ve temiz görünüyordu. Kutsal heyecanı karşısında soldukça solduk. Bir ağızdan bağırdık.

-Yaşa varol!

Mustafa Ağa devam etti:

“Güzel kız birden doğruldu. Selvi boyu pınardan fıskırmış gibiydi. Masallarda tanıdığımız su perilerini andırıyordu. Birden bire suya doğru yürüdüğünü gördüm; paçalarını çekmiş inciklerine kadar suya dalmıştı. Su dalgaları sedef renkli teninin üzerinde aşıklarından yukarıya doğru gümüşten bilezikler sıralamıştı. Bana bakmadan beni gözetlediğini, kendine değen her şeyde, suda, havada, ot ve çiçek kokularında hep beni sezdiğini sanıyordum. Kabıma sığmaz olmuşum. Her zerremden

sevinç ve güvenç fişkırıyordu. O da sevinç denizine dalmış gibi bir hal aldı. Ve ak güvercin ayaklarıyla gölette dalgaşmıya başladı.”

“Göletin kıyısına kadar geldim. Kollarımı uzatarak yalvarmaya başladım.”

“Gövel ördek gibi gölde yüzersin.

Akça ceran (ceylan) gibi çölde gezersin.

Garip Turna gibi kater düzersin.

Benim ile gitmemisin, ne diyon?”

“Nazlı güzel bana doğru döndü. Dudaklarından göletin billur dalgalarına penbe öpücükler serpiliyordu. Kolları yavaş yavaş bana doğru uzanıyor, gözleri tatlı tatlı bana bakıyordu. Bunlû gecelerin aydın gündüzlere döndüğünü görüyordum. Birden bire soldu. Birden bire dondu ve taş kesildi. Titreyen dudaklarıyla arkana bak diye bildi. Hemen baktım, bir de ne göreyim? Obanın en çalçene kocakarısı bize doğru gelmiyor mu? Ona Fadik Aba diyorlardı. Bir günde yedi oba gezer, beş sözden üç bühtan çıkarır. Bir elinin karası ile onbeş kişiyi birden lekeler, küp uçuran bir cadı, bir cehennem zebanisiydi. Tanrının bütün geceleri üstüme çöktü sandım. Artık hiçbir umut ışığı kalmamıştı. Fakat durum nazikti. Sevgilimin şerefini, genç kızlığını, temiz soyluğunu korumak gerekti. Adı bir kere bu zebaninin diline dolanırsa artık yok oldu demekti.

Fadik Aba da bir yandan yaklaşıyordu. Sesimi yavaşlatarak şu kıt'ayı okumaya başladım.”

“Dertli Mustafa der burdan göçeyim.

Mevlâm kanat vermezkiye uçayım.

Nazlı güzel bir su verde içeyim.

Melil melil gideceğim, ne diyon?”

“Bir şey diyemedi, diyemezdi. Kendinden bir hareketle elini göletin kumsalında duran bakraca uzattı, bakracı devirdi. Dibinde içecek kadar su bıraktı ve bana uzattı. Suyu son damlasına kadar içtim. Eğer bakracı dopdolu verseydi yine son damlasına kadar içecektim.”

Bozdoğanlı Mustafağa Ağa sustu. Bizim hiç birimizde sükûtu kıracak derman yoktu. Dingi (sükûn) galiba uzun sürdü, fakat onu yine Bozdoğanlının sesi yırtmıştı. Hali birden bire değişmişti. Kanadı kırılmış şahin gibiydi. Artık o kimseyi görmiyordu. Dinleyen de aramıyordu. Acıklı ve acı konuşuyordu:

“Bu güzel kız bir zaman sonra bir başkasına verdiler. Artık onu görmez oldum. Fakat gönlümde kökleşen aşkı gürlüğünden bir şey yitirmiyordu. Ben elinden Aslı’sı alınmış Kerem’e dönmüştüm. Durmadan dolaşiyor, dağla taşla dertleşiyordum. O sırada çok türkü yaktığımı söylerler. Beni sevenler gelip beni bulunca onlara neler neler okumazmışım...”

“Size hatırımda kalanlardan birkaç parçasını okuyayım.”

Ben nazlımı yad ellere göçürdüm.

Bir gül selâmını alamıyorum.

Gönlümün kuşunu elden uçurdum.

Daldırdım ummana bulamıyorum.”

* * *

“İlgıt ılgıt esen seher yelleri!

Bereme dokandın duramıyorum.

Gözünü sevdiğim kaşı karanın

Sevdasın (sevdasını) başımdan ıramıyorum.”

* * *

“Dertli Mustafa der duramıyorum.

Yenilmez gönlümü yoramıyorum.

Bir güzelin sevdası var başımda.

Hayalin (hayalini) karşımdan ıramıyorum.”

Koca aşık ağlıyan bir sesle sözüne devam etti:

“Bu güzel kadın da beni sevmişti. O da benim olmak isterdi. Fakat yazılı değilmiş. Başkasına verdiler. Verdiler ama biz yine gönüldaş kaldık.”

“Bir gün tarlada ekin biçiyordum. O da babasına azık götürüyormuş. Yakından geçti, bir lahze bakiştık, bir lahzedeki geçmiş günlerin bütün heyecanını yaşadık, bir lahzedeki bin bir âlem değiştirdik ve bir lahzedeki sevimizin ölmezliğine inandık.”

“Bende korkunç bir istek uyandı. Sevgilimin koluna girerek onu yolundan çıkarmak, ıssız semtlere götürmek, düpedüz kaçırmak hevesine düştüm. Yekindim. Şeytana uymak üzere iken sevgilim geri döndü. Bana acındı (merhametli) bir okşayı (navazış) ile bakıyordu. Bakışlarında başka anlamlar da vardı. Gönlü benim olsa da adı sanı ve kendisi başkasının olan kocalı bir kadın karşısında olduğumu anlatmak istiyordu. Anlamakta gecikmedim.”

“Biz atı, pusatı ve kadını çok severiz. Onun için yiğitlik, dayanı (tahammül), ve saygı ahlâkıdır. Kanımı içime akıtmıya ve bir daha bu yolda yürümemeye karar verdim. Bundan sonra daima nefsimle savaştım. Onu yenmek için dünyanın bütün baskılarına, acılarına katlanıyordum. Her şeye dayanmak, Allah korkusuna uymak ve el hakkını saymak yoluna girmiştim.”

Koca şair yine coştı. Yine kendi âlemine daldı. Yaylaların en yüce doruklarında ve yıldızların meclisinde şiir okur gibi söylüyordu. Gönlü ile savaşıyordu. İnledi:

“Şu yalan dünyaya geldim geleli.

Divane gönlümden halim perişan.

Aslıyı kaçırıp ardına düşen.

Keremi, Sofuyu bilmen mi (bilmez misin) gönül?”

* * *

“İspir doğan gibi yüksek uçarsın

Garip bülbül gibi konar geçersin.

Sırat köprüsünü nasıl geçersin?

Cehennem narını bilmen mi gönül?”

* * *

“Derdli Mustafa da kaldın mı? Naçar.

Dünyaya gelenler ahrete geçer.

Cennet kapısını cömertler açar.

Cennet meyvesini bilmen mi gönül?”

Bozdoğanlı Mustafa sustu. Artık söylemiyordu. Biz de sustuk, söyleyemiyorduk. O hiç kimseye bakmıyordu, biz de birbirimize bakmıyorduk. Neden bakmıyorduk? Ne için gözlerimiz sade ayak uçlarımızı tırmalıyordu? Yayla damının içine dingin (sakin) bir belinti (hayret) çökmüştü. İhtiyarın sözlerinden büğülenmiş gibiydik. O, küçük yapısı ev eskimiş gövdesiyle yukarıya yükselmiş, ruhunun ışığı ve aşkının ışığı (hararet) ile gözlerimizi kamaştırmıştı. Bu ihtiyar; oadaki kamıştan evinde üvezlerin başına çöküp yere serdiği, sıtma ateşinin saz gibi titrettiği zavallılardan değil miydi? Burada yaylada dahi sığır sürülerinin dere boyu uzanıp giden tenbel akışlarından, oğlakların çapkın hareketlerinden, ormanların iniltisinden, bozlak tepelerin çatık suratlılığından başka nesi vardı? Bağrını kayadan kayaya çarpan deli poyraz ona ağıttan başka ne dinletebilirdi? Burada da her şey kendi dediği gibi melil bakışlı ve ıssız günlerin koynu sade boynu büküklük dolu değil mi?

Fakat hayır. Biz aldanıyoruz. Her kes aldanıyor. Bu basit insanlar, bu görünüşde zavallılar bizim kibirli gözlerimize daima kapalı kalmışlardır. Dikkat ettim Bozdoğanlı ihtiyar, artık bizim için duvarlanmış, örtülüp kapanmış eski ve çok âsil bir medeniyetin çökük kapısı gibi duruyordu. Bu çökük kapının içinden, eşyayı, olayları oldukları gibi tanımış ulu bir bilgi, olaylara, eşyaya tabiatın istediği renkte ve anlamda hayat vermiş bir medeniyet temaşa edilebiliyordu. Bozdoğanlı ihtiyardan girilen bu eski âlem, ferdleri ahlâkın en berrakı, duygunun en incesi, zevkin en yücesiyle insanlaşmış bir soy sosyetenindi.

Yayla damımıza artık gündüzün gümüşü mavi ışığı taşmıştı. Yine sessiz yine sade kendimizin olarak ayağa kalktık, her kes bir tarafa yönelerek dağıldık. Bozdoğanlı Mustafa da kalkmıştı. Koluna girdim. Onu obasına kadar götürüyordum. Güneş ufukta yine yangınlar yapmıştı. Her sivrinin ucunda ateşinden bir köz görebiliyorduk. Küçük yapılı ihtiyara eğilerek sordum:

Nasıl, onu hâlâ seviyor musun?

Seslenmedi fakat titrek pençesini avuçlar ve sıkır gibi kalbinin üzerine bastırdı ve çukura kaçmış fersiz gözlerini dikerek uzun uzun baktı.

AFŞİNİN ORDUGÂHI (TILAFŞİN KÖYÜ)

Bir yer adı bazan bir kitap bir tarihtir. O yer adının ne demek istediği birden anlaşılmaz. Fakat üzerinde durup da anlamına ermek çabasına düşerseniz o da size kendini açmakta gecikmez. O zaman o yer adını ağzınızda tekrarlarken zihninizde canlanan eski olaylar sahifeler ve siz durmadan okursunuz.

Göksün çayını Binboğaya doğru geçtiğimiz sırada Tilafşin adını tekrarlıyordum: Tilafşin, Tilafşin. Bu Tilafşin ne demektir? Neden bu köyün adını böyle koymuşlardı? Acaba Afsun kelimesiyle bir ilgisi mi vardı. Tam analogiye kaçacağım sırada Tilafşin köyü göründü. Köy bir sağrı ve bu sağrıdan fırlamış gibi ayrılmış bir tepelik üzerinde idi. Biraz ötede bize yeşil gözlerle batan Göksün çayının dirseğinde geçit vermez bol sular akıyordu. Arkada ve uzakta aşılmaz ulu dağlar vardı. Aşağıda ufukların gerisine doğru Elbistan ovası uzanıyordu. Burası orta çağ savaşçılarının çok beğendiği bir üsse benziyordu. Tepenin eteğinde hatları belirsiz bir konak kadidi vardı. Yıkıntı haline gelmiş fakat henüz yıkıntı olmamıştı. Abasına bürünmüş bir çöl adamı gibi

upuzun, sade kafes ve gölge olarak dikeliyordu. Nedir dedim eski saray harabesi dediler. Tilafşin adını şimdi anlar gibi oluyordum. Til, tel, tul şekilleriyle de bazı tepelere verilen genel bir isimdir. Arapçaya da Türkçeye de aynı eski kaynaktan geçmiş olmalıdır. Adın Afşin kısmına gelince onun da Türk tarihini dolduran Afşinlerden birinin olması gerekiyordu. Okurlarıma hele hemşehrilerime topraklarımızın bir özelliğini bir dereceye kadar aydınlatmış olmak için bu Tilafşin adı üzerinde bir çalışma yapmak istedim ve değerli hemşehrilerimizden Sayın Profesör Mükrimin Halil Yinanç'a başvurdum.

Şimdi kitaplar arasındayız. Bizim oralara uğramış Afşinleri arıyoruz:

Anadolu İslâm tarihinde başlıca büyük olaylar içinde büyük ölçüde iş başarmış iki Afşin vardır. Bunlardan biri Abbasî Halifesi Mu'tasım'ın sağ kanat komutanı idi. Fergana'nın Eşrusene (bu günkü Ora tepe) köyündendi. O çevre halkından Abbasi hizmetine girmiş aylıklı askerlerin başı idi. Hurremî'lerin başkanı ve Piri Babek'in uğraşında tanınmış ve parlamıştı.

Afşin Babek'i yenince Babek Bizanslılara sığındı. O zaman döğüş devletlerarası savaş halini aldı. Mu'tasım Tarsustaki ordusunu Kozan ve Hacin üzerinden Göksün yaylasına çıkardı. Oradan da Uzun yaylaya yöneldi. Orada meşhur Kayseri muharebesini yaptılar. Türk okçuları (tirandazları) Bizanslıları bozmuştu. Fakat kesin sonuç alınmamıştı. Afşin'in gelmesi gerekti. Afşin Bizanslıları boza boza Kayseriye geldi ve Mu'tasımla birleşti.

Bu Afşin Kayseriye nereden gelmişti? Bizim Tilafşin'e uğradı ve orada kaldı mı? İbni Havkal onuncu

asırda İslâm ordularının gaza yolunu "Ebi el Hasan Muhammed bin Abdulvehhab eltel eltelmuzeni" ağzından şöylece anlatır:

"Miyafarkin (şimdiki Silvan) dan gazaya çıktık. Hettah'a (Atak) a oradan Zülkarneyn kalesine oradan da Erdiş'e, Kîş köyüne oradan da Hubas'a, Englis'e, Keles'e vardık. Sonra Hisniziyad (Harput) tan Telarsanas'a vardık. Oradan Fıratı geçerek Haman'a geldik. Oradan da Malatya'ya geçtik. Sonra Gaziler Kabâkib (Tohma) suyunu geçtiler ve Bayındır bir kasaba olan Arga'ya geldiler. Argadan sonra dağlık ve ormanlık bir bölgeye (Akçadağ) girdik. Burası İslâm ülkesinin sonudur. Oradan Rummane (Elbistan'ın şimdiki Hurman kalesine) oradan da Semendu (şimdiki Zamantı) ye (yani Pınarbaşına) geldik. (İbni Havkal, sa. 196 Leiden tabı 1938)

İbni Havkal'da çizilmiş olan bu gaza yolu Hurman kalesinden başlayarak Elbistan ovasına düşer ve Pınarbaşına gitmek için mutlaka Tilafşinden geçer.

Şu halde Ferganalı Afşin'in Mu'tasım karargâhına kavuşmak için bu yoldan geçmiş olması tabiidir.

İkinci Afşin'e gelince: Bu zat Alparslan'ın en büyük Generallerindendi. Bağdat Şahne'si (Irak Umumî Valisi) olmuştu. Daha evvel Sultan Tuğrul'un (Amid el Mülk) ü, (Devat – Darî) idi... Bu Afşin'i 1066 dan başlayarak Anadolu seferlerinde görüyoruz. İlk akını Emir Gümüştekin ileldir. Ahlat'tan kalkarak Urfa'ya kadar ilerler. Afşin ondan sonra yalnız olarak şimale yönelir ve Bizans'la çarpışmağa çıkar. Bu zatın bu seferinde biraz da başına buyrukluk var. Çünkü Gümüştekin'i öldürmüş ve Sultanın öfkesinden korkmuştu. Hem canından

korkuyor, hem yeniden göze girmek için çalışıyordu. Bizim Tilafşin bu durumdakiler için en elverişli bir yer olduğuna göre burada yerleşen ve bu sarayı kurduran bu Afşin olmasını düşünmek de mümkündür. Bu Afşin Bizansı Kayseri üzerinden burgulamış Sakarya havzasına kadar sokulmuştur. O zaman gözde ve yüzde bir yer olan Amorya'yı (Şimdiki Sivrihisar civarında) önce bu Afşin yıkmıştı. (Profesör Mükremin Halil İnanç'ın Anadolunun Fethi adındaki kitabında tafsilât vardır).

Afşinlerin her ikisi de Türk büyüklerinden, büyük yaratılışlı insanlardandı. Ferganalısı görgülü, temkinli bir devlet adamıydı. Fakat Türkmen Afşin ele avuca sığmaz bir maceracı idi. Yıldırım gibi çakar, kasırga gibi kopardı. Eğer başına buyruk bir egemen olsa idi belki de tarihlere sığamıyacaktı.

Amasya tarihi sahibi Abdizade Hüsamettin. Kumanların başına Afşin denildiğini kaydeder. Bu adın bu bakımdan bence önemi vardır.

* * *

Tilafşin köyünün sokaklarından geçiyoruz. Topaç gibi dolgun ve canlı çocuklarda Türkmen Afşinin afacanlığı ne kadar belli. Fakat çoluk çocuk babası olanlarda Ferganalı Afşinin kaygulu gönlünü görüyorum. Ferganalı Afşin aydın insanların sevgi (mahbubu) ve Türk ordusunun kalbi iken bile kıskançlığın ve hasetin ağına düşmüş, acı acı çırpınmıştı. Bugünkü Tilafşinliler de kendilerine komşu diğer yirmi dört köy gibi geçen sene tohum atamadıkları için bu yılki bolluğun içinde delik kile boş anbar, gelecek kışın uzun günlerini düşünüyorlar.

ŞEHİRLEŞEN BİR KÖY

EF SUS

Bir köyün birden bire nasıl kasabalaştığını ve şehirleşmek yoluna girdiğini öğrenmek isterseniz Efsus'a geliniz. Kalkınmanın en tezini ve ileri yürüyüşün en isteklisini burada görürsünüz. Efsus'ta ne kadar oturursanız oturunuz hiçbir gün sıkı ve kıvrandırıcı bir şehir hasreti duymıyacağınıza emin olabilirsiniz.

Bu çok uzakta ve erişilmez bir bucakta tam anlamiyle çiftçi olan köy büyüme yoluna gireli: Epeyce oldu. Fakat kasabalaşması henüz beş altı yıllıktır. Efsus belediyesi iş başı işareti verdiği sene orada idim. Dikkat ettim başkanları, meclisleri; ödevlerini kırk yıllık belediyeler kadar biliyorlardı. Anlattılar:

Şu dağınık suları toplayıp arka sokacağız. Şu Pazar yerini bir park temizliğine kavuşturacağız. Kasabanın üst ve alt geçelerinde iki genel ayakyolu yapacağız. Çarşı içi meydanlanacak, dükkânlar kepenklenecektir. Caddeyi döşeyecek ve ağaçlandıracacağız. Kasapları zerzavatçıları hale sokacağız.

Program çok zengin, niyet kutsaldı. Bu dediklerimi beş hattâ on yıl içinde başarıp meydana çıkarmaları için zamanın kudreti ve devletin gayreti gerekti. Hem konuşuyor hem yürüyorduk. Kasapların önüne gelmiştik. Ayaklarımızın arasında yer yer kanlı ve kokmuş su birikintileri vardı. Gelişigüzel kıvrılmış yatan semiz köpeklerin bakışında kudurgan bir kızılık kıvılcımlanıyordu. Kaygulu bir şüphe ile sordum:

Daha neler yapacaksınız? Şevkle, coşku (heyecan) ile cevap verdiler:

Görürsünüz dediler. Daha bir çok şeyler yapacağız. Çarşıda esnaf ayrı ayrı yer alacak. Sokaklar kaldırım olacak. Toz duman kalkacak. Sonra... Sonra da halkın gövde temizliği için büyük ve asrî bir hamam yaptıracağız. Vakit ikindi idi. Yakınlardan gelmiş köylüler yerlerine dönmek çabasındaydı. Ahçının eşliğinden yere çöküp oturmuş birkaç tanesi büyükçe bir kabı dolduran sulu ve yağlı bir aşıya ekmek doğramış kaşıkliyordu. Birden ahçının çırağı göründü. Elindeki kazanın bulaşık suyunu gelişi güzel savurdu. Yerde bağdaş kurmuş yemek yiyenler aldırış etmediler. Fakat yerden göğe doğru tedirgin ve öfkeli bir uğultu ile bir sinek bulutu kabardı. Ve bu bulutun bir tarafı süzülerek bitişikteki manifaturacı mağazasını doldurdu. Bu bulut çok korkunçtu.

Köylerimizin istikbali hemen her yerde bu korkunç kara sinek bulutunun arkasındadır. Düşünüyordum. İyi niyetli ve azimli Efsus Belediyesi bu bulutu yırtabilecek miydi? Şehir belediyelerinin bile hâlâ dağıtamadığı bu bulut, bu kara sinek bulutu görgümüzün peçesidir. O bulut varken, toprağa konar, havaya savrulur,

yüzümüze serpilirken iyiyi sezmek, ve güzeli seçmek kolay olmayacaktır. Belediyelerimiz kasabalarını, şehirlerini tezce güzelleştirmek istiyorlarsa, gayret silâhlarını önce bu buluta çalmalı, onu yırtmalı, dağıtmalıdır. Efsus Belediyesi bu fikri anlamış, sırrına ermiş ve gerçekleştirme yollarını tasarlamıştı.

Aradan çok geçmedi. İki yıl sonra tekrar Efsusa geldiğim zaman kasabanın ortasını bu sinek bulutundan sıyrılmış buldum. Ne mi yapmışlardı? Dağınık suları arklarda toplamışlar, Pazar yerini temizlemişler, kasabanın üst ve alt geçelerinde genel ayakyolu yapmışlardı. Bu ayakyolları geniş, temiz, her mevsime göre korunmuş rahat birer hacet giderme yerleri idi. Yakın yıllarda gezdiğim küçük, büyük kasabalarımızın hiç birinde bu yolda ve bu kadar mükemmel hattâ bir teşebbüse, bir başlangıca bile rastgelmedim. Yabancı gezginlerin bizde didikledikleri (tenkit, teşrih) konulardan biri de bu ayakyolu konusudur. Her nereden ne sebeple olursa olsun kasabaya gelen bir kimse, bir genel ayakyolu bulamadığı için bazan sıkıntının en çatlaticısını çeker. Ve çok defa gözü hiçbir şey görmeyecek kadar dönünce bir izbeyi, bir ören içini, bir dıvar dibini abdesthane diye kullanmak zorunda kalır. Pisliliği, pis görünüşü, mikrop yuvalarını bir tarafa bırakın; bu izbeler, bu dıvar dipleri, bu ören içleri, kara sinek bulutunun temelli birer kaynağı olur.

Efsus Belediyesi yalnız bu düşüncesinden ve bu başarısından dolayı gönül dolusu şükre ve minnete hak kazanmıştır. Kasabayı geziyorduk: Çarşı meydanlanmış, dükkânlar kepenklenmişti. Çarşığı açmak, meydanlamak güç bir iş olmakla beraber bir belediye işidir. Fakat büyük

merkezlerden uzakta, yol bağlarının en acı bir anlamda yoksulu olan bu küçük nahiyede dükkânların birdenbire kepenklenmesi; üzerinde durulacak önemli ve sosyal bir meseledir. Burada Efsus halkının doğal (cibilli) kabiliyetini görmek, bu kabiliyeti öğmek, sevmek, ona övgünün (medh), sevginin en içdenini ayırmak gerektir. Kepenklerin hepsi demirden ve hepsi bir çeşittendi. Temiz ve temizliğe vurgun Efsunlular Belediyenin iyi niyetli gayretini görür görmez söz ve el birliği ederek belediyelerini arkalamışlar, emek ve mal fedakârlığında çok ileriye varabilmişlerdir.

Bu yıl yani 1943'ün Ağustosunda geldiğimiz zaman Efsus'u medenî bir şehrin en başta edinmesi ve kazanması gerekli ana şartların başlıcalarını toplamış bulduk: Cadde döşenmiş, ağaçlanmıştı. Esnaf çarşının belli yerlerinde özel yerlerini almış, iş çeşidine göre bölümlenmişti. Sokakların başlıcaları kaldırılmış, o kısımlarda toz, duman sönmüş, silinmişti. Efsus için artık küçük bir şehir diyebiliriz. Çünkü temizlik; kıyafetleri düzeltilmiş ve şehir konforu halkın durumunda, tutumunda ince, ayık, duyan, anlıyan bir derlilik topluluk yaratmıştı. Şehrin göbeğinden Elbistan'a doğru götüren cadde üzerinde idik, tatlı bir kalkınma, yapma gayreti ve hareketi görülüyordu. Hükûmet binası çatısına doğru yükselmiş, Halkevinin yeri çevrilmiş ve divarlanmıştı. Bir şehirlilik ahlâkiyle iç varlığı aydınlanmış olan sevgili Efsus'lular körpe fidanlı yeni ve temiz caddelerinden bizi asrî hamamlarına doğru götürüyorlar.

İç temizliğini gövde temizliği tamamlar. Gövde temizliğinin Efsus'taki bu yeni ve genel merkezi bize ulu, kudretli bir anıt gibi göründü. Okurlarım inansınlar ki,

hangi medenî merkezden olursa olsun bir gün bu kuş konmaz kervan geçmez dağlık arasına, bu adı duyulmadık Efsus'a gelirlerse onlar da bu hamamı tıpkı bizim hayranlığımızla temaşa edeceklerdir.

Efsus hamamının soğukluğundayız: Yüksek tavanın altındaki geniş pencerelerden Ağustos güneşinin yalnız parlak ışığı süzülüyor. Bu bol, şen, şakrak ışık tabanın mermeri üzerinde yaldızlı çevlikler (girap) yaptıktan sonra mermer havuzun kuş gözü aydınlığındaki sularında harelendi. Ve mermer havuzun büngüldeğinden (fiskiye) aynalar yaparak dökülen gümüşü, uysal sular duygunun kuytularına kadar sinebilen tatlı bir musiki konseri verdi.

Şimdi konuşuyoruz. Efsus kalkınmasının sarsılmaz azmi iradesi, Belediye Reisi İbrahim Özdemir tuttukları, yolun daha nelere ve nerelere götüreceğini anlatıyor. Sonra onlar istedi ben de Afşinlerden, bu büyük Türk kumandanlarından anlattım.

Tatlı ve hazlı bir düşünceye dalmıştık: Artık şehirleşmek yoluna girmiş olan bu kasabanın bir kaza merkezi yapılması ve bu yeni kazaya Afşin adı verilmesi ne kadar yerinde olacaktı.

Efsus köyünün birdenbire şehirleşmesi olağanüstü bir olay diye vasıflandırılabilir. Çünkü ışığın kuytuya girebilmesi için engellerin giderilmesi ve medeniyetin izbelere varabilmesi için yolların açılması gerektir. Halbuki Efsus yurdun en kuytu ve içlek bir yerinde, yol yoksulu ve dağlık bir bölgenin bir izbesinde bulunuyor. Bütün sakarlıklarıyla beraber Efsusun bulunduğu yer ışıklı, renkli ve feyizli bir tabiat parçasıdır. Daha önce de orada günün boş saatleri göz alan güzelliklerle dolardı;

fakat bugün orada ulu dağların heybeti, titrek ufuk hatlarından beri merkeze doğru süzülen renk tufanının katmerlerini daha çok şiirli, daha çok cana yakın buluyoruz.

Bu yepyeni şehircilikte sabah bir çocuk gibi uyanır. Akşamın yorgun çabasında işini gücünü hakkıyla başarmış aile babalarının doygunluğunu (itminan) tanırırsınız. Efsus gündüzün bir okul dershanesi gibidir. İş saatleri durmak dinlenmek bilmez. Gecesine gelince, o koynunda dinlenen çalışkan insanların gönlü kadar sakin ve mutludur.

Efsus çapa ziraatinin bir örnek çiftliği sayılabilir. Burada tarım, evlerin bittiği yerden başlar. İyi işlenmiş büber tarlalarını bir Buhara seccadesi gibi zevkle temaşa edersiniz, kiremit rengi toprak üzerinde dizelenmiş yem yeşil fidanlar ve bu fidanların sık ve körpe baharı içinde canlı ve parlak kırmızı büberler... Bu büber tarlaları gerçekten güzeldir. Herkese kendi mesleğine ve özel zevkine göre bir ilgi yaratacak kadar tatlı, çekerli (cazip) ve süslüdür. Aynı ayrı görüşlerimiz ne olursa olsun hepimizi birleştiren nokta büberin bu taraflar için başlıca bir kıymet ve önemli bir gelir olduğudur. Tadı, acılığı, rengi üstün tutulmasının başlıca sebebi oluyor. Maraşta bu maksatla kurulmuş değirmenler bu acı büberleri un haline getirdikten sonra memleketin dört bucağına yollar. Gerek Efsusta gerek Maraş önünde büber tarımı hacimli bir verim halini almış bulunuyor. İşlenmiş tarlaların arasında yer yer öbelenmiş ağaç kümelerinden oralarda özen görmüş ev bahçeleri bulunduğu varız. Bahçelerde çimen çiçekli, ağaç meyveli ve her bitgi bahar kokuludur. Efsusta gördüğüm kadar ulu, yüksek ve

verimli dut ağacına memleketimizin başka hiçbir yerinde rastlamadım. Dut meyvesinin kurusu, şırası, bastığı uzun ve zalim kış mevsiminin gece oturmalarında başlıca bir çerez olur. Bu çerezlerle süslenmiş bir sofraya bolca ceviz içi, kuru üzüm ve sepet sepet elmayı da katarsınız beri benzer şehirleri bile imrendirirsiniz.

Efsus bağıcılık bakımından Maraşa benzer. Burada da sapan demirinin işlemediği her boz yere üzüm çubuğu daldırılmıştır, ve üzüm bağları çok güzeldir. Yakın yamaçlarda iyi işlenmiş bir bağın kasabaya doğru inişini yere serilmiş bir destan tomarı gibi seyredirim. Kütüklerin dizileri göksel anlamların ezgilendiği şiir mısralarıdır. Başka görüşle bunlar içsel varlığımıza tutulmuş kudret aynalarıdır. Biz onların içinde şuuraltı hasretlerimizin kırıntılarını sezeriz. Müşahedelerim bana bağ çubuklarına doğru eğilmiş alınların arkasındaki büyük âlemde duyguların ve zekânın durulduğunu sandırıyor. İşte şu Efsuslu çocuk bu sanının canlı belgesi değil mi? Elinde kaba demirden döğülmüş bir sivriç (nakır aleti) önündeki ham mermerde büyük ve sevgili bir baş kabartmağa çalışıyor.

Yine bu müşahede bizi Efsusun geçmişine ve eski hayatına doğru bir pençere açmağa zorlar. Şimdi nüfusu dört bini henüz geçmiş olan bu kasaba bir zamanlar göz kamaştırıcı medeniyet merkezlerinden biri idi.

Tarihler bize Selçuklular devrinde bu yere Arbesus yani bugün söylenen şekilde Yarpuz denildiğini öğretiyor. İslâm orduları Yarpuzu Hıristiyan dininde ve Ortodoks kilisesine bağlı buldular. Halbuki o tarihte Elbistan ve Maraş ovaları eski Türk dininde idi. İslâm orduları Hıristiyan memleketlerini haraca bağlamakla

yetiniyor (iktifa) fakat yıkmıyordu. Halife Ömer'in kumandanı, Hıristiyan şehri olduğu halde Efsusu yıktı. Çünkü onlar boyunduruğa kolay girmemişlerdi. Onun içindir ki Efsusta eski eserleri ancak derinlerde buluyoruz.

Bütün Elbistan ovası son demine kadar Eti (Hitite) kaldı. O devrin eserleri bugünkü sayısız höyüklerin koynunda yatıyor. Elbistan kısmında bu höyüklerden bahsedeceğiz. Fakat sırası gelmişken şimdi daha Efsus kadar büyük ve önemli bir merkez olan Huni köyünün adını burada anmağa mecburum. Huni de o devrin büyük merkezlerinden biri idi. Huni höyüğü değilirse kimbilir neler tanıyacağız? Efsusu kalkandıran himmeti bu köy için de istemek hem hak hem ödevdir.

Efsusta kolayca bulunan eserler Bizansındır. Meydana çıkarılan mozayık bir tabanda bu sanatın en çok incelenmiş numunesini buluyoruz. Bu kadar özenle yapılmış olan bu eserin büyüklüğünden, güzelliğinden burada daha bir çok eşlerini bulacağımız anlaşılır. Fakat Efsusun yeri yararak göklere doğru sivrilmiş haşmetli anıtı Yedi Uyurların (Eshabulkehf) mağarasıdır. Bu mağara Türk sanatının heykeli yapılarıyla taçlanmış. Her zerresinde ruhumuzdan ve zevkimizden damlalar bulduğumuz bu eserler ne yazık ki dağılıp dökülmek yoluna girmiş bulunuyor. Maarifin ve vakıfların engel bilmez himmetini bu yerlerde de görmek ne büyük bir mutluluk olacaktır.

ESHABUKEHİF YEDİ UYURLAR

Bir çok yerlerde Yedi Uyurlar Mağarası var. Ben bunlardan Efsus, Tarsus, Hatay ve Şam'dakini ziyaret ettim. İzmir'in Efes'inde Yedi Uyurlar bulunduğunu biliyoruz. Fakat kitapların yazdıklarına göre Kuzey Afrika'da, Doğu Türkistan'ın Urumcu bölgesinde de Yedi Uyurlar varmış.

Yedi Uyurların bildiğimiz hikâyesine göre bunlardan yalnız birinin edebiyatı yapılmış olmak gerektir. Diğerlerinin sonradan, benzetme yolu ile meydana çıkmış olduğunu düşünebiliriz. Edebiyatı yapılan bu mutlu mağara nerededir? Bunu kimse kestiremiyor. Fakat hemen herkes kendisinininkinin aslı olduğunu ileri sürer.

Gerek şark, gerek garpta Yedi Uyurlar için kitap kitap yazı yazıldı. Yedi Uyurları en çok benimsiyenler Süryani kadim Hıristiyan cemaatidir. Kuran da onlardan bahseder.

Memleketim olan Elbistan'ın hemen yanı başında ve Efsus kasabasının bitişiğinde bulunan Eshabukehif

Mağarası Yedi Uyurların özelliklerini en çok toplamış bir mağara olduğu için Elbistan ve Efsus'dan bahsederken ona da sahifeler ayırmak yerinde olacaktır. Orada gördüklerimi, duyduklarım ile okuduklarım ile birleştirerek okurlarıma sunuyorum:

“Eshabukehif” mağaralılar demektir. Fakat bunların başlıca, belirgin vasıfları mağaralı olmaktan ziyade yüz yıllarca süren uykularıdır. Bunun içindir ki bu yazımda onlardan Yedi Uyurlar diye bahsedeceğim. Garp dillerinde isimleri Yedi Uyurlar olduğu gibi halk dilinde de Yedi'ler diye anılırlar.

Yedi Uyurlar hakkında batı (garp) kaynaklarının bize öğrettikleri aşağı yukarı birbirinin aynıdır. Bu bilgiyi hemen herkes sonraki Lâtinler tarihçisi Gregorius de Tours'dan hülâsa eder:

“İsa doğumunun 250 nci yılına doğru Efesli Yedi Hristiyan genci Dacianus (Decius) un baskısından kaçarak bir mağaraya sığındı. Saklandıkları bu mağara bulununca kapısını ördüler. İçerde tıklı kalan gençler birbirine sarılı olarak orada uykuya daldılar. 200 yıl kadar sonra bir çoban Coelia dağındaki bu mağarayı bulur. Kapısını açar. Kapu açılıp mağaranın içi ışık dolunca gençler uyanır. İçlerinden birini yiyecek almak üzere şehre gönderirler. Bu zat şehir kapısındaki haç işaretini ve halkın İsa adını serbestçe andıklarını görünce hayretlere düşer. Ekmek vermesi için uzattığı para fırıncıyı şaşırtmıştır. Çünkü bu paranın üzerinde 200 yıl önceki hükümdarın, Dakyanus'un resmi vardı. Zavallıyı yakalayıp hâkimin katına çıkarırlar. O, hikâyesinin doğruluğunu sağlamak için onları alır mağaraya götürür.

Gidenler mağarada başları azizler gibi nurla halelenmiş yedi genci görürler.”

“Bu olağandışı, zamanın egemeni ikinci Theodosios'un kulağına deyince o da onları ziyarete koşar. Yedi gençler bu kudretli ziyaretçiye “Allah bu mucizeyi senin haşre olan inancını teyit için gösterdi” derler. Ve bu salığı verdikten sonra yeniden uykuya dalarlar.”

Bu efsane batı bilgi acununa Süryani kaynaklarından geçti. Ben onların dinî merkezleri olan Mardin'de Melik Akbar'ın yattığı Killit köyünde, kutlu mağaraların bulunduğu yerde hangi papasla görüştü isem bana bu hikâyeyi bir hafız alışkanlığı ile ezbere okudu.

Batı kilisesine göre yirmi yedi Haziran (Doğu kilisesi takviminde dört Ağustos) Yedi Uyurların günüdür. Bu kiliseye bağlanmış müminler bugünün yağmurla ilgisine inanırlar. Onlara göre Yedi Uyurların günü olan 27 Haziran'da yağmur yağarsa ondan sonraki yedi haftanın hemen her gününde hiç olmazsa çiseler. Bazı tapma törenlerinde eşya ve insan üzerine su serpmeye âdetlerinin bu inanç ile ilgisi alandadır.

Eski inançların bir kısmı hoşâ gider âdetler kıymetinde olarak halkın vicdanında saklı ve canlı kalıyor. Bu âdetler az çok anlam ve gösteri değiştirmek şartıyla müslümanlıkta da yaşıyor. Memleketimizin birçok yerlerinde, içinde mumya bulunan bazı mağaralar vardır. Meselâ Harput'ta camiinin altında kapısı bir uçuruma açılan küçük bir mağarada mumyalanmış bir ceset var. Bu cesedi herkes kolayca görebilir. Simsiyah kesildiği için adını galiba Arap Sultan diye vermişlerdi. Buna benzer mağarası ve mumyası bulunan bazı memleketlerde kurak mevsimde bu mumyalara sığınır

ve onlardan yağmur isterlermiş. Ne Harputta, ne Efsus'ta böyle bir şey işitmedim. Fakat görülerine (müşahede) güvenilir kimseler bazı memleketlerde kurak başlayınca mumyaları bir dereye indirip suya bastıklarını ve yağmur yağdırana kadar zavallıları daldırıp çıkardıklarını anlatırlar.

Garp kaynaklarının verdiği bilgiye bakınca bunları Hıristiyan dininde yedi zahit tanımak gerektir. Efsus, Tarsus, Şam ilk Hıristiyanlığın yayılım bölgesindedirler. Hıristiyanlık hattâ Doğu Türkistanındaki Urumcuya da uzanmıştı. Böylece bu efsanenin oralara Hıristiyanlıkla beraber gitmiş olması düşünülebilir. Fakat gerçekten böyle midir?

Yedi Uyurların efsanesinde ve mağaralarının durumunda iki başlıca şey dikkatimi çekti. O iki şey şunlardır:

1) Bunlara müslümanların da sahip çıkması.

2) Yedi Uyurlar mağaralarının güneş ışığını alma bakımından özellikleri.

* * *

Yedi Uyurlara müslümanların sahip çıkması şaşılacak bir şey değildir. Her eski din kendini yıkanın içinde hortlaya gelmiştir. Bunu hiçbir peygamber önleyemedi. Bugün tamamiyle bizim sandığımız bir çok âdetler, edintiler (itiyat) inançlar gerçekte bizden evvelkilerindi. Daha doğrusu bunlar eski inançlarımızın vicdanda kalmış izleridir.

Birgün çok sofı bir müslüman evinde özenle çerçevesiz bir levha gördüm. Kudretli bir hattat bu

levhada imanın şartlarını yazmıştı. Bu yedi şartın her biri büyük bir vav harfinin (arap harfi) baş tarafında idi. Fakat her vavın teknesinde yedi uyurlardan birinin adı yazılı idi. Yedi uyurların müslüman Amentü'süne kadar girebilmesi onların İslâmdan evvelki devirlerde bu bölgeler halkının vicdanında yaşamış olduğunu gösterir.

Tekkeleri ziyaret yasak edilene kadar bizim Efsus'daki Yedi Uyurlar Mağarası dört tarafın ziyaretçileriyle dolardı. İç temizliği için, gınahtan arınmak için, sayrılıktan sıyrılmak için, kara bahtı yenmek için, mal, döl sahibi olmak için daha bir çok dilek için kabileler çekerdi. Atalar bu ziyaretçi katerlerinin konup rahatlanması için orada büyük yapılar kurmuş, inelge (menzil) yapmıştı.

Ben çocukken oraya götürülmüştüm. Ziyaretçilerin oradaki kılavuzuna Yamliha diyorlardı. Kırk sene sonraki ziyaretimde önümüze düşene yine Yamliha diye seslendiler.

Yamliha, Yedi Uyurların birincisidir. Yüzlerce yıllık uykudan uyanınca elinde Decius'un parası. Ekmek almak için şehre inen işte bu idi.

Efsaneyi halk bazan çok masallaştırır. Meselâ: Şam'da Hanılbaşa (Paşa hanı) denilen meyve pazarının ortasında taştan yontulmuş ve oyulmuş büyük bir yalak vardı. Hiçbir şeyde kullanılmıyordu. Pazarın işlek olmadığı günlerde çoluk çocuk bu yalağın içine girer oynardı. Bu uzun sözü taş yalağın büyüklüğünü belirtmek için yapıyorum. Bazan halktan bir kaç bu taş yalağın yanına yaklaşır: "Allah Allah" derdi. "Yamlihanın çanağı ha? Uzun uykudan uyanınca elinde bu çanak; Şam'a yoğurt almağa inmiş".

Bugünkü İslâm dünyasının başka başka yerlerinde tamamiyle İslâm malı olarak yaşayan, saygı gören inanılan bu Yedi Uyurlar neden bu kadar bizimdirler? Sonra doğu acununun da batı acununun da sahip çıktığı Yedi Uyurlar efsanesi bu mağaralardan hangisine aittir?

Matbai Bahriye 1323 basması Kuran tefsiri, bize şu malûmatı veriyor: “Eshabulkehid kışsında akvalı muhtelif olmakla, meşhur olan budur ki Efsus şehri havalisinde Rakim nam vadide bir mağara vardı... Şehri Efsus Dakyanus’un darülmülkü olup ehalisini putperestliğe teklif edip itaat eden halas, etmeyen katlolunurdu. Kişizadelerden hüdâperest genç altı kimesne bir köşede bu Cebbaran’ın fitnesinden halâs için duaya meşgu idiler. Bu hallerinde iken Dakyanus’a haber verilip anları ihzar ve tehdidi bisyar eyledi. Anlar tariki tevhitte sebat gösterip şirki kabul etmediler. Dakyanus anların cemi malını ahz ile “siz civanlarsınız. Size iki üç gün mühlet veririm Halâs vaktinizi fikredin” diyip kendisi gayri şehre gitti. O civanlar fırsatı ganimet bilip badelmüşavere firara karar verdiler. Her biri pederinin hanesinden zad ve nafaka için bir miktar mal alıp şehre karip bir dağa azim oldular. Yolda giderken bir çobana rastgelip anların dinine muvafakatla mürafakat eyledi. Çobanın kelbi dahi bunlara tabi olup...”

Hıristiyan kaynaklarında sahneye çoban sonradan çıkar. Mağarayı bulup örülü kapısını açan odur. Halbuki Kuran tefsirinde çoban Yedilerin aslı üyesidir. O Yedilere daha ilk günde katıldı. “Çünkü dağa yakın geldiler. Çoban bunlara bu dağda bir mağara bilirim. Ol mağarada gizlenmek mümkündür. Diyu ittifakla ol mağaraya teveccüh ettiler.”

Büyük müslüman seyyahları Elbistandaki Efsus’u ziyaret etmişler, Yediler mağarasının içinde o zaman on üç ceset görmüşlerdi. Bu seyyahlar ve şarihler kıssayı uzun uzun anlattılar, yazdılar, incelediler. Hemen hepsi, tek tanrıci olan bu yedi genci mağaralariyle, köpekleriyle, masallariyle birlikte müslümanlığa maletmişlerdi. Yedi Uyurlar müslüman âleminde helâl bir miras gibidir. Kimden? Nereden? Ne zaman geldiği aranmadan sahip çıkılır.

Yedi Uyurlar mağarasının bulunduğu her bölgede sonu us veya is ile biten bir memleket adı okuyoruz. Efsus, Efes, Tarsus, Hatay’dakinde Arsus, Tarsis gibi. Hattâ Şarkî Türkistan’dakini tetkik edenlerin de bu yön dikkatini çekmiş ve toponimik araştırmalara yol açmıştır.

Bu ekin us veya is olmaktan ziyade sus olduğunu düşünmek istiyenler bulundu. Bu ek acaba sus mu dur? Ve Kamer kültü yapan, su tanrısı Ank’a inan eski Elam’ın başşehri Sus ile bir ilgisi var mı? Bugün bu konu üzerinde bir lahza durmak bile hatalıdır.

Efsus’daki mağaranın bir aşınma (i’tikal) neticesi olarak zamanla kendiliğinden oyulduğu durumundan, içindeki sızıntı sudan anlaşılıyor. Benim gördüğüm Yedi Uyurlar mağaralarının hepsi de bu durumdadır. Kuran tefsirinde “görüdüim ki güneş tulûunda mağaraları kutbu şimalî mukabilinde olmakla anların sağ tarafına meylederdi. Ve gurubunda anları terkedip sol tarafına giderdi.” sözünden de mağaraların kuzeye baktıkları anlaşılır.

Şarkî Türkistan’daki Yedi Uyurlar hakkında incelemeler yapmış olan Molla Kurban Ali Halidî Şam’daki Eshabukehid’in mihrabında gördüğü eğriliği

ehemmiyetle kaydediyor “Tevarihî Hamse”sinden aldığım şu satırlar orada da güneşin doğuşuna ve batışına bağlı bir özellik sezdiriyor. Molla Kurban Ali Halidî der ki: “Kırkların mihrabı ve sair mesacidin mihrabı, noktai cenuptan bir derece şarka mail göründü. Amma Camii Emevinin mihrabı aynı cenuba, yani aynı kıyamadır ki, kutbu cenubun beraberî olur. Pusla (kıblename) ile küp kere dikkat ettim. Bu derece farkı var. Bilindi.”

Bu bilgiden şu sonucu çıkarabiliriz:

Hıristiyanlıktan evvel güneş kültü yaptıran bir din vardı. Bu dine uyanların zahitleri güneşin ilk ve son ışığını el ve ayak değmiyen bir yerde görmek ve ona karşı tapınmak için tabiatın yardımından faydalanırlar ve bu durumdaki mağaraları ararlardı. İçi altı yedi kişiyi barındıracak kadar geniş, devamlı suyu bulunan, dağ başı bir mağaranın aynı zamanda güneş ışığı alma bakımından bu özellikte olması çok seyrek olduğu kadar da çok yadırgıdır. O zamanın insanları bu mağaraları onun için kutlu sayıyorlardı.

Anadolu güneş kültü yapan memleketlerin eskilerindedir. Sakar kayaların tepelerine düşen ilk gün ışığına Sümer devrinden beri taparlar. Sümer’de bu sakar kayaları tuğladan örerler ve adlarına şimdi okunduğuna göre Zigguart derlerdi. Dersim Dağlarının içinde bugün de aynı âyini yapanlar bu kayalara Sakarak derler.

İslâm dininin vakti kerahet dediği anlar yani güneşin doğma ve batma anları güneş ibadeti zamanları idi. Onun içindir ki, İslâm ordusu Efsus’u aldığı zaman Yedi Uyurlar mağarasının tam ağzına bir mescit yaparak mağara ile güneşin bu münasebetini kesmiştir.

* * *

Ata’ların büyük himmeti ile Eshabukehif mağarası millî anıtların ortasında kalmıştır. Büyük yapıların göz ve gönül alan haşmeti, Türk mimarisinin üstün güzelliği hepimize kutlu bir ödev yükletiyor: Orasını kurtarmak. Maarif Vekâletimizin, Vakıflar Umum Müdürlüğümüzün yapıcı, kurtarıcı ve yaşatıcı gayretinin bir arada o tarafa yönelmesini bekliyoruz.

ELBİSTAN OVASI

Arka Toros dağlarının en çok düğümlü ve çarpaşık bir kümesinde büyük ve çok feyizli bir ova bulunduğunu herkes bilir. Fakat oraya gidip o mutlu toprakları görenimiz pek azdır. Elbistan ovasının adı dünyayı tuttuğu halde kendisi ne zamandan beri dünyamıza kapalı durur. Eğer büyük himmet demir yolunu Kapuderesi'nden geçirmese idi oraya varabilmek için kim bilir daha ne kadar bekliyecektik.

Tabiatın çehresi bize bu toprakların üstünde olduğu gibi altında da hazineler yattığını söylüyor. Tarih kitaplarının anlattığına göre Elbistan ovasının hiçbir zaman hiçbir idare için küçüksenmiyecek kıymetleri var. O halde Elbistan ovası neden böyle yalnız ve atılmış kaldı?

Elbistan Etiler devrinin üstün kıymette bir merkezi idi. Sonra Kumanaliler zamanın en parlak medeniyetini orada canlanmış buluyoruz. İranlılar, Bizanslılar ve Mısırlılar hep bu ovada tokuştular. Elbistan Osmanlı idaresi yerleşene kadar bu üstün önemini yitirmedi. Fakat Osmanlı İmparatorluğu olağanüstü bir hızla ülkeler aşarak kıtalar alınca bu dağlar diyarına

bakmadı. Nimeti bol ülkeler çoğalınca Elbistan ovasına karşı yan çizmekte o gün için bir zarar yoktu.

Erçene köyünün biraz yukarısında durakladığımız zaman kafamın içinde, tarihin bu yaprakları Binboğa dağının sert rüzgârına tutulmuş sonbahar otları gibi hızlı ve telâşlı bir dağınıklıkla savruldu.

Şimdi uzak ufuklara doğru tabiatı seyrediyorum: Dağlar! Ulu, oylumlu ve yapımlı dağlar! Bazan büyük kervan kabilelerinin bitmez tükenmez katarlerini, bazen fetih ordularının ucsuz ve sonsuz yürüyüş kolunu andıran bu dağlar yanaşık nizamlarıyla büyük ve geniş bir daire çiziyorlar. Bu büyük ve geniş dairenin ortasında büyük ve geniş bir ova uzanıyor. Bu ova nereden başlar nerede biter? Giriti (medhal) neresidir? Hangi boğaz yol veren çıkıttır (mahreç)? Acaba burası bir Ergenekon mu idi? Türk tarihinin belirsiz ve masal peçeli Ergenekonu burası mı idi? Derken şimdi yanı başında bulunduğumuz Erçene köyü bana, sevinmiş ve hoşlanmış bakışlarla göz kırpmaya başladı. Bu küçük ve kabına çekilmiş mütevazi köyde geçmişinin şan ve şerefi anılan düşkün bir kişi oğlunun irkilen gururunu görür gibi oldum. “Ergene benim. Ve bu yuva Ergenekondur” diyordu. Evet Ergenekonun bütün özellikleri Elbistan ovasındadır. Bitek ve çok verimli ova. Ovayı çevreye karşı divar gibi kapamış dağlar. Sular, sular, sayısız sular. Ve bütün dağları kaplıyan ormanlar. At, geyik, demir ve bakır. Sonra Türk neslinin dağlar kadar heybetli, sular kadar kuvvetli demir kadar sağlam çocukları hep burada değil mi? Bu Ergenekon ne zamana kadar kapalı kalacak? Hayır o açılacaktır. Cumhuriyet idaresi onun gibi kaç Ergenekon açmadı ki.

* * *

Delaporte “Les Hittites” adlı kitabında Etiler devrinin büyük sitelerinden ve büyük yollarından bilgiler verir. Malatyadan geçen büyük şark yolu ile Maraştan geçen doğu güney yolundan bahsederken dikkatimizi bu iki yol arasındaki dağlık bölgeye çeker. Ve bu dağlık bölgeyi iyi tanımanızı öğütler. Ona göre bu dağlık bölgede öteki büyük yollar kadar önemlileri vardı. Bizans ve ilk haçlılar tarihinde de bahsi geçen bu yollar oralardan geçmek istemiş orduların yürüyüşünü hiçbir zaman engelliyemedi. Çünkü geçitleri hiç te sakar değildi. Bunun içindir ki Etiler bu yollar üzerinde yerleşip tutunmağa çok dikkat ederlerdi. Delaporte bu önemli yolların Sarman bakır ocaklarının yanı başındaki siteden, Elbistan'dan çıktığını ve böylece Elbistanı çevresine ve büyük yollara bağladığını yazar. Ona göre Elbistan merkezinden yedi yol çıkardı. Bu yollar şunlardı:

1) Pyrame vadisini (şimdiki Kısık) izliyerek Maraşa iner, ikinci, üçüncü ve dördüncü yolun baş tarafları Hurman çayının sular kavşağındaki hiyeroğlifli dikili taşın bulunduğu İzgin'e kadar müşterekti.

2) Efsus (Yarpuz) dan Göksu (şimdiki Göksün çayı olacak) vadisini sürerek Göksuna giderdi.

3) Hurman vadisi boyunca Kemer'e uzanırdı.

4) Gürün üzerinden Tohma vadisine inerdi.

5) Aşağı ve yukarı yapalıklar arasından geçerek Arslantaşdaki (kalkerden iki arslan) hiyeroğlif yazıtının yanından Darendeye beş kilometre kala Palanga'ya (insan ve arslan heykelinin bulunduğu yere) giderdi.

6) Söğütlü çayı boyunca Malatyaya varırdı. Bu yol Kurttepede Alacadağı aşar, Fırat vadisine inerdi.

7) Bu son yol Savran ve Nurhak dağlarını dolanarak Fırat üzerindeki Samsata inerdi.

* * *

Bugün bize kapalı olan Elbistan ovası o devirlerde yedi yolunu yedi ok gibi dağların bağına saplamış ve büyük dünya yollarına yedi noktada bağlanmıştı. Elbistan sitesine gelince: Kervanları yedi yolu doldurabilen büyük bir bilgi ve sanat sitesi idi. Şimdi o zengin ve parlak geçmişin yıkıntısı altında sönük ve ölgün durumu ile bir üzüntü merkezi halindedir. Fakat onun yeniden canlanması, parlaması ve büyük bir şehir olması için yedi yolundan yalnız birinin bile kâfi olduğuna inanıyoruz.

Etiler devrinde yedi başlıca yolla dağ çenberlerinin ötesine taşan geniş bir Elbistan medeniyeti vardı. Ovada gördüğümüz izler ve eserler bu medeniyetin yücelmiş ve üstelmiş olduğunun belgeleridir.

Delaporte Elbistan ovasında yirmi höyük saydı. Hüyükler koyunlarında sakladıkları yapıların durumuna göre şekillenirler. Buradaki hüyüklerin durumu ve görünüşü bize onların herhangi bir yapıdan ziyade belli başlı siteler yıkıntıları üzerinde öbeklendiğini gösterir. Başlıcaları şunlardır:

Elbistan höyüğü, Karaelbistan höyüğü, Mühre höyüğü, Karahöyük, Tilafşin höyüğü, Çoluhan höyüğü, Yarpuz höyüğü, Huni höyüğü, Lorşin höyüğü.

İslâm orduları ovaya geldikleri zaman bu höyüklerden yalnız Arabesus (Yarpuz – Efsus), Huni bir de Karaelbistan (metinlerde Ablastan) ayakta idiler. Diğerlerinin daha önce yıkılmış olduğu anlaşılıyor. Höyükler kaleli ve surlu şehirlerin yıkıntıları üzerine şekillenir. Zaman şehri ve dıvarlarını eritir. Fakat iç kale ve tapınağın (mabet) gövdesi kaybolmaz. Surları sağlam kalanlar yeniden şenlenir. Bizde bunun biricik örneği Diyarbakırdır.

Elbistan ovasının büyük hüyüklerinden Kara höyükle Karaelbistan höyüğünde bana gösterdikleri eserler kıymetli şeylerdi. Bu tunçtan dökülme ve taştan yonulma eserler o devir Anadolu medeniyetinin bu ovada başka yerdekilerden ziyade incelmış ve yükselmiş olduğunu sandırıyordu.

Elbistan ovasına eski devirlerden girdim. Fakat bu ovanın o devirleri çok parlak olduğu için bu yolda biraz daha yürümeme izin istiyorum. İleride Binboğa yaylalarının sarı sümbüllü yeşil yamaçlarında ve “deve kinli ablak sığınlarının” rüzgâr gibi estiği ağaçlı kayalıklarda da dolaşacağız. Hattâ okurlarımla birlikte “boynu bükük lâlelerin”, “gece ateş gibi yanan taşların” bulunduğu, kuşları başka bir ışık öten ve çiçekleri başka bir şiir kokan çiçek dağında da gezeceğiz.

Şimdi yine eski höyükler arasında dolaşalım:

Elbistan ovasının yirmi höyüğünden herbiri bir çay bük’ündedir. Elbistan, Karaelbistan Ceyhanın Karahöyükle Lurşin höyüğü Hormanın yaptığı büyük kavislerin merkezindedir. Bizde bu kavislere bük derler. Büklerin üç yanı suyla çevrilmiş olduğu için toprağı rutubetli ve çayırılı olur. Fazla olarak buralarda yılğın

ağaçları da yetişir. Bu çalılar küçük av hayvanlarına olduğu gibi sığır, davar ve at cinsi için de elverişli yataklardır. Bence kendini az çok teşkilâtlandırmış ilkel insan kümeleri önce buralarını yurt tuttular. Ve birer kanalla büklerini ada haline getirerek dışarıya karşı korunma tertiplerini tamamladılar. Ben buralarda ve bu esasta gelişen ilkel medeniyete bük medeniyeti diyorum. Medeniyet ilerleyince büklerde birer site kuruldu.

Bu dediklerimi Elbistan ovasında aynen görürsünüz. Bugünkü Elbistan bugün dahi bir kanalla ada haline gelmiş ve bükün içindedir. Fakat Karahöyükte ve Lorşinde bu işlevi (ameliye) devler ölçüsünde bulursunuz. Burada kanalların kayalıktan geçen kısmı ya bugünkü deşgi (excavateur) lerin yahut bir asır sürümü bütün bir milletin gayretini ister. O devir adamları su nimetinden faydalanmayı bizden çok iyi biliyordu. Çünkü Tanır köyünde izlerini gördüğümüz büyük su havuzu gayret ve zaman yeme bakımından kanallardan geri değildir.

Ağaçlı dağların ümüslü topraklariyle feyizli bir delta kıymetini kazanmış olan büyük Elbistan ovası suların ve sayısız çayların, çocuk usluluğu ve uysallığı ile aktığı bu bereketli topraklar elbette ki bu kadar büyük ve ilâhi emeklere lâyıktı. İnsafsız zaman bu medeniyete ve bu medeniyet yurduna neden kıydı? O siteler neden yıkıldı? Bu kanallar neden körelti? Bu sitelerin hangi zamanda ve kimler tarafından yıkıldığını kestiremiyoruz. Ancak çağdaşlık ve komşuluk gözetilince Asurları hatırlamak doğru olur. Onlar da tıpkı Cyrus (Keyhusrev) in Babil medeniyetine yaptığı gibi nerede bir Eti medeniyeti gördülerse saldırmış, sitelerini kökünden

sökmüştü. Onlar siteleri yıkarlar, sitelerin hünerli ve güçlü çocuklarını kendi eserlerini yaptırmak için alıp Dicle yatağındaki yurtlarına götürürlerdi.

Asurlar geldiler ve yüz yıllar sürümü Elbistan ovasının sitelerini birer birer yıktılar. Anadolunun en gürbüz insanları olan bu ova çocuklarını takım takım götürdüler. Torunlar bu büyük yıkıntı üzerinde ancak bugünkü örenleri kurabildi. Taş yapı yerine kerpiçten köyler yaptı. Fakat zaman ettiğiyle kalsın. Biz onun hükmünü gidermeğe karar verdik. İstedığımız yürekten ve azmimiz Cumhuriyetin feyzindedir. Büklerin dar çemberini kırıp ışığa çıkacak, bugünkü varlığımızın gençliğine ve büyüklüğüne varacağız. Su mühendislerimizin iki yıldan beri yaptıkları inceleme tam başarı ile bitmiş ve sonuçların mükemmeline ermiş bulunuyor. İki seneye kalmaz. Ceyhan kaynağı Söğütlü ve Horman çayları bugünkü yataklarından çıkıp ovalarımıza rahmet seli gibi yayılacak feyizli topraklarımız Hitit devrinin nimetlerini yeniden vermiye başlayacaktır. O zaman bu eski höyükler Elbistan ovasının bugünkü yiğit ve çalışkan çocuklarının kol ve kafa kuvvetiyle yeniden birer medeniyet merkezi olacaktır.

Tarihin bu çok tanınmış Ablastan'ı (Şimdiki Elbistan) önce acaba nerede idi? Bilginler için bunu öğrenmek çok önemli olacaktır. Şimdikinden 10-12 kilometre daha aşağıda Ceyhanın daha geniş bir bükünde ve daha büyük bir höyüğün üzerinde bir de Karaelbistan var. Bu Karaelbistan Şar dağının ucunda yukarıya doğru genişledikçe yayvanlaşan bir yamacın eteğindedir. Vaktiyle Ceyhan kıyılarından başlayarak bu yamacın

geniş bir parçasını kuşatmış olan geniş bir surun belirli belirsiz izi eski Elbistanın bu Karaelbistan olduğuna inandırır gibi oluyor. Karaelbistan adından da buna varabiliriz. Türk İslâm orduları aldıkları Hıristiyan sitelerini haraca bağlamakla yetiniyor. Fakat Mecusî memleketlerini kökünden yıkıyordu. Bu yıkılan yerlerin adına bir de kara vasfı takıyorlardı. Karaelbistan ve Karamaraş örenleri gibi.

Elbistan ovası Hititlerden sonra Komagen hududu içindedir. Bu devrin büyük merkezine Komana diyorlardı. Bu Komana Hacin ile Feke arasında idi. Adına Şar denilirdi. Elbistanla Komana arasında Göksun'dan geçen işlek bir yol vardı. Bu ülkede ana tanrı Ma-enyo'nun zengin törenli ibadeti yapılırdı ve her yılın belli zamanlarında Ma-enyo dervişleri bu yolu baştan başa doldururlardı. Yukarda orta Yeşil ırmak yatağında da bir Komana vardı. Ben orasını gördüm. Tokat yakınında Yeşilırmağın Gömenek köpüsü üzerindedir. Orada da aynı medeniyet ve aynı ibadet vardı. Ayırtabilmek için aşağıdakine Şar ve Altun şehir diyorlardı. Her ikisinde de altışar bin dervişli manastır vardı. Bazı bilginler aşağıdaki Şar'ın (Komana) Kayseri ile Malatya arasında sitratejik bir nokta olduğunu kaydederler.

Onlara göre Bizans İmparatorluğunun şarka götüren büyük caddesi buradan geçirdi. Önemli bir dağ geçidinin doğu ucunda idi. Bütün bunlar Şar dağının şark ucundaki Karaelbistanı işaret eder gibi olmaz mı?

ELBİSTAN ŞEHİRİ

Bizim ilde ev kapıları Ceyhana açılır. Ve sokağa biraz hızlı fırlayan her çocuk suların içindedir. Toprakta henüz doğruduğum çocukluk günlerimin Ceyhanı bu yıl da aynı Ceyhandı. Şurada şu gümüş yapraklı kavak selvilerinin saf bağladığı kıyıda dizelenir. Kurbağalar gibi fırlama durumu alırdık. Bu yerde Ceyhan derindir. Sular Elbistan adasını kuşatmak için bu noktada daralır ve sonra ana yataktan taşarak bir bölüğü ile büyük kanala yürür. Yeşil ve durgun sular, sessiz heybetlerinin özünden bir tanıdık gülücüğü verdi ve ben onda arkadaşlık ettiğimiz günlerin haşarılığını tanıdım: Yaşça büyükçelerimiz kanadımızdan tutar bizi bir kaz palazı gibi suya fırlatırdı. Biraz bağırır biraz çırpınır, biraz da su yutar fakat nihayet bir camuzun (manda) kuyruğuna veya boynuzuna sarılırdık. Korku geçene kadar mandanın boynuzları arasındaki kurbağalığımız görülecek şeydi. Ne kadar titiz, ne kadar sıkı abanırdık. Ceyhanı bu şekilde günde on defa geçtiğimiz olurdu.

Şimdi gezi boyu (mesire) yapılmak üzere rıhtımlanan ve oldukça geniş ölçüde açılmış olan şu kıyıda o vakit yalılar vardı. Her yalı tahta perdeli bir sundurma ile Ceyhanın bir parçasını avlusuna almıştı.

Ben ve ablam, iki parmak çocuk teyzemin evinde idik. Gün bayramdı. Hısım akraba sarmaş dolaş birbirinde iken biz iki yaramaz; sevgili Ceyhanımıza doğru sıyrıldık. Yunmak taşının kenarına çömeldik. Tahta perdenin altından dışarıyı, dışarda kazlar, ördekler ve mandalarla birlikte yüzen Ceyhan çocuklarını görmek istiyorduk. Hangimizin ayağı kaydı bilmiyorum. Suyun koynunda ne kadar kaldık hatırlamıyorum. Sular bizi tahta perdenin dışına almıştı. Ablam tahtaya ben de onun eteğine yapışmıştık. Yufka sulardaki yosun salkımları veya oltaya tutulmuş balıklar gibi akıntının anaforu içinde fırl fırl dönüşümüz şimdi gözümün önünde canlanıyor. Ceyhandan fırlar harmanlara koşardık. Düven tahtasına oturduğumuz dakikadan başlayarak mandalar bile küheylan kesilirdi. Sapı samana tozu dumana katardık. Bazan döğen tahtasının altında kalır. Bazan hayvanları harman dışına çıkarırdık. O zaman taştan taşta çalınır. Çalından çalıya takılırdık. Aldığımız bereler, içimize dolan buğday kılçıkları gövdemizi barut gibi yakardı. Fakat Ceyhan yakınımızda değil mi? Gömlekleri sıyırır hemen daldardı. Bir kere Ceyhana dudunan her türlü sızidan sıyırılır.

Şimdi arkadaşlarla birlikte etrafımızı alan hemşehriler Ceyhan kıyısında bir yaz kahvesinin önündeyiz. Biraz ötede irili ufaklı çocuklar tıpkı bizim yaptığımız gibi Ceyhanda anaforlar fırtınalar koparıyor. Önümüzde kazlardan filolar ve ördeklerden filotilalar var. Bir tavuk, arkasındaki ördek piliçlerini kıyıya kadar getirdi. Gururlu tavrı ve keskin buyrukları vardı. Yavrular hiç birine aldırmadı. Ve Ceyhan suyunun yeşil aynasına kaydılar. Ana tavuk gururlu tavrile hâlâ keskin buyruklar savuruyordu. Nihayet telâşlandı ve ümitsiz

adımlarile suların toprakta yaptığı çamurlu hattı bir aş a bir yukarı arşınladı durdu, zavallı acınacak durumda idi.

Bu tablo bana başka tablolar hatırlattı: Ankarada Atatürk bulvarının bir apartımanında fındık kabuğu kadar bir balkonda yedi yaşında canlı ve gürbüz bir çocuk, sirklerin demir kafesindeki kurt yavrusu gibi çırpınıyordu. Gökte güneş ılık ve parlaktı. Büyük caddede hareketli bir hayat vardı. Artık yaşlanmış olan akasyalarda bile körpe çamların ıtrı tülleyeniyordu. Bütün bunlar çocuğun kanını kaynatmıştı. Demir, parmaklığı aşmak, sokağa fırlamak için can atıyordu. Derken camlı kapı açıldı. Vücudunun ancak bir kısmı ile balkona çıkabilen şefkatli ana ona uslu olmasını hatırlattı. Tatlı bir okşayı (nevaziş) ile zavallının dirikliğini zincirlemişti. Çocuk boynu bükük bir hal aldı. Ve caddenin hayat selini olgun adamlar durgunluğu ile seyretmiye başladı. Çünkü ördek palazları gibi serbest değildi. Şu anda böyle birbirine zıt iki tablo çizmekte ne dereceye kadar haklı olduğumu bilmiyorum. Fakat inandığım bir şey varsa şu sağlam insanların gövde ve ruh kuvvetini Ceyhan sularının ve Harman anaforunun içinde kazandıklarıdır.

Şu top sakallı pehlivan yapılı M.'nin terkisinde bütün bir gün at yolculuğu yapmış sonra yine aynı günün akşamı bir karpuz çeteni (öküz arabası) üzerinde Elbistan'a dönmüştük. Ne kadar iyi hatırlıyorum. O gece kağının üstünde bir müddet yıldız saya saya uyuklamış sonra kurşun ağırlığında bir uykuya gömülmüştük. Bunları ne için mi yazıyorum? Yurdumuzdan Holivud'a doğru açılan yeni bir pencere var. Gençliğimiz bu pencerenin kenarına dayanarak ancak rüyalarda görülebilen yıldızlı bir âlem temaşa ediyor. Orada her şey

güzel, hayatın her çeşidi rahat ve temizdir. Günü kazanmak için atılan hiçbir adıma hiçbir taş dokunmaz ve dileklerin hepsi kolayca gerçekleşir. Genç gönüllerin meyli şimdi o âleme doğru kanatlanmış bulunuyor. Amerikaya gitme imkânı bulamıyanlar Avrupa ile daha kanaat ehli olanlar İstanbulla yetiniyor (iktifa).

Böylece kasabalardan şehirlere, şehirlere büyük şehirlere doğru bir akındır başladı. Bizim güzel Elbistanda da bu meyli sezer gibi olduğum için bu yazıma bu şekilde başladım.

* * *

Elbistan güzeldir. Metinlere göre eskiler Ablastan demişler. Fakat şimdi biz onu Albistan biçiminde söyleriz. Osmanlı kâtipleri bahçelerinin bolluğuna ve bağlarının genişliğine bakarak ona Arapça bahçe anlamında Elbistan demişler. Doğrusu halkın dediği gibidir. Türkçede alp pehlivan ve kahraman manasına gelir. Atalar dev cüsseli adamlara ve hiçbir şeyden yılmıyan yiğitlere alp diyordu. Bizim ilde herkes alp ve her şeyde alplık asıl olduğuna göre memleketimizin adı alpler ülkesi anlamında Albistan olmak çok yaraşır. Zaten biz öyle anlıyor, öyle söylüyoruz.

Gerçek! Elbistan ovasında insan cinsi boylu ve büyük yapılı oluyor. Sırtı yere gelmez Elbistan pehlivanlarının büyük bir şöhreti vardı. Kibirli nerkizlerin yüze gülmeğe başladığı ilkbahar günlerinde Pınarbaşında ve Ceyhan kıyısındaki çayırlarda pehlivanlar soyunur ve güreşler tutulurdu.

Ben hatırlarım evvelce Pınarbaşındaki büyük kayaların gölgesi Ceyhan kaynağının gümüş sinesine

düştüğü saatlerde genç kızlar ve genç erkekler bir arada halay çekerler şarkılar söylerlerdi. Elbistan Halkevi unutulmak üzere olan bu güzel gelenekleri yeniden canlandırabilir.

Bugünkü adasının bunaltıcı sıkışıklığı içinde on binden artık bir nüfus ile boz renkli, toprak damlı kerpiç evlerinin koynunda site devirlerinin yükselmiş ve incelmış medeniyetini yaşatan Elbistan şehri, bulunduğu toprağın feyzi, çocuklarının seciyesi ve kudretiyle Cumhuriyet idealizminin örnek bir şehri olmak durumundadır. İlk işimiz Elbistan gençliğinin iş başı olmasıdır.

Hasan Reşit Tankut'un "Maraş Yollarında" adlı kitabının 1944'de Ankara Recep Ulusoğlu Matbaasında basılan ilk baskısının kapağı (Arşiv: Yaşar ALPARSLAN)

UKDE KİTAPLIĞI
YAYINLANAN KİTAPLARIMIZ

1. Anılar ve İbretler / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
2. Gönül Dostu / *Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
3. Kurtuluştan Bir Kesit / *Esmâ Yakar* (Mevcudu Yok)
4. Ruhların Parmakları / *Mehmet Alperen* (Mevcudu Yok)
5. Bu Sistemden İslama / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
6. Sultan Vahdettin ve Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadelede / *Mehmet Fatişoğlu* (Mevcudu Yok)
7. Sorgulanması Gereken Kavramlar / *Mehmet Sertpolat* (Mevcudu Yok)
8. Necip Fazıl ve Mücadelesi / *Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
9. İslamlaşma Bilinci / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
10. Memleketime Dair / *Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
11. İslam Sancısı / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
12. Delil ve Hikmetleriyle İslam Fıkhı / *Ramazan Pak* (Mevcudu Yok)
13. Hayatı ve Mücadelesi ile Hafız Ali Efendi / *Yıldırım Alkış-Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
14. Arş Gölgesi / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
15. Tasavvufun Anahtarı / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
16. Kahramanmaraş'ta Bayazıtogulları / *Bekir Sami Bayazıt* (Mevcudu Yok)
17. Güz Yağmurları / *Kadir Tanır* (Mevcudu Yok)
18. Betül'ün Günlüğü / *Elif Betül Yakar* (Mevcudu Yok)
19. Kurtuluşumuzun Manevi Mimarları / *Mehmet Alperen* (Mevcudu Yok)
20. Kurtuluşa Dair Üç Eser / *Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
21. Kıssa-ı Eshab-ı Kehf / *Yaşar Alparıslan* (Mevcudu Yok)
22. Bahçeci Hoca / *Ömer Kaya*
23. Kan Kırmızı Geceler / *M. Akif Baltutan*
24. Cahit Zarifoğlu / *Nazım Elmas*
25. Hac Yolunda Gördüklerimiz / *H. Rıdvan Bağrıaçık* (Mevcudu Yok)

Hasan Reşit Tankut'un Arapça olarak kaleme aldığı ve 1938'de Devlet Matbaasınca basılan Nusayrilik üzerine yazdığı kitabın kapağı (Arşiv: Yaşar ALPARSLAN)

26. Kabe Yolunda / H. *Rıdvan Bağrıaçık* (Mevcudu Yok)
27. Yüz Yaşın Sırrı / *Ömer Kaya*
28. Mısır'da Hüküm Süren Çerkez Sultanları / Tercüme:
Kemal Görücü (Mevcudu Yok)
29. Yerel Yönetimlerde Alternatif Hizmet Sunma Yöntemleri
Kahramanmaraş Belediyesi Örneği / *Serdar Yakar*
30. Mahalli Kelimeler Sözlüğü / *Ömer Kaya – Hacı Abdullah Kozan*
31. Tarihi, Kültürü ve Sosyal Yapısı İle Kahramanmaraş'ta
Ceridoğulları / *Serdar Yakar – Ömer Kaya*
32. Kalbime Sığdıramadıklarım / *Cuma Tahiroğlu*
33. Gül Medeniyeti Kurtlar Sofrasında / *Cuma Tahiroğlu*
34. Fıkıh Usulü / *Ramazan Pak*
35. Gönlümün Sesi / *Cuma Tahiroğlu*
36. Milli Hassasiyet ve Manevi Mesuliyet / *Cuma Tahiroğlu*
37. Alimin Önderliği / *Cemal Nar*
38. Münâcaât ve Na'tlar / *Yaşar Alparslan*
39. Tarihte Alıcı - Tecirli (Beğdili – İlbeyli – Elbeyli)
Türkmenleri Soykimlikleri / *Mehmet ADİL (ALCIOĞLU)*
40. Dulkadir Beyliği Araştırmaları I / *Hazırlayanlar: Yaşar ALPARSLAN, Mehmet KARATAŞ, Serdar YAKAR*
41. Heşt Bihişt –Kuruluşun Yükselişe Osmanlı Tarihi- / *İdris-i Bitlisî. Hazırlayan: Mehmet KARATAŞ, Selim KAYA, Yaşar BAŞ*